İVAN TURGENYEV

MUMU

TÜRKÇESİ HAZAL YALIN

HELİKOPTER

Nedense, Turgenyev'le epey geç tanıştım. Hayır, onu daha önce okumamıştım demek istemiyorum; bir klasik Rus yazarını okumamak nasıl mümkün olabilir? Demek istediğim, ilk defa bu çeviriyi yaparken böylesine ciddiyetle okudum onu, birçok hikâyesini gözden geçirdim, bilmediğim çok şey öğrendim hakkında. Sonra sadece kendime değil, bizim edebiyat dünyamıza da şaşırdım: biraz mürekkep yalamış herkes Turgenyev'i bilir de, Türkçeye kaç kitabı çevrilmiştir tanrı aşkına? Tolstoy'un gençliğindeki hamisi, efsanevi *Sovremennik* (Çağdaş) dergisinin editörlerinden biri, sayısız klasik Rus yazarını ilk keşfedenler arasında bulunan bir klasik Rus yazarı Turgenyev; ve öte yandan, çağdaşı ya da kendinden sonra gelenleri de derinden etkilemiş bir yazar. İtiraf edeyim ki, bana en şaşırtıcı gelen şudur: Turgenyev hayatının yarıdan fazlasını ülkesinden uzakta, Avrupa'da yaşamışken -çağdaşı olup da tanışmadığı Avrupalı yazar yoktur herhalde- nasıl olur da halkını bu kadar iyi yansıtabilir eserlerinde? Hayır, abartarak söylemiyorum bunu; Turgenyev siyasetle pek az ilgilendiği halde eserlerindeki halk tasvirleri öyle etkiledi ki ülkesinin aydınlarını, Rusya'nın ikinci dalga devrimcileri olan Narodnikler onun eserlerini başucu kitabı yaptılar desem, fazla mı ileri gitmiş olurum? Romantizmden natüralizme kadar edebiyat akımlarının izini bulmak mümkündür eserlerinde; ama şu kadarını söyleyeceğim ben: Mumu'dan başka hiçbir şey yazmış olmasaydı bile Turgenyev, gene de büyük bir yazar olarak kalırdı. *HY*

9 786055 819439
ISBN 978605581943-9
ÖYKÜ
17,50 - TL

IVAN TURGENYEV
MUMU

HELİKOPTER 42

Mumu / İvan Turgenyev

© 2015, Kitap Yayınevi Ltd.

Özgün Adı
MyMy

Rusçadan Çeviren
Hazal Yalın

Kitap Tasarımı
Bülent Erkmen

Tasarım Danışmanlığı
BEK

Grafik Uygulama ve Baskı
MAS Matbaacılık A.Ş.
Kâğıthane Binası
Hamidiye Mahallesi, Soğuksu Caddesi No. 3
34408 Kâğıthane-İstanbul
Sertifika no:12055
t: (0212) 294 10 00 f: (0212) 294 90 80
e: info@masmat.com.tr

1. Basım
Kasım 2015, İstanbul

ISBN 978-605-5819-43-9

Helikopter
Kitap Yayınevi Ltd.
Kâğıthane Binası
Hamidiye Mahallesi, Soğuksu Caddesi No. 3/1-a
34408 Kâğıthane-İstanbul
Sertifika no: 12348
t: (0212) 294 65 55 f: (0212) 294 65 56
e: kitap@kitapyayinevi.com
w: www.kitapyayinevi.com

Helikopter bir Kitap Yayınevi Ltd. kuruluşudur.

İVAN TURGENYEV

MUMU

TÜRKÇESİ
HAZAL YALIN

ÖYKÜ

HELİKOPTER

İÇİNDEKİLER

Yahudi (Жид, 1846) 5
Mumu (Муму, 1852) 25
Tropmann'ın İdamı (Казнь Тропмана, 1870) 57
Aleksey Babanın Hikâyesi (Рассказ отца Алексея, 1877) 83
Denizde Yangın (Пожар на море, 1883) 97
Son (Конец, 1883) 107

YAHUDİ

"... Bir şeyler anlatın bize albay," dedik sonunda Nikolay İlyiç'e.

Albay gülümsedi, bıyıklarının altından kalın bir tütün bulutu yükseldi, elini kır saçlarında dolaştırdı, bize baktı ve düşüncelere daldı. Hepimiz, iyiliği, aklı ve genç kardeşlerimize olan hoşgörüsünden ötürü olağanüstü seviyorduk onu, saygı duyuyorduk Nikolay İlyiç'e. Uzun boylu, geniş omuzlu ve iri kıyımdı, "o şanlı Ruslardan biriydi,"[1] doğruca insanın gözlerinin içine yönelen akıllı bakışları, kısa tebessümü, güçlü ve gürültülü sesi herkesin hoşuna gider ve etkilerdi.

"Peki, dinleyin bakalım," diye başladı.

Olay 1813'te, Danzig yakınlarında geçti.[2] O zaman E...m zırhlı süvari alayında görevliydim ve hatırladığım kadarıyla sancaktarlığa yeni terfi etmiştim. Eğlenceli bir uğraş –muharebeler, seferler– iyi bir iş, ama kuşatma yaparken çok sıkıcıydı. Her tanrının günü oturuyorsun öylece, çadırda, çamur ya da saman üzerinde, sabahtan akşama kadar da kumar oynuyorsun. Sırf can sıkıntısından bombaların ya da kızgın kurşunların nasıl uçtuğunu izlemeye gidiyorsun. İlkin Fransızlar giriştikleri akınlarla bizi eğlen-

1 Lermontov'un "Defterdarın Karısı"ndan (Turgenyev'in notu).

2 1812 sonu-1813 başlarında Fransız General Jean Rapp komutasında yaklaşık 40 bin kişilik bir Fransız kuvveti, Danzig kalesini ele geçirdi. 1813 Ocak ayında Vittenştayn ordusunun Kazak Komutan Platov'un komutasındaki bir kolu, Danzig'e ilerledi; ancak kuvvetlerinin eksikliği yüzünden sadece kaleyi gözetlemekle yetindi. Şehrin kuşatması Ağustos'ta başladı, Aralık sonlarına kadar sürdü ve Fransız kuvvetlerinin teslim olmasıyla sonuçlandı.

diriyorlardı, ama sonra duruldular. Çapula çıkmak da sıkıcıydı; diyeceğim, can sıkıntısından neredeyse patlıyorduk. O sırada hepsi hepsi on dokuz yaşımdaydım; genç ve sağlıklıydım, kanım kaynıyor, kâh Fransızlarla eğlendiriyordum gönlümü, kâh... Neyse, anlıyorsunuz... Ama bakın ne oldu. Yapacak bir şey olmadığından kendimi kumara vermiştim. Bir defasında, korkunç bir şekilde ütüldükten sonra şansım döndü ve sabaha kadar acayip kazandım. Bitkin ve uykusuz, açık havaya çıkıp mevziin önüne, açıklığa oturdum. Muhteşem bir sabahtı, sakindi; uzun istihkâm hatlarımız sisin içinde kayboluyordu; hayran hayran baktım; sonra içim geçti, otururken uyuklamaya başladım. Kötü bir öksürük uyandırdı beni; gözlerimi açtım ve karşımda kırk yaşlarında bir Yahudi gördüm, etekleri uzun, gri bir kaftan giymiş, ayaklarına başmak ve başına kara bir Yahudi takkesi geçirmişti. Girşel dedikleri bu Yahudi, bizim ordugâhtan çıkmazdı, mal satmak için bir tek takla atmadığı kalırdı, bize şarap, yiyecek ve her nevi ıvır zıvır getirirdi; uzun boylu değildi, zayıftı, çilli, kızıl suratlıydı, kısık, kırmızı gözlerini kırpıştırırdı durmaksızın, çarpık bir burnu vardı ve boyuna öksürürdü.

Önümde yerlere kadar eğilmeye başladı.

"Ne istiyorsun bakalım?" diye sordum sonunda.

"Siz asilzadelerine dedim, acaba bir şekilde..."

"Sana ihtiyacım yok, çekil."

"Nasıl emrederseniz, nasıl icap ederse... Düşünmüştüm ki, belki de, bir şekilde..."

"Sıktın artık, çekil diyorum sana."

"Bağışlayın, bağışlayın. Ama siz asilzadelerini kazandığı için kutlamama izin verin..."

"Sen nereden biliyorsun?"

"Nasıl bilmem... Büyük kazanç... büyük... Vay! Amma büyük..."

Grişel parmaklarını açtı, başını salladı.

"Her neyse," dedim can sıkıntısıyla, "burada paraya ne ihtiyaç var ki?"

"Oh! Böyle demeyin, ekselansları, ay-ay, böyle demeyim. Para iyi bir şeydir; her zaman lazım, her şeyi temin edebilirsiniz parayla, ekselansları, her şeyi! Her şeyi! Siz bir tek emir verin bu naçizane tedarikçinize, o size her şeyi temin eder, ekselansları, her şeyi! Her şeyi!"

"Yalancının birisin sen, Yahudi."

"Ay-ay!" diye tekrarladı Grişel, alnındaki perçemini sallayarak. "Ekselansları bana inanmıyor... Ay-ay-ay..." Yahudi, gözlerini kapadı ve başını ağır ağır sağa sola sallamaya başladı. "Ama ben sayın subaya ne lazım, biliyorum. Biliyorum... İyi de biliyorum..."

Yahudi kurnaz bir tavır takındı...

"Gerçekten mi?"

Yahudi ürkek bir tavırla bakındı, sonra bana eğildi.

"Öyle bir güzel ki, ekselansları, öyle güzel ki!" Tekrar gözlerini kapadı ve dudaklarını büzdü. "Ekselansları, emredin... kendiniz görün... yoksa benim şimdi diyeceklerime, işiteceğinize... inanmayacaksınız... en iyisi göstermemi buyurun... öyle bir şey ki, acayip!"

Susmuş, Yahudi'ye bakıyordum.

"Öyle bir iyi, hem de nasıl; bakın, size göstereceğim..." Grişel güldü ve hafifçe omzuma pışpışladı, ama aynı anda, eli yanmış gibi geri çekiliverdi.

"Ancak, ekselansları, kaparo?"

"Ya kandırıyorsun beni, ya da tutup bir korkuluk göstereceksin."

"Ay, vay, neden böyle konuşuyorsunuz?" dedi Yahudi, onda alışılmadık ateşli bir tavırla, ellerini sallayarak. "Nasıl olur? Peki, siz... ekselansları, o zaman bana beş yüz... dört yüz elli değnek vursunlar diye emir verin," diye ekledi aceleyle. "Emir verin işte..."

Bu sırada yoldaşlarımdan biri, çadırın aralığından çıkıp adımla bana seslendi. Aceleyle kalktım ve Yahudi'ye bir onluk attım.

"Aksamleyin, aksamleyin," diye seslendi arkamdan.

İtiraf edeyim ki, beyler, akşama kadar belli bir sabır-

sızlıkla bekledim. Aynı gün Fransızlar, kuşatmadan çıkıp saldırıya kalkışmışlardı; bizim alay da saldırıya geçmişti. Akşam oldu, hepimiz ateşin çevresine oturduk... Erler lapa kaynatıyor, gevezelik ediyorlardı. Gocuğumun üzerinde yatıyordum, çay içiyor ve arkadaşlarımın hikâyelerini dinliyordum. Kumar oynamaya davet ettiler, reddettim. Çok heyecanlıydım. Subaylar birer ikişer çadırlarına dağıldılar; ateş sönmeye yüz tuttu; askerler de dağıldılar ya da uykuya daldılar, her yeri bir sessizlik sardı. Hâlâ yatıyordum. Emir erim ateşin önünde, dizlerinin üzerinde oturuyor, başı önüne düşüp duruyordu. Onu kovdum. Az sonra bütün ordugâhta sessizlik hâkim olmuştu. Devriye dolaştı. Nöbetçiler değişti. Ben hâlâ yatıyor ve bir şeyler bekliyordum. Yıldızlar söndü. Gece başladı. Ölmekte olan ateşi izledim uzun süre... Nihayet son köz de karardı. "Lanet Yahudi kandırdı beni," diye düşündüm can sıkıntısıyla ve kalkmaya davrandım...

"Ekselansları..." diye fısıldadı titrek bir ses, kulağımın dibinde.

Baktım, Grişel. Bembeyazdı, dudakları titriyor, kekeliyordu:

"Lütfen, çadırınıza..."

Kalktım ve peşinden yürüdüm. Yahudi iki büklüm olmuş, kısa, kuru otların üzerinde dikkatle ilerliyordu. Az ileride hareketsiz, elbisesine sarınmış birini gördüm. Yahudi ona elini salladı, beriki ona doğru geldi. Fısıldaştılar, sonra bana döndü; birkaç kez başıyla selam verdi ve üçümüz birden çadıra girdik. Söylemesi gülünç: sanki boğuluyordum.

"İşte, ekselansları," diye güçlükle fısıldadı Yahudi, "işte. Şimdi biraz korkuyor, korkuyor işte; ama ben ona, sayın subayın iyi, harika bir insan olduğunu söyledim... Korkma, korkma," diye devam etti, "korkma..."

Elbisesine sarılmış duran siluet kıpırdamıyordu. Ben de tuhaf bir mahcubiyet içindeydim ve ne diyeceğimi bilmiyordum. Girşel, kollarını iki yana garip biçimde ayırmış, yürüyordu...

"Şimdi," dedim ona, "biraz dışarıda bekle..."

Girşel sanki istemezmiş gibi itaat etti. Elbisesine sarılmış olana yaklaştım ve kara başlığını sessizce sıyırdım başından. Danzig yanıyordu: uzak bir yangının alev alev, kızıla çalan ve zayıf aydınlığında genç bir Yahudi kızının beyaz yüzünü gördüm. Güzelliği şaşkına çevirmişti beni. Önünde duruyor ve sessizce ona bakıyordum. Oysa gözlerini kaldırmıyordu. Bir hışırtı işittim, baktım. Girşel kafasını dikkatle çadırın içine uzatmıştı. Can sıkıntısıyla elimi salladım ona... Kayboldu.

"Adın ne senin?" dedim sonunda.

"Sara," diye cevapladı ve bir anlığına iri ve çekik gözleri, küçük, muntazam ve parlak dişleri karanlığı aydınlattı.

İki deri yastık aldım, yere fırlattım ve çöküp üzerine oturdum. O da pelerinini çıkarıp oturdu. Üzerinde kısa, önü gümüş yuvarlak düğmelerle iliklenmiş, geniş yenli bir kaftan vardı. Sık saç örgüsünü küçük başının çevresinde iki defa dolamıştı; yanında oturdum ve esmer, ince elini tuttum. Biraz direndi, sanki bana bakmaya korkuyor gibiydi ve nefesleri düzensizdi. Doğulu görünüşünü çok beğenmiştim; titreyen, soğuk parmaklarını ürkekçe sıktım.

"Rusça biliyor musun?"

"Biliyorum... biraz."

"Rusları seviyor musun peki?"

"Evet, seviyorum."

"Demek ki beni de seviyorsun?"

"Sizi de seviyorum."

Onu kucaklamak istiyordum, ama o her defasında kendini geri çekiyordu.

"Hayır, hayır, lütfen beyim, hayır."

"Peki, hiç değilse bana bak öyleyse."

Kara, delici bakışlarını bana dikti ve ansızın gülümseyerek döndü, kıpkırmızı oldu.

İçim yanıyormuş gibi elini öptüm. Gözlerini kaçırarak, sessizce bana baktı ve güldü.

"Neyin var?"

Eliyle yüzünü kapadı ve deminkinden de çok güldü. Girşel çadırın girişinde belirdi ve tehdit edercesine ona baktı. Kız sustu.

"Defol git!" diye tısladım ona, dişlerimin arasında. "Sıktın artık."

Girşel çıkmadı.

Valizden bir avuç onluk çıkardım, eline tutuşturdum ve dışarı itekledim.

"Beyim, bana da ver..." dedi kız. Kucağına birkaç onluk fırlattım, bir kedi gibi hızla topladı onları.

"Şimdi seni öpeceğim."

"Hayır, lütfen, lütfen," diye kekeledi korkmuş ve yalvaran bir sesle.

"Neden korkuyorsun?"

"Korkuyorum."

"Hadi ama..."

"Hayır, lütfen."

Mahcup gözleriyle bana baktı, başını hafifçe yana eğdi ve eliyle örttü. Onu öylece bıraktım.

"Eğer istersen... işte," dedi kısa bir sessizlikten sonra ve elini dudaklarıma uzattı.

Pek de isteyerek öpmedim elini. Sara tekrar güldü.

Kanım çekilmiş gibiydi. Kendi kendime kızıyordum, ne yapacağımı bilmiyordum. Ama diye düşündüm sonunda, aptal değilim ya?

Tekrar ona döndüm.

"Sara, beni dinle, ben sana âşık oldum."

"Biliyorum."

"Biliyor musun? Kızmıyorsun ya? Sen de beni öper misin?"

Sara başını salladı.

"Hayır," diye cevap verdi sonra.

"Kendinize bir bakın," dedi.

Ona doğru eğildim. Sara elini omzuma koymuş, kâh somurtarak, kâh gülerek yüzüme bakmaya başlamıştı...

Dayanamadım ve çabucak boynuna bir öpücük kondurdum. Ayağa kalktı ve bir sıçrayışta çadırın girişine gitti.

"Amma da vahşisin!"

Sustu ve olduğu yerden ayrılmadı.

"Bana gel..."

"Hayır, beyim, bağışlayın. Başka sefere."

Girşel kıvırcık kafasını tekrar içeri uzattı, ona iki kelime söyledi; kız eğildi ve bir yılan gibi süründü.

Onun arkasından ben de çıktım çadırdan, ama ne onu ne de Girşel'i göremedim.

Bütün gece uyku tutmadı.

Başka bir sabah, bizim süvari yüzbaşısının çadırında oturuyorduk; isteksizce kumar oynuyordum. Benim emir eri içeri girdi.

"Sizi soruyorlar, ekselansları."

"Kim soruyor beni?"

"Yahudi soruyor."

"Gene mi Girşel!" diye düşündüm. Oyunun sonuna kadar bekledim, kalktım ve dışarı çıktım. Gerçekten de Girşel'i gördüm.

Hoş bir gülümsemeyle sordu bana:

"Nasıl, ekselansları, memnun musunuz?"

"Ah, seni..." (Albay arkasını döndü.) "Demek ki kadın yok... Her neyse, önemi de yok. Ah seni gidi," diye cevap verdim, "benimle alay ediyorsun, öyle mi?"

"Niye ki?"

"Nasıl 'niye ki'? Bir de soruyorsun!"

"Ay, ay, beyim, siz var ya," dedi Girşel alınmışçasına, ama hâlâ gülümsüyordu. "Genç kız, sade, basit... Korkuttunuz onu, hakikaten korkuttunuz."

"Sadelikmiş! Peki, parayı niye aldı?"

"Nasıl yani? Para veriyorlar, alınmaz mı?"

"Beni dinle, Girşel, eğer kız geri gelirse sana bir şey yapmam... Yeter ki, lütfen aptal kafanı çadırdan içeri sokma, bizi rahat bırak; işitiyor musun?"

Girşel'in gözleri parlamıştı.

"E, nasıl? Beğendiniz mi?"

"Evet, beğendim."

"Güzel mi güzel! Böyle güzel hiçbir yerde yok. Peki, şimdi bana para lütfedecek misiniz?"

"Al, ama beni dinle: anlaşma paradan iyidir. Onu getir, kendin de nereye defolursan ol. Ben kızı kendim sana getiririm."

"Ama olmaz, olmaz, kesinlikle olmaz," diye itiraz etti Yahudi telaşla. "Ay, ay, kesinlikle olmaz. Ben çadırın etrafında dolaşırım, ekselansları; ben, ben ekselansları, biraz öteye giderim... Ben, ekselansları, size hizmete hazırım, ben müsaadenizle öteye giderim. Olmaz mı? Öteye."

"Peki, bana bak... Onu getireceksin, tamam mı?"

"Güzel, değil mi? Sayın subayım, değil mi? Ekselansları? Güzel, ha?"

Girşel bana doğru eğildi ve gözlerime baktı.

"İyi."

"Şimdi bana bir onluk daha verseniz..."

Onluğu attım önüne, ayrıldık.

Sonunda gün kararda. Gece oldu. Uzun zaman çadırımda yalnız başıma oturdum. Dışarıda bir şey görünmüyordu. Şehirdeki saat kulesi ikiyi vurdu. Yahudi'ye küfretmeye başlamıştım ki... Sara, tek başına içeri girdi. Kalktım, onu kucakladım... dudaklarımı yüzüne dokundurdum... Buz gibi soğuktu. Yüzünün çizgilerini güçlükle seçiyordum... Oturttum, önünde diz çöktüm, elini tuttum, vücuduna dokundum... Susuyordu, kıpırdamıyordu; ansızın gürültüyle, patlarmış gibi hıçkırıklara boğuldu. Boş yere sakinleştirmeye, ikna etmeye çalıştım onu... Hıçkırarak ağlıyordu... Gözyaşlarını sildim, onu okşadım; eskisi gibi karşı gelmiyordu, sorularıma cevap da vermiyordu ve yağmur gibi ağlıyor, ağlıyordu. Yüreğim çarpıyordu; kalktım ve çadırdan dışarı çıktım.

Girşel topraktan fırlamış gibi önümde belirdi.

"Girşel," dedim ona, "işte sana vaat ettiğim para. Sara'yı götür."

Yahudi hemen kıza atıldı. Kızın ağlaması kesildi ve onun arkasına sarıldı.

"Bağışla, Sara," dedim ona. "Tanrı aşkına, bağışla. Görüşürüz gene, başka bir zamanda."

Girşel susuyor ve önümde saygıyla eğiliyordu. Sara da eğildi, elimi tuttu, dudaklarına dokundurdu ve dönüp gitti...

Beş ya da altı gün, beyler, benim Yahudi kızını düşündüm durdum. Girşel ortalarda yoktu, ordugâhta da kimse onu görmemişti. Geceleri doğru dürüst uyuyamıyordum: o kara nemli gözler, uzun kirpikler gözlerimin önünden gitmiyordu; dudaklarım bir gül gibi tatlı ve ferah yanaklara dokunuşunu unutamıyordu bir türlü. Sonunda beni uzak bir köyde bir süvari birliğine gönderdiler. Benim askerler evlerde arama yaparken ben de attan inmeden sokakta bekliyordum. Ansızın biri ayağıma sarıldı...

"Tanrım, Sara!"

Yüzü bembeyazdı, tedirgindi.

"Sayın subayım, beyim... Yardım edin, kurtarın beni: askerler bizi dövüyor... Sayın subayım..." Beni tanımış ve yanıma koşmuştu.

"Sen burada mı yaşıyorsun?"

"Burada."

"Nerede?"

Sara bana küçük, eski bir kulübeyi gösterdi. Atın dizginlerini vurup koştum. Kulübenin avlusunda çirkin, saçları darmadağın bir Yahudi kızı benim astsubay Silyavka'nın elinden üç tavukla bir ördeği almaya çalışıyordu. Silyavka ise ganimetini başının üzerine kaldırmış, gülüyordu; bu arada tavuklar gıdaklıyor, ördek ise acıyla bağırıyordu... Diğer iki zırhlı süvari de ot, saman ve un çuvallarını atlarına yüklüyorlardı. Evden güneybatı Slavcasında bağırtılar ve küfürler yükseliyordu... Benim adamlara seslendim ve Yahudileri rahat bırakmalarını, onlardan hiçbir şey almamalarını buyurdum. Erler laf dinlediler; astsubay da kızıl kısrağı Proserpina'ya (o atını

bunu söyleyemez de Projerpıla derdi) atladı, peşimden sokağa çıktı.[3]

"Nasıl," dedim Sara'ya, "memnun musun benden?"

Gülümseyerek bana baktı.

"Nereye kayboldun bunca vakit?"

Gözlerini kaçırdı.

"Yarın size gelirim."

"Akşam mı?"

"Hayır, beyim, sabah."

"Bana bak, yalan söyleme."

"Hayır, hayır... Yalan söylemiyorum."

Açgözlülükle ona bakıyordum. Gündüz vakti yüzü daha da kızarmış gibi görünüyordu. Kehribar rengi, mat yüzünün ve kara saçlarının maviye çalan kıvrımlarının beni çok şaşırttığını hatırlıyorum... Attan eğildim ve küçük elini sımsıkı tuttum.

"Bağışla, Sara... Geleceksin değil mi?"

"Geleceğim."

Eve gitti; ben de astsubaya komutayı almasını emredip atımı sürdüm.

Ertesi gün çok erken kalktım; giyindim ve çadırdan çıktım. Harika bir sabahtı; güneş daha yeni yükselmişti, yaprakların üzerinde çiğ damlacıkları parlıyordu. Yüksek bir istihkâmın üzerine çıktım, siperin kenarına oturdum. Altımdaki iri, dökme demirden yapılmış toptan toprağa kara pas döküldü. Kafam bomboş, çevreye bakıyordum... Ansızın yüz adım kadar ileride, gri kaftanlı bir adamın siluetini gördüm. Girşel'i tanımıştım. Uzun zaman hiç kıpırdamadan orada durdu, sonra ansızın bir parça öte yana gitti, aceleyle ve ürkmüşçesine arkasına baktı... Sonunda oturdu, boynunu dikkatle uzattı ve tekrar çevresine bakınıp kulak vermeye başladı. Bütün hareketlerini gayet net görüyordum. Elini heybesine indirdi, bir tomar kâğıt, kalem çıkardı, sonra yazmaya ya da bir şeyler çizik-

3 Proserpina: Eski Roma tanrıçalarından; Proserpina kültü Yunan tanrıçası Persephone ve onun annesi Demeter ile ilişkilendirilir.

tirmeye başladı. Öylece duruyor, arada sırada tavşan gibi silkiniyor, dikkatle çevresine bakıyordu; sanki bizim ordugâhı çiziyordu. Birkaç defa elindeki kâğıdı gizledi, gözlerini ovuşturdu, havayı kokladı ve sonra tekrar işine geri döndü. Sonunda Yahudi otların üzerine oturdu, başmağını çıkardı, kâğıdı içine tıkıştırdı; ama tam doğrulacaktı ki, ansızın, yirmi adım ötesinde mevziin önündeki bayırdan astsubay Silyavka'nın kocaman bıyıklı kafası göründü; sonra uzun ve heybetli vücudu da toprağın içinden çıkarcasına ağır ağır belirdi. Yahudi'nin sırtı astsubaya dönüktü. Silyavka hızla ona doğru yürüdü ve ağır pençesini omzuna koydu. Girşel olduğu yerde sıçradı. Yaprak gibi titredi, hastalıklı, tavşansı bir çığlık attı. Silyavka tehditkâr bir edayla onunla konuşmaya başladı ve yakasına yapıştı. Konuşmalarını işitemiyordum, ama Yahudi'nin umutsuz hareketlerine, yalvaran gözlerine bakınca olan biteni tahmin etmeye başlamıştım. Yahudi iki defa kendini astsubayın ayaklarına attı, elini cebine soktu, yıktık pırtık kareli bir bohça çıkardı, düğümünü çözdü, içinden bir onluk aldı... Silyavka hediyeyi kurumlu bir tavırla kabul etti, ama Yahudi'nin yakasını bırakmadı. Girşel kendini kurtardı ve kaçmaya başladı; astsubay da onu yakalamak için peşine düştü. Yahudi son derece hızlı koşuyordu; mavi çoraplı ayakları bir belirip bir kayboluyordu; ama Silyavka iki ya da üç sıçrayıştan sonra kendini yere atan Yahudi'yi yakaladı, kaldırdı ve elinden tutup doğruca ordugâha götürdü. Ben de kalktım ve onları karşılamak için yürüdüm.

"Ah! Ekselansları!" diye bağırdı Silyavka, "casus getiriyorum size, casus!" İri kırım Ukraynalının yüzünden su gibi ter akıyordu. "Bırak kıpırdanmayı, seni lanet Yahudi! Seni, seni! Şimdi ne yapıyorum bak!"

Talihsiz Girşel dirseklerini güçsüzce Silyavka'nın göğsüne dayamış, ayak diriyordu... Gözleri korkuyla yuvarlanıyordu...

"Nedir bu?" diye sordum Silyavka'ya.

"Olay şu, ekselansları: şunun sağ ayağındaki başmağını çıkarın lütfen, ben yapamıyorum." İki eliyle Yahudi'yi tutmaya devam ediyordu.

Başmağı çıkardım, özenle katlanmış kâğıdı aldım oradan, açtım ve bizim ordugâhın ayrıntılı bir çizimi olduğunu gördüm. Yumuşak kalem darbeleriyle çiziktirilmiş, Yahudi dilinde bir sürü işaret vardı üzerinde.

Bu arada Silyavka da Girşel'i ayakları üzerine dikmişti. Yahudi gözlerini kapadı, beni gördü ve önümde diz çöktü.

Sessizce onun kâğıdına bakıyordum.

"Nedir bu?"

"Bu –şey, sayın subayım. Şey bu. Şey..." Sesi titriyordu.

"Casus musun sen?"

Beni anlamamıştı; anlaşılmaz kelimeler mırıldanıyor, titrek elleriyle ayaklarıma sarılıyordu.

"Ajan mısın?"

"Ay!" diye bağırdı zayıf ve titrek bir sesle. "Nasıl olur? Ben –asla; kesinlikle değilim. Mümkünatı yok; olabilemez. Hazırım ben. Ben, hemen şimdi. Para vereyim... Ödeyeyim," diye fısıldadı ve gözlerini kapadı.

Takkesi başından geriye düşmüştü; kırmızı, buz gibi bir terle ıslak saçları dalga dalga akıyordu, dudakları morarmıştı ve tiki varmış gibi kıvrılmıştı, kaşları hastalıklı gibi çatılmıştı, çenesi korkuyla aşağı düşmüştü...

Askerler çevremizi sardılar. Ilkin Grişel'in gözünü korkutmak ve Silyavka'ya susmasını buyurmak istemiştim, ama şimdi herkesin gözü üzerimizdeydi ve olay "komutanın dikkatinden" kaçamazdı artık.

"Generale götür bunu," dedim astsubaya.

"Sayın subayım, ekselansları!" diye umutsuz bir sesle bağırdı Yahudi, "Suçlu değilim ben, suçlu değilim... Söyleyin bıraksınlar beni, söyleyin..."

"General hazretleri karar verir ona," dedi Silyavka. "Gidelim."

"Ekselansları!" diye bağırdı arkamdan Yahudi. "Söyleyin bıraksınlar! Merhamet edin!"

Çığlıkları içimi parçalıyordu. Adımlarımı sıklaştırdım.

Bizim general Alman kökenliydi, onurlu ve iyi biriydi, ama kuralları sertlikle uygulardı. Küçük, yakınlarda dikilmiş çadırına girdim ve birkaç kelimeyle burada bulunmamın nedenini açıkladım. Savaş kurallarının sertliğini iyi biliyordum ve bu yüzden "casus" kelimesini kullanmadım; bütün olayı önemsiz ve dikkate değmez bir şey olarak sundum. Ama generalin görev bilinci Girşel'in talihsizliğinden de, acıma duygusundan da daha yüksekti.

"Siz, beyefendi," dedi bana, "belli ki deneyimsizsiniz. Savaş meselelerinde ise daha da deneyimsizsiniz. Bana rapor ettiğiniz bu olay önemli, çok önemli... Bu yakalanan adam nerede peki? Bu Yahudi yani? Nerede o?"

Çadırdan çıktım ve Yahudi'yi getirmelerini emrettim.

Getirdiler. Talihsiz adam ayaklarının üzerinde güçlükle duruyordu.

"Evet," diye homurdandı general, bana dönerek, "peki şu adamda buldukları planlar nerede?"

Kâğıdı generale uzattım. General açtı, geriye çekildi, gözlerini ovuşturdu, kaşlarını çattı.

"Çok şa-şır-tı-cı bu," diye homurdandı heceleyerek. "Kim tutukladı bunu?"

"Ben, general hazretleri!" dedi Silyavka, duraksamadan.

"Ah! İyi! İyi! Peki, azizim, senin kanaatin nedir?"

"Ge... ge... general hazretleri," dedi Girşel kekeleyerek, "ben... merhamet edin... general hazretleri... suçlu değilim... sayın subayıma sorun, general hazretleri... ben alayın getir götürünü yaparım, general hazretleri, onurlu bir adamım ben."

"Ona daha sonra sorarız," dedi general alçak sesle, ciddi bir edayla başını sallayarak. "Şimdi, sen ne diyorsun kardeş?"

"Suçlu değilim, general hazretleri, suçlu değilim."

"Ama bu doğru görünmüyor. Sen, hani derler ya, iş üzerinde yakalandın, aynen iş üzerinde!"

"Söylememe müsaade buyurun, general hazretleri: ben masumum."

"Plan mı çiziyordun? Düşman casusu musun sen?"

"Hayır!" diye bağırdı ansızın Girşel, "değilim, general hazretleri!"

General, Silyavka'ya baktı.

"Bu yalan söylüyor, general hazretleri. Sayın subayım onun başmağından kendi çıkardı."

General bana baktı. Başımı sallamam gerekti.

"Sen, azizim, düşman casususun... azizim..."

"Değilim... değilim," diye fısıldadı korku içindeki Yahudi.

"Daha önce de düşmana ayrıntılı bilgi verdin mi? İtiraf et..."

"Nasıl olur!"

"Sen, azizim, beni kandıramazsın. Casus musun sen?"

Yahudi gözlerini kapadı, başını salladı ve kaftanının eteğini kaldırdı.

"Sallandırmalı bunu," dedi general kısa bir sessizlikten sonra sertçe, "kanunun gerektirdiği gibi. Sayın Feodor Şlikelman nerede?

Generalin yaveri Şlikelman'ı aramaya koştular. Girşel yemyeşil kesilmişti, ağzı açılmış, gözleri irileşmişti. Yaver göründü. General ona bu meseleyle ilgili kararını bildirdi. Zayıf, çiçekbozuğu suratıyla yazman da geldi hemencecik. İki-üç subay merakla odaya bakıyorlardı.

"Merhamet edin, general hazretleri," dedim generale bildiğim kadar Almancayla, "bırakın gitsin..."

"Siz, beyefendi," diye cevap verdi bana Rusça, "size deneyimsiz olduğunuzu söylemiştim, bu sebepten susmanızı ve beni daha fazla sıkıntıya sokmamanızı rica edeceğim."

Girşel bir çığlıkla kendini generalin ayakları dibine attı.

"General hazretleri, bağışlayın, bir daha yapmayacağım, general hazretleri, inanın, karım var benim... general hazretleri, kızım var, bağışlayın..."

"Yapacak bir şey yok!"

"Suçluyum, general hazretleri, hakikaten suçluyum... İlk defa, general hazretleri, inanın bana, ilk defa!"

"Başka kâğıt vermedin mi düşmana?"

"İlk defa, general hazretleri... karım... çocuklarım... bağışlayın..."

"Ama ajansın sen."

"Karım... general hazretleri... çocuklarım..." General suratını astı, ama yapacak bir şey yoktu.

"Kanun gereği, Yahudi asılacak," dedi gergin bir edayla; yüreğindeki bütün iyi duyguları bükülmez görev bilinci için feda etmek zorunda kalıp da yüreğini mühürleyen bir insan hali vardı üzerinde, "asılacak! Feodor Karlıç, bu olayla ilgili bir rapor yazmanızı istiyorum sizden, deyin ki..."

Girşen ise ansızın değişivermişti. O sıradan, kendine has Yahudi karakterine rağmen, endişeli korku yerine, şimdi ölüm öncesi, ürkütücü bir hüzün belirmişti yüzünde. Kapana düşmüş vahşi bir hayvan gibi duruyordu, çenesi sarkmış, hırıldayarak nefes alıyordu, kollarını sallayarak titriyordu olduğu yerde. Bir ayağı çıplaktı, başmağını giydirmeyi unutmuşlardı... Kaftanı dağılmıştı... Takkesi kaykılmıştı...

Hepimiz hareketlendik, general sustu.

"General hazretleri," diye başladım gene, "bu talihsizi bağışlayın."

"Olmaz. Kanun her şeyin üzerinde gelir," diye sözümü kesti general, sesi heyecansız değildi, "başkalarına örnek olur."

"Tanrı aşkına..."

"Sevgili sancaktar, görevinizin başına gidin lütfen," dedi general ve emredercesine eliyle kapıyı gösterdi bana.

Selam verip çıktım. Ama aslında henüz hiçbir yerde görevim olmadığından, generalin çadırının yakınlarında bir yerde durdum.

İki dakika sonra Girşel, yanında Silyavka ve ondan başka üç askerle birlikte çıktı. Bembeyaz kesilmiş Yahudi

felç geçirmiş gibiydi ve ayaklarını zorlukla kaldırıyordu. Silyavka önümden geçti, ordugâha yürüdü ve az sonra elinde bir urganla geri döndü. Kaba, ama kötücül olmayan yüzünde tuhaf, acılı bir merhamet belirmişti. Yahudi urganı görür görmez kollarını salladı, oturdu ve hıçkırıklara boğuldu. Askerler sessizce çevresinde duruyor ve hüzünle toprağa bakıyorlardı. Girşel'e yaklaştım, onunla konuştum; bir çocuk gibi hıçkırıyordu ve bana bakamıyordu bile. Kollarımı salladım, ayrıldım oradan, ateş başına geldim ve gözlerimi kapadım...

Ansızın telaşla ve gürültüyle biri girdi çadırıma. Başımı kaldırdım; Sara'yı gördüm; yüzü çarpılmıştı. Bana atıldı ve ellerime sarıldı.

"Gidelim, gidelim, gidelim," diye tekrar edip duruyordu boğulurcasına.

"Nereye? Neden? Burada kalalım."

"Babama, babama, çabuk... Kurtar onu... Kurtar!"

"Hangi babana?"

"Babama işte; asmak istiyorlar onu..."

"Nasıl! Girşel senin..."

"Babam... Her şeyi anlatacağım sana sonra," diye ekledi, kollarını umutsuzca kavuşturarak, "gidelim şimdi... gidelim..."

Birlikte çadırdan çıktık. Yolda bir grup asker ağaç gibi dizilmişti... Sara parmağıyla sessizce onları gösterdi...

"Dur," dedim ansızın, "nereye koşuyoruz? Askerler beni dinlemez ki."

Sara beni arkasından çekiştirmeye devam ediyordu... İtiraf edeyim, kafam karışmıştı.

"Beni dinle, Sara," dedim ona, "neden gidiyoruz oraya? İyisi mi ben generale gideyim tekrar, ya da birlikte gidelim; belki ikna ederiz onu."

Sara ansızın durdu ve aklını kaçırmış gibi bana baktı.

"Anla beni, Sara, tanrı aşkına. Babanı bağışlamak benim elimden gelmez, ancak general yapabilir bunu. Ona gidelim."

"Ama asacaklar onu," dedi inleyerek...

Arkama baktım. Yaver yakında bir yerdeydi.

"İvanov," diye seslendim ona, "bir koşu git şunlara, lütfen, beklemelerini söyle, de ki ben generalden ricada bulunmaya gidiyorum."

"Emredersiniz..."

İvanov koştu.

Bizi generalin yanına almadılar. Boş yere rica ettim, yalvardım, sonunda küfrettim... Zavallı Sara boş yere yoldu saçlarını ve atıldı nöbetçilerin üzerine: bizi salmadılar.

Sara vahşice etrafına baktı, iki eliyle başını tuttu ve ok gibi, babasının olduğu yere koştu. Ben de arkasından. Şaşkınlıkla bize bakıyorlardı...

Askerlere koştuk. Etrafta toplanmışlardı ve, düşünebiliyor musunuz beyler, gülüyorlardı, alay ediyorlardı zavallı Girşel'le! Öfkeyle bağırdım. Yahudi bizi gördü ve boynunu kızına doğru eğdi. Sara da kasılmış gibi sarıldı ona.

Zavallı, onu salacaklarını sanmıştı... Bana teşekkür etmeye bile başlamıştı... Arkamı döndüm.

"Ekselansları," diye bağırdı ve ellerini uzattı. "Affedilmedim mi?"

Susuyordum.

"Hayır mı?"

"Hayır."

"Ekselansları," diye mırıldandı, "bakın, ekselansları, bakın... İşte burada, bu kız –biliyor musunuz, benim kızım bu."

"Biliyorum," diye cevap verdim ve tekrar arkamı döndüm.

"Ekselansları," diye bağırdı, "çadırınızdan ayrılmamıştım ben! Derdim bildiğiniz gibi değildi..." Durdu ve gözlerini bir an kapadı... "Sizin paranızı istiyordum, ekselansları, itiraf etmek gerek, paranızı... Yoksa derdim bildiğiniz gibi değildi..."

Susuyordum. Girşel bir pislikti benim için, kızsa onun suç ortağı...

"Ama şimdi, eğer beni kurtarırsanız," dedi Yahudi fısıldayarak, "kızıma buyuracağım... ben... anlıyor musunuz? Ne gerekiyorsa..."

Yaprak gibi titriyor ve telaşla çevresine bakınıyordu. Sara da sessizce, tuhaf bir şekilde ona sarılmış, duruyordu.

Yaver yanımıza yaklaştı.

"Sancaktar komutanım," dedi bana, "general hazretleri sizi tutuklamamızı emretti. Ama siz..." Sessizce askerlere Yahudi'yi işaret etti... "Şimdi onu..."

Silyavka Yahudi'ye yaklaştı.

"Fedor Karlıç," dedim yavere (onunla birlikte beş de asker gelmişti), "en azından şu zavallı kızı buradan götürmelerini emredin..."

"Tabii ki. Şimdi."

Talihsiz kız güçlükle soluk alıyordu. Girşel onun kulağına Yahudi dilinde bir şeyler fısıldıyordu...

Askerler Sara'yı babasının yanından zorlukla uzaklaştırdılar ve dikkatle, yirmi adım kadar ileri götürdüler. Ama kız ansızın onların elinden kurtuldu ve Girşel'e doğru atıldı... Silyavka onu durdurdu. Sara itti astsubayı, yüzü kıpkırmızıydı, gözleri yanıyordu, elini uzattı.

"Lanet olsun size," diye haykırdı Almanca, "lanet olsun, yüz kere lanet, siz ve sizin iğrenç soyunuz, Dafan ve Aviron'un lanetiyle,[4] yoksulluk, bereketsizlik ve korkunç, utanç verici bir ölümün lanetiyle, lanet olsun! Ayaklarınızın altında yarılsın yeryüzü, sizi imansızlar, merhametsiz, kana susamış köpekler..."

Başını geriye attı... Yere düştü... Kaldırıp götürdüler.

Askerler Girşel'in ellerini tuttular. İşte o zaman anladım, Sara'yla birlikte ordugâhtan gelirken askerlerin Yahudi'ye neden güldüğünü. Durumunun olanca korkunçluğuna rağmen gerçekten de gülünçtü. Hayattan, kızından, ailesinden kopacağı için duyduğu bir ıstıraplı sıkıntı, talihsiz Yahudi'de öyle korkunç, çirkin beden

4 Dafan ve Aviron: İncil'e göre İsrailoğullarından Eliab'ın oğulları; Musa'ya karşı çıkmışlardı.

hareketleriyle, çığlıklarla, sıçramalarla ortaya çıkmıştı ki, hepimiz istemeden de olsa gülümsemiştik; dehşetli bir şeydi bizim için, korkunç dehşetli bir şey. Zavallı, korkudan ölüyordu...

"Oy, oy, oy," diye bağırıyordu, "oy... Durun! Anlatacağım size, çok şey anlatacağım. Sayın astsubayım, siz beni tanıyorsunuz. Tedarikçiyim ben, şerefli bir tedarikçi. Tutmayın beni, bir dakika durun, bir dakikacık, küçücük bir dakika, durun! Bırakın beni: zavallı bir Yahudi'yim ben. Sara... Sara nerede? Oh, biliyorum! Sayın kurmay yüzbaşıyla birlikte elbette." (Neden beni sahip olmadığım bir rütbeyle şereflendirdi, tanrı bilir.) "Sayın kurmay yüzbaşım! Çadırdan uzaklaşmayacağım." (Askerler Girşel'in arkasından tutuyorlardı... Yahudi hızla onlara bir baktı ve ellerinden kayıverdi.) "General hazretleri, bu talihsiz babaya merhamet edin! On tane onluk vereyim size, on beş tane, general hazretleri!" (Darağacına sürüklediler onu.) Affedin! Merhamet edin! Sayın yüzbaşım! Aziz efendim! Sayın generalim, komutanım!"

Urganı geçirdiler Yahudi'nin boynuna... Gözlerimi kapadım ve oradan uzaklaştım.

İki hafta tutuklu kaldım. Talihsiz Girşel'in karısının, müteveffanın kıyafetlerini almak için geldiğini söylediler bana. General, ona yüz ruble vermelerini emretmiş. Sara'yı bundan sonra bir daha görmedim. Yaralandım; beni hastaneye gönderdiler; iyileştiğimde ise Danzig teslim olmuştu; ben de alayımla birlikte Ren nehri kıyısına gönderildim.

1846

MUMU

Moskova'nın ücra bir sokağında, beyaz sütunlu, gri, asma katlı, balkonu yıkılacakmış gibi duran bir evde, bir zamanlar çevresinde asilzadeler pervane olmuş dul bir hanım yaşıyordu. Oğulları Petersburg'da memuriyetteydi, kızları evlenmişti; nadiren seyahat ederdi, sefil ve sıkıcı yaşlılığının son yıllarını inziva içinde yaşıyordu. Kederli ve kasvetli günleri çoktan geçip gitmişti, akşamıysa geceden daha karanlıktı. Bütün uşakları arasında en dikkat çekici olanı, kapıcı Gerasim dev gibi adamdı, doğuştan cesur ve sağır-dilsizdi. Hanımı onu, küçük bir kulübede, kardeşlerinden ayrı, yalnız yaşadığı ve bir köylünün bütün yükümlülüklerini eksiksiz yerine getiren biri sayıldığı köyünden almıştı. Öyle bir tanrı vergisi gücü vardı ki, dört kişilik çalışırdı. Her iş gelirdi elinden; çift sürerken, ya da sanki atların yardımı olmaksızın toprağın esnek göğsünü yarabilecek tek kişi oymuş gibi kocaman avuçlarıyla sarılırken sabana, ya da tırpanını, genç bir kayın ormanını kökünden söküp atacakmış gibi savururken, ya da hızla ve ara vermeksizin üç arşın boyundaki dövenle harman döver ve omuzlarındaki uzun ve ağır kaslar bir manivela gibi inip kalkarken, büyük zevkti onu izlemek. Sonsuz sessizliği, yorulmak bilmez çalışmasına törensel bir anlam katardı. Yaman bir mujikti ve doğuştan talihsizliği olmasa, her kız koşa koşa evlenirdi onunla... İşte bu Gerasim'i Moskova'ya getirdiler, ona çizmeler aldılar, yazlık bir kaftan ve kışlık koyun postundan bir gocuk diktiler, eline bir süpürgeyle kürek verdiler ve onu kapıcı ilan ettiler.

Başlangıçta yeni evinden hiç mi hiç hoşlanmamıştı. Çocukluğundan beri tarla işlerine, köylülüğe alışkındı. Başka insanlarla konuşma yetisinden yoksun olma talihsizliğinden ötürü, tıpkı bereketli bir toprakta yetişen bir ağaç gibi, büyüdüğünde sessiz ama güçlü biri olup çıkmıştı... Şehre yerleşmişti ama burada ne yapılacağını bilmiyor ve sıkılıyordu. Lezzetli otların beline kadar yükseldiği tarlalardan daha yeni alınmış genç ve sağlıklı bir öküz gibi şaşkındı. Onu almışlar ve bir tren vagonuna koymuşlardı. Işte, kâh duman ve kıvılcımlar, kâh dalga dalga bir buhar yıkarken besili bedenini, bir de bağırıp dürtükleyerek koşturuyorlardı bir yerlere –bir tek tanrı bilir, nereye!

Bu yeni görevi, ağır köylü işlerinden sonra bir şaka gibi gelmişti Gerasim'e. Yarım saatte bütün işlerini bitirir ve avlunun orta yerinde duruverirdi. Ağzı hayretle açılmış, sanki onlardan bu gizemli durumuyla ilgili bir fikir almak istermiş gibi gelip geçenlere bakardı; sonra ansızın kuytuda bir yere kaybolur, süpürgeyi ve küreği uzaklara fırlatıp yüzünü toprağa gömer ve saatlerce, yeni yakalanmış bir hayvan gibi, göğsü toprağa yapışık, hareketsiz yatardı. Ama insan her şeye alışır, sonunda Gerasim de şehir hayatına alıştı. Pek bir işi yoktu; bütün görevi avluyu temiz tutmak için günde iki defa su dolu bir kova getirmekten, mutfak ve ev için odun kırmaktan ve içeri kimseyi sokmayıp geceleri bekçilik yapmaktan ibaretti. Ve söylemek gerek; görevini yürekten yapıyordu: onun avlusunda asla ne bir yonga, ne de çöp bulunmazdı. Onun idaresine verilmiş bitkin su beygirinin çektiği araba fıçılarıyla çamurlu bir hendeğe mi saplandı, omzuyla iterdi arabayı ve sadece araba değil, at da sürüklenirdi; ağaç kırmaya mı koyuldu, balta öyle bir parlardı ki elinde, ayna gibi tıpkı, dallar ve kıymıklar uçuşurdu her yana. Ya yabancılar! Bir defasında geceleyin iki hırsızı yakalamıştı da, ikisinin kafasını birbirine vurmuştu, hem de öyle bir vurmuştu ki, polise götürmeye bile gerek kalmamıştı. Civarda herkes ona saygı göstermeye başlamıştı; gündüz bile gelip geçen-

ler, hem de fena insanlar olduklarından değil, sırf tanımadıklarından, bu korkunç kapıcıyı görür görmez kaçışırlar da bağırırlardı Gerasim'e; sanki işitecekmiş gibi söylediklerini. Gerasim'in geri kalan uşaklarla ilişkisi de, dost canlısı olmamakla birlikte, oldukça yakındı: yabancı saymazdı bunları. İşaretlerle anlatırlardı ona dertlerini, Gerasim de anlardı, bütün denilenleri bir tamam yerine getirirdi, ama kendi haklarını da bilirdi, kimse sofrada onun yerine oturmaya cesaret edemezdi. Genelde Gerasim sert ve ciddi biriydi, her şeyi intizam içinde severdi; horozlar bile önünde dövüşemezlerdi, yoksa görecekleri vardı! Hele bir görsün bunları dövüşürken, hemen ayaklarından yakalar, havada çevirirdi on defa, sonra da bir kenara fırlatırdı. Hanımın avlusunda kazlar da dolanırdı; ama kaz, bilirsiniz ya, ciddi ve akıllı bir kuştur; Gerasim onlara saygı duyardı, peşlerinde dolaşır ve yemlerdi; kendisi de biraz kaza benzerdi zaten. Mutfağın üzerinde küçük bir oda tahsis etmişlerdi ona; odanın her şeyini kendi zevkince yeniden yapmıştı: dört kütük üzerinde meşe kerestelerinden bir yatak yapmıştı kendine, hem de resmen zengin işi bir yatak; içine bir buçuk ton koy, bana mısın demezdi; yatağın altında koca bir sandık vardı; köşede aynı şekilde sağlam bir masa, masanın yanında da üç ayaklı bir iskemle, hem de öyle güçlü bir şey ki, Gerasim bazen kaldırırken düşürürdü de, sonra ağzı kulaklarına varırdı. Odanın kapısında, görünüşüyle koca bir bazlamayı hatırlatan bir kilit asılıydı, yalnız bu bazlama karaydı; Gerasim anahtarını her zaman yanında, kuşağında taşırdı. Kimsenin odasına gelmesinden hazzetmezdi.

Böylece bir yıl geçti; yılın sonunda da Gerasim'in başına küçük bir olay geldi.

İhtiyar hanım bütün işlerini eski adetlere göre görürdü ve evinde de sayısız hizmetçisi vardı. Yalnızca çamaşırcılar, marangozlar ve kadın ve erkek terziler değil, bir saraç bile bulunuyordu evde; bu adamı hem hayvanlar için veteriner hem de insanlar için hekim sayıyorlardı, hanıme-

fendinin özel hekimiydi kendisi ve son olarak Kapiton Klimov adında, ayyaş mı ayyaş bir ayakkabıcı vardı. Klimov, kendisini hor gördüklerini düşünür, erdemlerinin farkında olunmayan, eğitimli ve şehir adetlerini bilen biri sayardı kendisini; Moskova'nın böyle uzak bir yerinden çok daha fazlasını hak ettiğini düşünürdü; içince de yüreğindeki sıla hasreti ve sıkıntıdan, yani içindeki acıdan içerdi sanki. Bir defasında hanımla baş kâhyası Gavrila ondan söz etmişlerdi; Gavrila sadece sarı safralı gözlerine ve ördek gagasına benzer burnuna bakıldığında bile sanki kader ona çoktan yöneticiliği layık görmüş biriydi. Hanım, daha geçen gün sokaklarda aradıkları Kapiton'un berbat ahlakından yakınmıştı.

"Ne dersin, Gavrila," demişti ansızın kâhyaya, "bunu evlendirsek mi acaba, ne düşünüyorsun? Belki böylece biraz durulur."

"Niye evlendirmeyecekmişiz! Mümkün," diye cevap verdi Gavrila "ve çok da iyi olur."

"İyi de kim varır buna?"

"Kuşkusuz. Ayrıca da, siz nasıl uygun görürseniz. Hem zaten, buyurduğunuz gibi, bir şeyler yapmak gerek; kapı dışarı atılacak değil ya."

"Tatyana'yı beğeniyor galiba?"

Gavrila itiraz edecek oldu, ama dudaklarını sıktı.

"Evet! Tatyana'yı verelim," diye karar verdi hanım, hoşnutlukla tabakasından bir nefes çekerek. "Anladın mı?"

"Emredersiniz," dedi Gavrila ve ayrıldı.

Odasına dönen Gavrila (odası evin öte kanadındaydı ve neredeyse tıka basa demir sandıklarla doluydu) ilkin karısını dışarı gönderdi, sonra da pencerenin yanına oturup düşünmeye koyuldu. Hanımının beklenmedik emri belli ki onu şaşırtmıştı. Sonunda kalktı ve Kapiton'u çağırmalarını emretti. Kapiton göründü...

Ama okurlara onların konuşmalarını aktarmadan önce, Kapiton'un evlenmesi gerekecek bu Tatyana'nın kim oldu-

ğu ve hanımın emrinin kâhyayı neden sarstığı hakkında bir şeyler söylemek gerek

Yukarıda söylediğimiz gibi vazifesi çamaşırcılık olan Tatyana (ayrıca da yetenekli ve işinin ehli bir çamaşırcı olduğundan ona sadece beyaz çamaşırları verirlerdi) yirmi sekiz yaşında, ufak tefek, zayıf, sarışın bir kadındı, sol yanağında kocaman bir beni vardı. Eski Ruslarda sol yanaktaki beni kötüye alamet sayarlar; mutsuz bir hayatın işareti... Tatyana da kendi kaderinden övünç duymazdı. Daha genç yaşından beri sıkıntılara katlanıyordu; tek başına iki kişi kadar çalışırdı, ama hiç şefkat görmezdi; kötü giyinirdi, en az ücreti o alırdı; akrabaları da yoktu gerçi: sadece işe yaramadığı için köyde kâhyalık etsin diye bırakılmış ihtiyar bir amcası vardı, diğer amcaları da mujikti – işte hepsi bu. Bir zamanlar güzel olduğu söylerlerdi, ama güzellik çabucak geçip gitmişti ondan. Oldukça iyi huyluydu, ya da daha doğrusu, yılgın; kendisine karşı tamamen kayıtsızdı ama başkalarından ölümüne korkardı; sadece işini zamanında bitirmeyi düşünürdü, kimseyle konuşmazdı ve ne zaman hanımının adı anılsa tir tir titrerdi. Gerasim'i köyden getirdiklerinde, onun iri gövdesini görür görmez neredeyse ölecekti korkudan, onunla ne olursa olsun karşılaşmamaya çalışıyordu, kazara önünden geçtiğinde de gözlerini kaçırıyordu hemen, aceleyle çamaşırhaneye koşturuyordu. Başlangıçta Gerasim ona özel bir ilgi göstermemişti, sonra, kadın ne zaman önüne çıkacak olsa kıkırdamaya, hayranlıkla bakmaya başlamıştı ona; üstelik artık gözlerini de alamıyordu ondan. Hayrandı ona; yüzündeki yumuşak ifadeye mi, utangaç hareketlerine mi –tanrı bilir neyine! Bir keresinde hanımının kolalanmış bluzunu parmaklarının ucunda dikkatlice kaldırmış, avludan geçiyordu Tatyana... Ansızın biri, sıkıca sarıldı dirseğine; kız döndü ve bir çığlık attı: Gerasim tam karşısındaydı. Aptalca gülüyor, yumuşak sesler çıkarıyordu, kuyruğu ve kanatları varakla kaplanmış horoz şeklinde bir kurabiye uzatıyordu ona. Kadın reddetmek istedi, ama

beriki zorla eline tutuşturdu, başını salladı, uzaklaştı, sonra dönüp bir kez daha kuş dilinde dostça bir şeyler söyledi. O günden beri de Tatyana'ya huzur vermiyordu: kadın nereye gitse, Gerasim de oradaydı, karşısına çıkıveriyordu, kendi dilince konuşuyor, ellerini sallıyor, koynundan aniden bir kurdele çıkarıyor ve ona uzatıyordu; yürürken onun önündeki tozları süpürüyordu. Zavallı kız, ne yapacağını bilmiyordu. Az zamanda evdeki herkes, dilsiz kapıcının marifetlerini öğrendi; alaylar, dedikodular, iğneleyici sözler Tatyana'nın kulağına da geliyordu. Ama kimse Gerasim'le şakalaşamıyordu: onun şaka sevmediğini biliyorlardı; böylece onun önündeyken kızı da rahat bırakıyorlardı. İster hoşnut olsun, ister olmasın, kızın bir koruyucusu vardı artık. Bütün sağır-dilsizler gibi Gerasim'in de önsezileri çok güçlüydü ve kendisiyle ya da kızla alay ettiklerinde gayet iyi anlardı.

Bir keresinde çamaşırcıların başı olan kadın öğle yemeğinde Tatyana'yı karşısına aldı, iğneledi biraz ve öyle bir zorladı ki kızı, zavallıcık gözlerini nereye kaçıracağını bilemedi, neredeyse can sıkıntısından ağlayacaktı. Gerasim ansızın fırladı yerinden, devasa kollarını uzattı, çamaşırcının kafasına koydu ellerini ve öyle suratsız bir öfkeyle baktı ki yüzüne, beriki masaya eğildi. Herkes susmuştu. Sonra Gerasim yeniden aldı kaşığını ve çorbasını gevelemeye devam etti. "Görüyor musun dilsizi, ayının teki!" mırıltıları yükseldi oturanlar arasında, çamaşırcı karı da kalkıp kızlar koğuşuna gitti. Başka bir defasında ise, Kapiton'un, yani şimdi hakkında konuştuğumuz Kapiton'un Tatyana'yla biraz fazla ilgili olduğunu fark eden Gerasim, parmağıyla yanına çağırdı onu, ambara götürdü ve köşede duran araba aksının ucunu tutup gayet anlamlı bir şekilde tehdit etti bununla. O zamandan beri de kimse Tatyana'yla konuşmuyordu. Doğru, çamaşırcı karı kızlar koğuşuna girer girmez bayılıvermiş ve genel olarak da öyle ustalıkla davranmıştı ki, aynı gün hanıma Gerasim'in kaba davranışını yetiştirmişti; ama kaprisli ihtiyar, çamaşırcı kadına

neredeyse küfredercesine birkaç defa kahkaha atmakla kalmış, Gerasim'in ağır elini nasıl üzerine doğru indirdiğini tekrar tekrar anlatmaya zorlamıştı onu, ertesi gün de Gerasim'e bir gümüş teklik göndermişti. Sadık ve güçlü bir bekçi gibi güveniyordu ona. Gerasim onun düzeninden çekiniyordu gerçi, ama gene de merhametine güveniyordu ve hatta Tatyana'yla evlenmesi için izin vermesi ricasıyla hanımına gitmeye hazırlanıyordu. Tek beklediği, hanımının karşısına edepli bir şekilde çıkmak için kâhyanın söz verdiği kaftandı; işte bu sırada hanımın aklına ansızın, Tatyana'yı Kapiton'a verme fikri belirivermişti.

Okur şimdi, Kâhya Gavrila'nın hanımefendiyle görüşmesinden sonra neden kafasının karışmış olduğunu kolaylıkla anlamıştır. "Hanımefendi," diye düşünüyordu kâhya pencerenin yanında otururken, "kuşkusuz Gerasim için üzülüyor" (kâhya aynı duyguyu kendisi de hissettiğinden bunu iyi biliyordu) "adam her şeyden önce dilsiz; ama hanımefendiye, Gerasim'in Tatyana'yı gönül verdiğini bildirmek olmaz. Nihayetinde hanımın kararı da adil; bundan nasıl bir koca olur ki? Ama öte taraftan, tanrı günah yazmasın, aman boş ver diyeceğim, bırak öğrensin Tatyana'yı Kapiton'a vereceklerini; haktır ona. Yalnız bununla çatışmaya gelmez, her şeyi kırıp geçer, öyle bir iblis, derdini anlatamazsın ki herife... Evet, evet, doğrusu bu!"

Kapiton birden ortaya çıkınca Gavrila'nın düşünceleri dağıldı. Kayıtsız ayakkabıcı içeri girdi, ellerini arkasına bağladı ve kapının yanındaki duvarın çıkıntısına saygısızca yaslanıp sağ ayağını sol ayağının önüne attı, başını salladı. "İşte, buradayım. Ne lazımdı?"

Gavrila, Kapiton'a baktı ve parmaklarıyla pencerenin pervazını dövmeye başladı. Kapiton'sa külrengi gözlerini kısmış duruyordu, ama yere indirmiyordu onları, hatta hafifçe gülümsüyordu ve elini beyaza çalan, karman çorman saçlarında gezdiriyordu.

"İşte geldim. Neye bakıyorsunuz?"

"Peki," dedi Gavrila ve sustu. "Peki, söyleyecek bir şey yok!"

Kapiton omuzlarını silkti. "Benden iyi misin sanki?" diye düşündü içinden.

"Hele bir kendine bak," diye devam etti Gavrila, hor görüyle. "Bak bir, neye benziyorsun?"

Kapiton'un sakin gözleri yırtık pırtık ceketine, yamalı pantolonuna kaydı, özel bir dikkatle delik çizmelerini, özellikle de çizmenin sağ tekinden çıkmış serseri işi çorabını inceledi, sonra tekrar kâhyaya döndü.

"Ne olmuş?"

"Ne mi olmuş?" diye tekrar etti Gavrila. "Ne mi olmuş? Bir de konuşuyorsun ha? Tövbe tövbe, tıpkı iblise benziyorsun, rezil seni!"

Kapiton'un gözleri bir an kıvılcımlandı.

"Peki, hakaret edin bakalım, Gavrila Andreyiç," diye düşündü tekrar.

"Gene kafayı bulmuşsun," diye başladı Gavrila, "öyle değil mi? Ha? Cevap versene?"

"Gerçekten, sağlığım biraz bozulduğundan alkole başvurdum," diye itiraz etti Kapiton.

"Sağlığı bozulduğundanmış... Az ceza veriyorlar sana, olay bu işte; bir de Petersburg'da eğitim görmüşmüş... Amma da şey öğrenmişsin eğitiminle. Yediğin ekmeği bile hak etmiyorsun sen."

"Gavrila Andreyiç, bu hususta bir tek tanrıdır benim yargıcım, başka kimse değil. Bir tek o, benim bu dünyada aslında nasıl bir insan olduğumu, yediğim ekmeği hak edip etmediğimi bilir. Sarhoşluk meselesine gelince, bu hususta suçlu olan ben değilim, daha ziyade bir arkadaş; beni ayarttı, sonra da üç kâğıda getirdi, çekip gitti, bense..."

"Sense sokakta kala kaldın. Ne serseri bir adamsın sen! Neyse, mesele bu değil," diye devam etti kâhya, "mesele şu. Hanım..." Burada bir an sustu, "hanım senin evlenmeni istiyor. İşitiyor musun? Evlenince durulacağını düşünüyorlar kendileri. Anlıyor musun?"

"Anladım tabii."

"Peki. Bence seni şöyle bir elden geçirmek daha iyi olur. Ama bu zatıâlilerinin kendi meselesi. E-e? Kabul ediyor musun?"

Kapiton sırıtıyordu.

"Evlilik insan için iyi bir şey, Gavrila Andreyiç; ben de kendi açımdan bundan büyük bir memnuniyet duyarım."

"Peki, peki," diye söze girdi Gavrila ve içinden "Laf yok, adam düzgün konuşmasını biliyor" diye düşündü. "Yalnız şu var ki," diye devam etti yüksek sesle, "sana buldukları gelin pek uygun değil gibi."

"Hangi kadın acaba, merakımı maruz görürseniz?"..."

"Tatyana."

"Tatyana mı?"

Kapiton'un gözleri fal taşı gibi açıldı, duvardan ayrıldı.

"Ne var, niye telaşlandın? Yoksa hoşuna gitmiyor mu?"

"Nasıl hoşuma gitmez, Gavrila Andreyiç! Fena kız değil, çalışkan, sakin kız... Ama kendiniz de biliyorsunuz, Gavrila Andreyiç, o orman canavarına benzeyen herif de kızın peşinden ayrılmıyor."

"Biliyorum, kardeş, her şeyi biliyorum," diye sözünü kesti kâhya can sıkıntısıyla, "ne var ki..."

"Af buyurun, Gavrila Andreyiç! Öldürür bu adam beni, tanrı inandırsın öldürür, sinek gibi eziverir; adamın bir eli var ki, lütfedin kendiniz bir bakın, nasıl bir eli var; Minin ve Pojarskiy'in eli mübarek![1] Üstelik adam sağır, döver de ne kadar dövdüğünü de işitmez! Kocaman yumruklarını rüyada gibi savurur. Yatıştırmak da mümkün değil ki! Hayvan gibi, ruhsuz taş gibi bir şey, Gavrila Andreyiç, taştan da kötü... Herif koca bir odun, şimdi niye

1 1826'da Moskova'da Kızıl Meydan'a, 17. yüzyıl başlarında Polonya işgaline karşı direnişi örgütleyen ve ölümlerinden sonra kahraman ilan edilen Minin ve Pojarskiy'in heykeli dikilmişti. Minin, elini ileri doğru uzatmış olarak temsil ediliyordu.

onun elinden çile çekeyim ki? Tabii, buna hiç mecburiyetim yok benim; her şeyini bırakmış, kimsesiz, yokluk içinde bir adam o, oysa ben hiç de öyle önemsiz biri değilim."

"Biliyorum, biliyorum, çenenizi yormayın..."

"Tanrım!" diye hararetle devam etti ayakkabıcı, "ne zaman bitecek bu? Ne zaman, tanrım! Talihsizim ben, hem de çaresiz! Kaderi, benim kaderimi bir düşünün! Daha çocuk yaşımda Alman efendim döverdi beni; hayatımın en iyi yıllarında kardeşim döverdi, olgunluk çağımda daha neler çekmem gerekiyormuş..."

"Peki, çok çekmişsin," dedi Gavrila. "Ne geveliyorsan ağzında, hepsi doğru!"

"Nasıl olmaz, Gavrila Andreyiç! Dayaktan korkmuyorum ben, Gavrila Andreyiç. Efendi beni duvarın önüne dikse, insanların önüne çıkarıp da cezalandırsa bile, olsun, gene de insan sayılırım; karşıma çıkanlar da..."

"Peki, defol artık," diye sabırsızlıkla sözünü kesti Gavrila.

Kapiton döndü ve kapıdan çıktı.

"Farz edelim ki sağır burada değil," diye arkasından bağırdı kâhya, "o zaman razı olur musun?"

"Zatıâlinizle tamamen mutabıkım," dedi Kapiton ve uzaklaştı.

En zorlu zamanlarda bile belagati elden bırakmazdı.

Kâhya odada birkaç volta attı.

"Şimdi de Tatyana'yı çağırın," diye homurdandı sonunda.

Birkaç dakika sonra Tatyana, neredeyse çıt çıkarmadan içeri girdi ve eşiğin yanında durdu.

"Ne emrediyorsunuz, Gavrila Andreyiç?" dedi alçak sesle.

Kâhya bakışlarını ona dikti.

"Tatyana," dedi, "evlenmek istiyor musun? Hanım sana bir koca buldu."

"Emriniz olur, Gavrila Andreyiç. Peki, bana koca olarak kimi münasip görmüşler?" diye ekledi kararsız bir tavırla.

"Kapiton, ayakkabıcı."

"Emredersiniz."

"Hafifmeşrep bir adamdır, bu doğru. Ama bu meselede hanımefendi umudunu sana bağlıyor."

"Emredersiniz."

"Tek mesele... Şu dilsiz bela, Gerasim de sana gönül vermiş. Bu ayıyı neyle büyüledin ki? Hem de laf aramızda, bu ayı seni öldürür..."

"Öldürür, GavrilaAndreyiç, muhakkak öldürür."

"Öldürür... Nasılını görürüz. Nasıl konuşuyorsun öyle: öldürürmüş! Seni öldürmeye hakkı var mı, kendin bir düşün bakalım."

"Var mı yok mu, ben bilmem, Gavrila Andreyiç."

"Nasıl şeysin sen! Ona hiç söz vermemişsin ki..."

"Ne buyurursunuz?"

Kâhya sustu ve düşündü: "Ne saf bir ruh!"

"Peki öyleyse," diye ekledi, "seninle gene konuşuruz, ama şimdi çıkabilirsin, Tanyuşa; görüyorum ki kesinlikle uysal bir kızsın sen."

Tatyana döndü, bir an kapıya yaslandı, güç aldı ve dışarı çıktı.

"Belki de hanım yarına kadar bu evlilik işini unutur," diye düşündü kâhya, "ben niye bundan telaşa düşüyorum ki? Bu çapkını yola getiririz, olmadı polise haber veririz..."

"Ustinya Fedorovna!" diye karısına seslendi avazı çıktığınca, "canım, semaveri koyuversene!"

Tatyana o gün çamaşırhaneden neredeyse hiç çıkmadı. İlkin birkaç damla gözyaşı döktü, sonra gözyaşlarını sildi ve eskisi gibi işe koyuldu. Kapiton, gece geç vakitlere kadar meyhanede, kasvetli bir ahbabıyla oturdu ve ona ayrıntılarıyla, Petersburg'da gayet efendi ve tertipli, ancak küçük bir hatası olan bir beyin yanında nasıl yaşadığını anlattı: hatası şuydu ki, içmeye fazla hevesliydi ve mesele kadın oldu mu elinden geleni eksik etmezdi... Somurtkan arkadaşı sadece yaltaklanıp duruyordu; ama Kapiton niha-

yet, bir mesele yüzünden ertesi gün intihar etmek zorunda olduğunu açıklayınca, somurtkan arkadaşı uyku vaktinin geldiğini söyledi. Ve kibarlıktan uzak, suskun bir şekilde ayrıldılar.

Bu arada kâhyanın umutları da gerçek olmamıştı. Hanım, Kapiton'un evliliği fikriyle öyle meşguldü ki, gece bile, geceleri hanımını uyku tutmazsa diye tutulmuş, ihtiyat arabacısı gibi, sadece gündüzleri uyuyan nedimesiyle sırf bu konuyu konuşmuştu. Çaydan sonra Gavrila sabah raporu için içeri girince de ilk sorusu şu oldu: bizim düğün işi ne oldu, yürüyor mu? Kâhya tabii ki, bu işin daha iyi yürüyemeyeceğini ve Kapiton'un bugün hanımın elini öpmek için huzuruna çıkacağını söyledi. Hanım biraz rahatsızdı; işlerle uzun uzun meşgul olmadı. Kâhya ise odasına döndü ve bir kurul topladı. Mesele hakikaten özel bir görüşme gerektiriyordu. Tatyana tabii gene itiraz etmedi; ama Kapiton herkesin duyacağı şekilde, iki ya da üç değil sadece bir tane kafası olduğunu bildirdi... Bu sırada Gerasim de dışarıda, gözlerini giren çıkan herkesin üzerinde sertçe gezdiriyor, binanın kızlar koğuşunun bulunduğu kanadından ayrılmıyor ve belli ki kendisi için kötü bir şeylerin eli kulağında olduğunu seziyordu. Hazır bulunanlar (bunlar arasında Kuyruk Dayı diye çağırdıkları, cevaben "vay vay, öyle mi" ve "evet, evet, evet"ten başka bir şey işitmeseler bile herkesin saygıyla önerilerine başvurduğu ihtiyar bir büfeci de vardı), Kapiton'u güvenlik açısından her ihtimale karşı, içeride su temizleme cihazı olan kilere kilitlemekle işe koyuldular ve sonra çetin düşüncelere daldılar. Tabii zora başvurmak kolaydı, ama tanrı korusun, gürültü çıkar, hanım rahatsız olur –al başına belayı! Ya ne olacak? Düşündüler, düşündüler, sonunda akıllarına bir fikir geldi. Gerasim'in sarhoşlara dayanamadığı çok defa fark edilmişti... Avlu kapısında otururken ne zaman önünden düzensiz adımlarla kasketini kulaklarına çekmiş bir ayyaş geçse, öfkeyle kafasını çevirirdi. Böylece Tatyana'nın kafayı bulmuş gibi rol yapmasına ve

Gerasim'in önünden sendeleyip sallanarak geçmesine karar verdiler. Zavallı kız uzun süre karşı geldi, ama onu ikna ettiler; hem zaten kendisi de, ona tapan bu adamdan başka türlü kopamayacağını görüyordu. Çıktı. Kapiton'u da kilerden çıkardılar: ne de olsa mesele doğruca onu ilgilendiriyordu. Gerasim avlu kapısının yanında bir taburede oturuyor ve kürekle toprağı karıştırıyordu... Her köşeden, perdelerin aralıklarından ona bakıyorlardı...

Bir hile bundan daha iyi yapılamazdı. Tatyana'yı gören Gerasim ilkin, alışkın olduğu gibi, yumuşak sesler çıkararak başını sallamaya başladı; sonra dikkatle baktı, küreği attı, yerinden fırladı, kıza yaklaştı, yüzünü yüzüne yaklaştırdı... Kız korkudan daha da sallanmaya başladı; gözlerini kapattı... Gerasim kızın elini tuttu, avluyu koşarak geçti, toplantının yapıldığı odaya girdi, doğruca Kapiton'a doğru itekledi. Tatyana neredeyse ölüyordu... Gerasim durdu, ona baktı, elini salladı, güldü ve ağır adımlarla odasına çekildi... Bütün gün de oradan çıkmadı. Sonradan arabacı çırağı Antipka, bir delikten dikizlediği Gerasim'in yatağının üzerinde oturup elini yanağına koyarak, sessizce, ritmik ve ara sıra böğürür gibi şarkı söylediğini, yani arabacılar ya da gemi çekçekçilerinin hüzünlü türkülerini söylerken yaptıkları gibi sallandığını, gözlerini kapadığını ve başını salladığını gördüğünü anlatacaktı. Dediğine göre Antipka bunun üzerine dehşete kapılmış ve deliğin önünden ayrılmış. Ertesi gün Gerasim odasından çıktığında özel bir değişiklik görünmüyordu. Yalnız suratı biraz daha asılmış gibiydi, ama Tatyana ve Kapiton'a en ufak bir ilgi bile göstermiyordu. O akşam ikisi birden etekleri heyecandan zil çalarcasına hanımın huzuruna çıktılar ve haftasına da evlendiler. Düğün günü Gerasim'in davranışlarında bir değişiklik yoktu, yalnız nehirden susuz gelmişti: her nasılsa yolda fıçıyı kırmış; geceleyin ise ahırda atını öyle bir şevkle kaşağılamıştı ki, hayvan tıpkı rüzgâra tutulmuş bir yaprak gibi titremiş ve Gerasim'in demirden pençeleri altında tepinip durmuştu.

Bütün bunlar baharda oldu. Bir yıl daha geçti, bu arada Kapiton azmışçasına içmeye başladı, hiçbir işe hayrı dokunmayacağı da ortaya çıktı, karısıyla birlikte, bir yük katarıyla uzak bir köye gönderildi. Ayrıldıkları gün ilkin pek efelendi, denizin öte yanına bile gönderseler yoldan çıkmayacağını temin etti; ama sonra dinginleşti, onu eğitimsiz insanların yanına götürüyorlar diye şikâyet etmeye koyuldu, sonunda öyle zayıf düştü ki, kasketini bile kafasına geçiremedi; merhametli biri kasketi başına koydu, siperliğini düzeltti ve eliyle vurup iyice oturttu. Her şey hazır olup mujikler dizginleri tutmuş, bir tek "Hadi eyvallah!" sözünü beklerken, Gerasim de odasından çıktı, Tatyana'ya yaklaştı ve geçen yıl onun için aldığı kırmızı pamuklu bir şalı ona hediye etti. Bu ana kadar hayatındaki bütün değişikliklere büyük bir kayıtsızlıkla katlanmış olan Tatyana artık dayanamadı, gözyaşlarına boğuldu ve arabaya oturmadan, Hıristiyan usulü, Gerasim'i üç defa öptü. Gerasim ilkin onları köyün girişindeki jandarma karakoluna kadar geçirmeye niyetlendi ve arabanın yanında yürüdü, ama Kırım Geçidinde ansızın durdu, elini salladı ve nehir boyuna yollandı.

Akşamüzeriydi. Sessizce yürüyor, suya bakıyordu. Aniden kıyıda bir şeyler kıpırdıyormuş gibi geldi. Eğildi ve küçük bir enik gördü; kara benekli, beyaz bir şeydi bu, bütün çabasına rağmen sudan çıkamıyordu, sırılsıklam ve zayıf bedeniyle çırpınıyor, kayıyor ve titriyordu. Gerasim bu talihsiz küçük köpeğe baktı, tek eliyle yakaladı onu, koynuna soktu ve kocaman adımlarla eve yürüdü. Odasına girdi, uyuyan köpeği yatağın üzerine yatırdı, ağır yamçısını üzerine örttü, ilkin saman almak için ahıra, sonra da bir tas süt için mutfağa koştu. Yamçıyı dikkatle kaldırdı, samanı serdi, sütü de yatağın üzerine koydu. Zavallı köpecik, üç haftalık var yoktu, gözleri yeni açılmıştı; bir gözü diğerinden az daha iri görünüyordu; tastan süt içmeyi bile beceremiyordu ve tir tir titreyip gözlerini kırpıştırıyordu bir tek. Gerasim iki parmağıyla hafifçe hayvanın başını

tuttu ve burnunu süte yaklaştırdı. Köpek aniden büyük bir açlıkla, yalanarak, titreyerek ve ağzını şapırdatarak içmeye başladı. Gerasim baktı, baktı, sonra ansızın gülmeye başladı... Bütün gece köpecikle uğraştı, yatırdı onu, sildi, uyuttu ve sonunda kendisi de hayvanın yanında mutlu ve sakin bir uykuya daldı.

Bir anne bile, Gerasim'in yetiştirdiği bu hayvana baktığı gibi bakmaz çocuğuna. (Enik dişi çıkmıştı.) Başlangıçta hayvan çok zayıftı, sıska ve çirkindi, ama zamanla düzeldi, kendine geldi, sekiz ay sonra da, kurtarıcısının yorulmak bilmez ilgisi sayesinde, uzun kulaklı, boruya benzer iri kuyruklu, anlamlı, zeki bakışları olan kocaman gözlü, gayet hoş bir İspanyol köpeği olup çıktı. Gerasim'e derinden bağlanmıştı, tek bir adımında bile onu yalnız bırakmıyordu, boyuna kuyruğunu sallayarak onun arkasında yürüyordu. Gerasim ona bir de isim vermişti (dilsizler, çıkardıkları böğürmeye benzer seslerin başkalarının dikkatini çektiğini bilirler), ona Mumu diyordu. Evdeki herkes de köpeği çok sevmiş ve Mumu diye çağırıyorlardı onu. Acayip akıllı bir şeydi, herkese yakındı, ama sadece Gerasim'i severdi. Gerasim de onu delicesine seviyordu... başkaları onu okşarken gördüğünde hiç hoşlanmıyordu bundan. Korkuyor muydu yoksa kıskanıyor muydu Mumu'yu, tanrı bilir! Mumu sabahları onu yatağından çekerek uyandırır, birlikte büyük dostluk içinde yaşadıkları ihtiyar su beygirini dizginlerinden tutarak getirir, yüzünde büyük bir ciddiyetle onunla birlikte nehre gider, süpürgesinin ve küreğinin başından ayrılmaz, kimseyi de odasına salmazdı. Gerasim kapısına Mumu'nun geçmesi için bir delik açmıştı; berikiyse, sanki Gerasim'in odasında kendisini tam bir ev sahibi hissedermiş gibi, içeri girer girmez hoşnut bir ifadeyle yatağın üzerine sıçrardı. Geceleri hiç uyumazdı, ama arka patilerinin üzerine oturup burnunu havaya dikerek ve gözlerini yıldızlara çevirip kısarak sırf can sıkıntısından arka arkaya üç kere havlamayı adet edinmiş öbür aptal köpekler gibi sebepsiz yere havlamazdı da –

hayır! Mumu'nun ince sesi asla boş yere duyulmuş değildi: ya bir yabancı çitlere fazla yaklaşmıştır, ya bir yerlerden kuşku uyandırıcı bir gürültü ya da hışırtı yükselmiştir... Diyeceğim, harika bekçilik yapıyordu. Doğru, avluda ondan başka bir de sarı renkli, kahverengi benekli, Kurt adında ihtiyar bir köpek daha vardı, ama bunun, geceleri bile asla zincirini çözmezlerdi, zaten o da kocamışlığı yüzünden özgürlük istemezdi –kulübesinde yatıp yuvarlanır ve ancak nadiren boğuk, neredeyse işitilmeyen bir sesle havlardı, sonra da sanki kendi işe yaramazlığını hissediyormuş gibi hemencecik susardı. Mumu, hanımın evine girmezdi ve Gerasim oraya götürdüğünde de her zaman geride kalır, kulaklarını dikip kafasını kapının arkasından gelen en ufak bir seste bir sağa, bir sola çevirerek, sundurmada sabırsızlıkla onu beklerdi...

Böyle bir yıl daha geçti. Gerasim avludaki işine devam ediyordu ve kaderinden çok memnundu, ama hiç beklenmedik bir şey oldu...

Olay şuydu:

Harika bir yaz günü, hanım, yanında sığıntı kızlar, misafir odasında volta atıyordu. Keyfi yerindeydi, gülüyor ve şakalar yapıyordu; kızlar da gülüp şakalaşıyorlardı, ama aslında hiç de özel bir mutluluk hissetmiyorlardı. Evdekiler hanımın neşelendiği zamanlardan pek hoşlanmazlardı, çünkü, birincisi, o zaman herkesten derhal ve tamamen aynı şekilde hissetmelerini ister, birinin yüzünde bir hoşnutsuzluk belirdiğindeyse öfkelenirdi; ikincisi de, bu neşeli anlar uzun sürmez ve genellikle yerini kasvetli ve ekşi bir ruh haline bırakırdı. O gün nasılsa gayet mutlu kalkmıştı; iskambil falında (her sabah fal açardı) dört bacak çıkmıştı: dileklerinin gerçekleşeceği alametiydi bu; üstelik çay da pek lezzetli gelmişti, bu yüzden odalığı, övücü sözlerle birlikte on kopek de para almıştı. Buruşuk dudaklarında tatlı bir gülümsemeyle dolaşıyordu hanım misafir odasında. Cama yaklaştı. Pencerenin önünde, tarhlara bölünmüş bir çiçeklik vardı ve en orta yerde, gül dal-

larının altında, Mumu yatmış, dikkatle bir kemiği kemiriyordu. Hanım onu gördü.

"Tanrım!" diye bağırdı ansızın, "bu köpek de nesi?"

Hanımın bu soruyu sorduğu kız, zavallı, âmirinin bağırmasına ne karşılık vereceğini doğru dürüst bilmeyen, başkalarının idaresindeki insanları etkisi altına alan o kasvetli huzursuzlukla kekelemeye başladı.

"Bi-bi-bilmiyorum ki," diye homurdandı, "herhalde sağırın."

"Tanrım!" diye sözünü kesti hanım, "ne tatlı bir köpek bu! İçeri getirmelerini söyleyin. Çoktandır mı sağırla? Şimdiye kadar nasıl oldu da görmedim? Söyleyin, getirsinler."

Kız soluğu sofada aldı.

"Adam, adam!" diye bağırdı, "çabucak Mumu'yu buraya getirin! Tarhların üzerinde."

"Demek ki adı Mumu," diye mırıldandı hanım, "pek hoş bir isim."

"Ah, pek hoş!" diye tekrarladı kız. "Çabuk, Stepan!"

İri kıyım bir delikanlı olan, uşaklık yapan Stepan koşarak çiçekliğe gitti ve Mumu'yu yakalamaya çalıştı, ama beriki ustalıkla onun ellerinden kaydı ve kuyruğunu dikerek Gerasim'in omzuna atıldı; Gerasim de bu sırada mutfakta koca bir fıçıyı tutmuş, çocuk davuluymuş gibi elinde döndürerek çalkalıyor, temizliyordu. Stepan, Mumu'nun arkasından koştu, hayvanı efendisinin ayağının dibinde yakalamaya kalktı, ama çevik hayvan yabancıya teslim olmuyor, sıçrıyor, dört dolanıyordu. Gerasim bu patırtıyı gülümseyerek izliyordu; sonunda Stepan can sıkıntısıyla başını kaldırdı ve Gerasim'e, telaşla, hanımın köpeğini istemiş olduğunu anlattı işaretlerle. Gerasim biraz şaşırdı, ama Mumu'yu çağırdı, yerden kaldırdı ve Stepan'a verdi. Stepan onu misafir odasına götürdü ve yere koydu. Hanım yumuşak bir sesle hayvanı kendisine çağırmaya başladı. Doğduğundan beri böyle muhteşem yerlerde hiç bulunmamış olan Mumu ise çok korkmuştu,

kapıya atılacak oldu, ama görev aşkıyla tutuşan Stepan onu geri itti; hayvan titremeye başladı ve duvarın önünde büzüldü.

"Mumu, Mumu, bana gel, hanıma gel," diyordu hanımefendi, "gelsene, seni aptal şey... Korkma..."

"Gel Mumu, hanıma gel," diye tekrar ediyordu kızlar, "hadi gelsene."

Ama Mumu, korku içinde çevresine bakınıyor ve yerinden kıpırdamıyordu.

"Bir şeyler getirin, yesin," dedi hanım. "Ne aptal şey! Hanıma gelmiyor. Neden korkuyor?"

"Henüz alışkın değil, dedi mahcup ve duygulu bir sesle, kızlardan biri.

Stepan süt dolu bir kap getirdi, Mumu'nun önüne koydu, ama Mumu sütü koklamadı bile ve deminki gibi titreyip çevresine bakmaya devam etti.

"Ne güzel şeysin sen!" diye mırıldandı hanım ona yaklaşarak; eğildi ve Mumu'yu okşamaya niyetlendi, ama Mumu sert bir hareketle başını çevirdi ve dişlerini gösterdi. Hanım çabucak elini geri çekti...

Bir an bir sessizlik oldu. Mumu üzgün olduğunu, özür dilediğini söylermişçesine hafifçe inledi... Hanım uzaklaştı ve kaşlarını çattı. Köpeğin ani hareketinden korkmuştu.

"Ah!" diye bağırdı kızlar bir ağızdan, "ısırmadı ya sizi, tanrı korusun!" (Mumu hayatı boyunca kimseyi ısırmış değildi.) "Ah, ah!"

"Atın şunu dışarı," dedi hanım, tamamen değişmişti sesi. "Adi köpek! Ne fena şeymiş bu!"

Ve ağır ağır dönerek odasına yöneldi. Kızlar mahcup bir edayla birbirlerine baktılar ve onun ardından gittiler, ama hanım durdu, soğuk bir tavırla onlara baktı ve "Ne işiniz var? Sizi çağırmadım ki," diye homurdandı, sonra çıktı. Kızlar Stepan'a ellerini salladılar, beriki de Mumu'yu aldı ve çabucak dışarı, doğruca Gerasim'in ayağının dibine attı. Yarım saat sonra evde derin bir sessizlik hâkim

olmuştu; ihtiyar hanımsa fırtına bulutlarından daha kasvetli bir edayla divanında oturuyordu.

Bazen ne önemsiz şeyler insanın keyfini kaçırabiliyor, görüyorsunuz ya!

Hanım akşama kadar keyifsizdi, kimseyle konuşmadı, hatta iskambil falı bile açmadı ve geceyi de gayet kötü geçirdi. Getirdikleri kolonyanın her zamanki kolonya olmadığını düşündü, yastığı da sabun kokuyordu, çamaşırcıya bütün çamaşırları koklattı –diyeceğim, pek tedirgindi ve için için yanıyordu. Ertesi gün her zamankinden daha erken bir saatte Gavrila'yı çağırttı.

"Lütfen söyle," diye başladı, beriki içinde bir tedirginlikle eşikten içeri adım atar atmaz, "nedir bu avluda bütün gece süren köpek havlamaları? Uyku vermedi bana!"

"Köpek, efendim... belki de, sağırın köpeğidir," dedi Gavrila, tutuk bir sesle.

"Sağırın mı, başkasının mı, kimin bilmem, ama bana bir uyku vermedi. Hem zaten bu kadar köpek de neyin nesi? Bilmek isterim. Avlumuzda bir köpek yok mu zaten?"

"Tabii ki var. Kurt."

"Öyleyse başka köpeğe ne lüzum var? Bir tek intizam bozulsun da, aldırış eden yok. Evde bir yönetici yok, mesele bu işte. Hem köpek sağırın neyine gerek? Kim onun, benim avlumda köpek beslemesine müsaade etti? Akşam pencereye yanaştım, hayvan tarhların üzerinde yatıyor, iğrenç bir şey getirmiş, kemiriyor, oysa ben oraya gül diktirmiştim..."

Hanım sustu.

"Bugünden tezi yok gözüm görmesin... Anlıyor musun?"

"Emredersiniz."

"Bugünden tezi yok. Şimdi çıkabilirsin. Rapor için daha sonra çağıracağım."

Gavrila çıktı.

Kâhya misafir odasından geçerken intizam olsun diye çanı bir masadan alıp başkasına koydu, salonda ördek bur-

nunu gizlice sümkürdü ve sofaya çıktı. Stepan, sofadaki bir koltukta, çıplak ayaklarını battaniye niyetine üzerine örttüğü ceketinin altından dışarı uzatmış, savaş alanındaki ölü bir asker gibi uyuyordu. Kâhya onu dürtükledi ve alçak sesle emri iletti, Stepan da yarı esner, yarı güler gibi cevap verdi. Kâhya çıktı, Stepan da yerinden sıçradı, kaftanını ve çizmelerini geçirdi, çıktı ve sundurmada durdu. Beş dakika geçti geçmedi, Sırtında kocaman odun kırıkları, yanında da onu hiç yalnız bırakmayan Mumu'yla birlikte Gerasim göründü. (Hanım, yatak odasıyla çalışma odasını yazın bile ısıtmalarını buyurmuştu.) Gerasim kapının önünde yan döndü, omzuyla itekledi ve yüküyle birlikte içeri daldı. Mumu her zamanki gibi onu beklemek için kaldı. Stepan en uygun anı kolladı, aniden tıpkı bir çaylağın civcivin üzerine atılması gibi köpeğin üzerine atıldı, göğsünü yere bastırdı, kucağına alıp kasketini bile başına geçirmeden avludan dışarı fırladı, geçen ilk arabaya atladı ve dörtnala Avcı pazarına sürdürdü. Az sonra bir alıcı buldu, elli kopeğe sattı köpeği, en azından bir hafta boyunda bağını çözmemeleri için sıkıca tembihledi ve hemen geri döndü; ama daha eve gelmeden arabadan indi, avlunun çevresini dolaştı, arka sokaktan, çitlerin üzerinden bahçeye atladı; Gerasim'le karşılaşırım diye kapıdan girmeye korkmuştu.

Ama boş yere endişelenmişti: Gerasim avluda değildi. Evden çıkar çıkmaz Mumu aklına düşmüştü; Gerasim'in geri dönmesini beklemeden onun çekip bir yere gittiğini hiç hatırlamıyordu; böylece kendince sesler çıkararak onu aramaya koyuldu... Odasına koştu, samanlığa, sokağa çıktı, oraya-buraya... Kaybolmuştu! İnsanlara döndü, en umutsuz işaretlerle onu soruyor, yerden yarım arşın yukarısını göstererek elleriyle şekiller çiziyordu... Bazıları Mumu'nun nereye kaybolduğunu gerçekten de bilmiyor, sadece başlarını sallıyorlardı; kimileriyse biliyor ve cevap yerine gülüyorlardı ona, kâhya ise son derece ciddi bir poz takınmış ve arabacılara bağırmaya başlamıştı. O zaman Gerasim, koşarak avludan dışarı çıktı.

Döndüğünde ortalık kararmıştı. Bitkin haline, ayaklarını sürümesine, toza bulanmış giysilerine bakılırsa Moskova'nın yarısını dolaşmış gibiydi. Hanımın penceresinin karşısında durdu, yedi işçinin toplandığı sundurmaya göz gezdirdi, arkasını döndü ve bir kez daha böğürdü: "Mumu!" Mumu cevap vermedi. Yürüyüp uzaklaştı. Herkes arkasından ona bakıyordu, ama kimse gülümsemiyor, tek kelime bile etmiyordu. Meraklı arabacı çırağı Antipka, ertesi sabah, dilsizin bütün gece böğürdüğünü anlattı mutfakta.

Ertesi gün Gerasim hiç görünmedi, bu yüzden suya onun yerine arabacı Potap gitti, bundan da çok rahatsız oldu. Hanım Gavrila'ya, emrinin yerine getirilip getirilmediğini sordu. Gavrila, yerine getirildiğini söyledi. Bir sonraki sabah Gerasim odasından dışarı çıktı, işine koyuldu. Öğle yemeğinde geldi, yemeğini yedi ve kimseye selam vermeden geri çıktı. Bütün sağır-dilsizlerde olduğu gibi cansız görünen yüzü şimdi sanki tamamen taş kesilmişti. Öğle yemeğinden sonra gene avludan çıktı, ama uzun süre kalmadı dışarıda; döndü ve doğruca samanlığa yöneldi. Geceleyin parlak bir ay ışıtıyordu gökyüzünü. Gerasim demirci körüğü gibi nefes alıyor, sık sık dönüyordu yattığı yerde; ansızın, eteğinden bir şey çekiştiriyormuş gibi hissetti; bütün vücudu ürperdi, ama başını kaldırmadı, hatta gözlerini yumdu sımsıkı; ama işte, gene çekiştirdiler, hem de daha kuvvetli; o zaman fırladı... Karşısında, boğazında bir urganla Mumu dört dönüyordu. Sessiz göğsünden bir mutluluk sesi yükseldi; Mumu'yu kaptı, göğsüne bastırdı; beriki de onun burnunu, gözlerini, bıyıklarını ve sakallarını yalıyordu... Gerasim durdu, bir an düşündü, dikkatle kaydı saman öbeğinin üzerinden, çevresine baktı ve kimsenin onu görmeyeceğine kanaat getirince, huzurlu, ama telaşla odasına daldı. Gerasim, köpeğin kendi kendine kaybolmadığını, ama mutlaka hanımının emriyle götürdüklerini zaten tahmin etmişti; insanlar Mumu'nun hanıma nasıl dişlerini gösterdiğini işaretlerle anlatmışlardı ona; böylece o

da kendi tedbirlerini almaya karar vermişti. İlkin ekmek parçalarıyla doyurdu Mumu'yu, okşadı, yatırdı, sonra düşünmeye başladı; bütün gece durmaksızın, Mumu'yu nasıl saklayabileceğini düşündü. Sonunda hayvanı bütün gün odada tutmaya, sadece arada sırada uğrayıp bakmaya ve ancak geceleri dışarı çıkarmaya karar verdi. Kapıdaki deliği eski yamçısıyla sıkıca kapattı ve daha gün doğmadan, sanki hiçbir şey olmamış gibi (masum bir kurnazlık!) eski somurtkanlığıyla dışarı çıktı. Ama zavallı sağırın aklına, Mumu'nun çığlıklarıyla kendini ele vereceği hiç gelmemişti: gerçekten de, evdeki herkes dilsizin köpeğinin döndüğünü ve odasında kilitli olduğunu az zamanda öğrendi; ama kısmen her ikisine de duydukları merhamet yüzünden, kısmen de Gerasim'den korktuklarından, sırrının açığa çıktığını ona haber vermediler. Yalnız kâhya ensesini kaşıdı, elini salladı. "Ne yapalım, tanrı yardım etsin. Hanımın kulağına gitmesin de!" Sağır hiçbir zaman o günkü gibi çaba göstermemişti: bütün avluyu temizledi, pırıl pırıl etti, bütün otları teker teker ayıkladı, çiçekliğin çitlerindeki bütün kazıkları, yeterince güçlü olup olmadıklarını kontrol etmek için birer birer söktü ve sonra tekrar, kendisi çaktı –diyeceğim, öyle çok çabaladı ki, hanım bile onun şevkini fark etti. Gerasim gün boyunca iki defa gizlice kilit altındaki konuğuna gitti; gece çökünce de, onunla birlikte samanlıkta değil de odasında uykuya yattı ve ancak gece yarısından sonra temiz havada birlikte gezmeye çıktılar. Avluda epeyce dolaşmışlardı, artık geri dönmeye hazırlanıyordu ki, çitin arkasından, arka sokağın oradan bir hışırtı geldi. Mumu kulaklarını dikti, hırlamaya başladı, çitlere yaklaştı, havayı kokladı ve şiddetli ve kulakları sağır edercesine bir sesle havlamaya koyuldu. Meğerse sarhoşun biri geceyi burada geçirmeye niyetlenmiş. Bu sırada hanım da, uzun süren bir "sinirsel heyecandan" sonra daha yeni uyumuştu: akşam yemeklerinde tıka basa yediğinden hep böyle heyecanlara kapılırdı. Ani havlama sesleriyle uyandı, kalbi ölecek gibi hızla çarpıyordu. "Kızlar, kızlar!" diye inledi. "Kızlar!"

Kızlar korku ile hanımın yatak odasına daldılar. "Oh, oh, ölüyorum," diyordu hanım, dehşet içinde kollarını açarak. "Gene, gene bu köpek! Oh, doktoru bulun hemen. Beni öldürmek istiyorlar... Köpek, gene köpek! Oh!" Ve başını geriye attı, bu da bayılmak anlamına geliyordu. Doktora koştular, yani aile hekimi Hariton'a. Bütün mahareti yumuşak tabanlı çizme giymek, nezaketle nabız tutmak, günde on dört saat uyumak ve geri kalan zamanlarda da iç çekip gerektiğinde hanıma tafran damlaları ikram etmekten ibaret olan bu doktor hemen koşa koşa geldi, kuş tüyü yakıp tütsüledi ve hanım gözlerini açınca da, derhal gümüş bir tepsi üzerinde gizemli damlalardan bir kadeh sundu. Hanım bunu içti, hemencecik de ağlamaklı bir sesle köpekten, Gavrila'dan, kaderinden, bu zavallı ihtiyar kadını herkesin terk ettiğinden, kimsenin ona acımadığından ve herkesin onun ölmesini istediğinden şikâyet etmeye koyuldu. Bu arada talihsiz Mumu da havlamaya devam ediyordu, Gerasim ise boş yere onu çitlerin yanından çağırıyordu. "İşte... işte... gene başladı..." diye mırıldandı hanım ve tekrar gözlerini yuvarladı. Doktor kızlardan birine bir şeyler fısıldadı, beriki sofaya koştu, Stepan'ı dürtükledi, o da Gavrila'yı uyandırmaya koştu, Gavrila ise öfkeyle bütün evi ayağa kaldırdı.

Gerasim döndü, pencerelerde dalgalanan ışığı ve gölgeleri gördü ve felaketi hissederek Mumu'yu göğsüne bastırdı, odasına koştu ve kapıyı kilitledi. Birkaç dakika sonra beş kişi birden kapısını zorladılar, ama sürgüyü hissedince durdular. Gavrila korku dolu bir telaş içinde koşarak geldi, sabaha kadar orada kalmalarını ve kapıyı gözlemelerini emretti, kendisi de kızlar koğuşuna geçti, birlikte çay, şeker ve başka şeyler çalıp stok ettikleri ihtiyar nedime Lyubov Lyubimovna'ya, hanımdan af dilesin, öfkesini dindirsin ve sakinleştirsin onu diye, ne yazık ki köpeğin bırakıldığı yerden geri dönmüş olduğunu, ama yarın onu canlı görmeyeceğini rapor etmesini emretti. Hanımsa tabii ki öyle çabucak sakinleşmedi, hekim bunun üzerine on iki

damla yerine kırk damla damlattı kadehe: tafra etkisini gösterdi –on beş dakika sonra hanım derin ve huzurlu bir uykuya dalmıştı; bu sırada Gerasim de, yüzü bembeyaz kesilmiş, yatağında yatıyor, Mumu'nun ağzını sıkı sıkıya kapatıyordu.

Ertesi sabah hanım epey geç vakit uyandı. Gavrila, Gerasimov'un sığınağına kararlı bir saldırıya geçilmesi için emir vermeden önce onun uyanmasını bekliyor, kendisi de güçlü fırtınaya dayanmaya hazırlanıyordu. Ama fırtına kopmadı. Yatağında yatan hanım, ihtiyar nedimeyi çağırmalarını buyurdu.

"Lyubov Lyubimovna," diye başladı sakin ve zayıf bir sesle; bazen bitkin ve zavallı bir çilekeş gibi davranmayı pek severdi; ancak bu durumlarda bütün ev efradının gayet huzursuz olduğunu söylemeye gerek yok elbette, "Lyubov Lyubimovna, görüyorsunuz ne durumdayım: kuzum, Gavrila Andreyiç'e gidiverin, onunla konuşun: gerçekten de onun için bir köpek, kendi hanımının huzurundan, hatta hayatından daha mı önemli? Ben buna inanmayı hiç arzu etmem," diye ekledi derin bir hissiyatla, "gidiverin kuzum, bir iyilik edin, gidin Gavrila Andreyiç'e."

Lyubov Lyubimovna, Gavrila'nın odasına yollandı. Aralarında nasıl bir konuşma geçtiği belirsiz, ama az sonra koca bir kalabalık, avludan Gerasim'in odasına doğru hareketlenmişti: başlarını Gavrila çekiyordu, gerçi rüzgâr yoktu ama kasketi elindeydi; çevresinde uşaklar ve aşçılar yürüyordu; Kuyruk Dayı pencereden bakıyor ve emirler veriyor, yani sadece ellerini çırpıyordu; en arkada, yarısı yabancı bir sürü çocuk, sıçrayarak, yüzlerini şekilden şekle sokarak geliyorlardı. Odaya çıkan daracık merdivenlerde bekçi oturmuş, kapıda da ellerinde sopalarla iki kişi duruyordu. Basamakları çıkmaya koyuldular, kalabalık merdiveni doldurdu. Gavrila kapıya yaklaştı, yumrukladı, bağırdı:

"Aç kapıyı."

Zayıf bir havlama sesi duyuldu, ama cevap gelmedi.

"Aç diyorum sana!" diye tekrarladı.

"Evet, Gavrila Andreyiç," dedi aşağıdan Stepan, "sağır ya, işitmiyor."

Herkes güldü.

"Ne yapacağız peki?" dedi Gavrila yukarıdan.

"Kapısında bir delik var," diye cevap verdi Stepan, "değnekle biraz yoklayın."

Gavrila eğildi.

"Yamçıyla kapatmış deliği."

"Yamçıyı içeri doğru itin."

Gene boğuk bir havlama sesi geldi.

"Bak, bak, kendini ele veriyor," dedi kalabalığın içinden biri ve gene gülüştüler.

Gavrila kulağının arkasını kaşıdı.

"Hayır, kardeş," diye devam etti sonunda, "istiyorsan yamçıyı kendin it içeriye."

"Ne varmış ki? Müsaade edin!"

Stepan yukarı tırmandı, bir değnek aldı, yamçıyı içeri itti ve "Dışarı çık, dışarı çık!" diye bağırarak değneği deliğin içinde sallamaya başladı. Değneği sallamaya devam edecekti ki, odanın kapısı aniden açıldı; bütün hizmetçiler itiş kakış merdivenden aşağı indiler, Gavrila da en önde. Kuyruk Dayı pencereyi kapadı.

"Hey, hey," diye bağırıyordu Gavrila avludan, "bana bir baksana sen!"

Gerasim hiç kıpırdamadan eşikte duruyordu. Kalabalık merdivenin başında toplandı. Gerasim, üzerinde bir Alman kaftanı, elleri hafifçe beline dayalı, ahaliye bakıyordu; üzerinde kırmızı köylü gömleğiyle onların önünde dev gibi görünüyordu. Gavrila bir adım öne doğru çıktı.

"Bana bak, kardeş," dedi, "bir delilik yapma."

Ve işaretlerle, hanımın muhakkak köpeğini istediğini, onu derhal vermesi gerektiğini, yoksa büyük sıkıntı çıkacağını açıklamaya koyuldu.

Gerasim ona baktı, köpeği gösterdi, eliyle boğazına ilmek geçirir gibi bir işaret yaptı ve soran bir ifadeyle gözlerini kâhyaya dikti.

"Evet, evet," dedi beriki, başını sallayarak, "evet, mutlaka."

Gerasim gözlerini indirdi, sonra aniden silkindi, tekrar Mumu'yu gösterdi; hayvan bu sırada yanından ayrılmamıştı, masumca kuyruğunu sallıyordu ve kulaklarını da merakla dikmişti, urganla boğazını sıkma işaretini yaptı tekrar ve göğsüne vurdu, sanki Mumu'yu kendisinin yok edeceğini açıklar gibi.

"Yalan söylüyorsun," kabilinden bir işaret yaptı Gavrila.

Gerasim ona baktı, hınçla gülümsedi, sonra tekrar göğsüne vurdu ve kapıyı kapadı.

Herkes susmuş, birbirine bakıyordu.

"Bu da ne demek?" diye başladı Gavrila. "Gene mi kilitledi kapıyı?"

"Bırakın onu, Gavrila Andreyiç," diye mırıldandı Stepan. "Söz verdiyse yapar o. Öyle biri... Söz verdiyse, olmuş bilin. Başkasına benzemez. Doğruya doğru."

"Evet," dedi oradakiler de ve başlarını salladılar. "Aynen öyle."

Kuyruk Dayı da pencereyi açtı ve "Evet" dedi.

"Peki, göreceğiz," dedi Gavrila, "ama nöbetçiler yerlerinden ayrılmasın. Hey, sen, Eroşka!" diye ekledi, sarı pazen bir kazak giymiş, solgun yüzlü, bahçıvan sayılan adama dönerek, "ya sen ne yapacaksın? Değneği alıp burada otur, en ufak bir şey olsa koşup bana gel!"

Eroşka eline bir değnek aldı ve merdivenin en son basamağına oturdu. Birkaç meraklı ve çocuk dışında kalabalık dağıldı, Gavrila da eve döndü ve gereken her şeyin yapıldığını Lyubov Lyubimovna aracılığıyla, hanıma bildirdi; ancak her ihtimale karşı arabacı çırağını jandarmaya gönderdi. Hanım mendilinin ucuna bir düğüm attı, üzerine kolonya akıttı, kokladı, şakaklarını sildi, çayını yudumladı ve hâlâ taflan damlalarının etkisinde olduğundan tekrar uykuya daldı.

Bu patırtıdan bir saat sonra odanın kapısı açıldı, Gerasim göründü. Üzerinde bayramlık kaftanı vardı; Mumu'yu da

ipinden tutuyordu. Eroşka yana çekilerek, yol verdi. Gerasim avlu kapısına yöneldi. Çocuklar ve avluda olan herkes, gözleriyle, sessizce onu izliyordu. Geri dönmedi; şapkasını da sokakta başına geçirdi. Gavrila, ne olup bittiğini gözlesin diye Eroşka'yı arkasından gönderdi. Eroşka uzaktan, Gerasim'in köpekle birlikte tavernaya girdiğini gördü ve çıkmasını beklemeye başladı.

Tavernada Gerasim'i tanıyor ve işaretlerini de anlıyorlardı. Gerasim etle çorba istedi ve kollarını masaya yaslayarak oturdu. Mumu, Gerasim'in iskemlesinin yanında oturuyordu; akıllı gözleriyle, sakince ona bakıyordu. Tüyleri pırıl pırıldı; yeni tarandığı anlaşılıyordu. Gerasim'e çorbasını getirdiler. Çorbaya ekmek doğradı, eti de küçük parçalara böldükten sonra tabağı yere koydu. Mumu, burnunu yemeğe değdirmeden, her zamanki gibi kibar kibar yemeye başladı. Gerasim uzun zaman ona baktı; ansızın gözlerinden iki iri gözyaşı yuvarlandı: biri köpeğin keskin çizgili alnına, diğeri de çorbaya düştü. Elleriyle yüzünü gizledi. Mumu tabağın yarısını yedi, yalanarak öte çekildi. Gerasim kalktı, çorbanın parasını ödedi, taverna çırağının şaşkın bakışları altında çıktı. Gerasim'i gören Eroşka, bir köşeye gizlendi, o önünden geçtikten sonra da gene peşine düştü.

Gerasim, acele etmeksizin yürüyor, Mumu'nun ipini bırakmıyordu. Sokağın köşesine kadar yürüdüler, durdu, tereddüt eder gibiydi, sonra hızlı adımlarla doğruca Kırım geçidine doğru yöneldi. Yolda müştemilat inşaatı yapılan bir evin avlusuna uğradı, koltuğunun altında iki tuğlayla çıktı. Kırım geçidinde sahile döndü, üzerinde kürekleri olan, kazığa bağlanmış iki küçük sandalın durduğu bir yere geldi (bunların burada olduğunu önceden biliyordu) ve Mumu'yla birlikte bunlardan birinin üzerine atladı. Oradaki bostanın köşesinde duran küçük bir kulübeden topal bir ihtiyar çıktı, bir şeyler bağırdı. Ama Gerasim sadece başını salladı ve öyle sıkı asılmaya başladı ki küreklere, akıntıya karşı da olsa, göz açıp kapayana kadar iki yüz elli metre öteye vardı. İhtiyar durdu, durdu, ilkin

sol, sonra sağ eliyle sırtını kaşıdı ve topallayarak kulübesine döndü.

Gerasim durmaksızın çekti kürekleri. Moskova çoktan arkalarında kalmıştı. Kıyılarda otlaklar, bostanlar, tarlalar, korular uzanıyordu; köy evleri görünüyordu. Kürek çekmeyi bıraktı, başını önünde, çapraz tahtasının üzerinde oturan Mumu'ya doğru eğdi (sandalın dibine su birikmişti) ve güçlü kollarını hayvanın sırtında çapraz yaparak, hareketsiz kaldı; bu arada su, tekneyi geriye, şehre doğru sürükledi biraz. Gerasim nihayet doğruldu, aceleyle, yüzünde hastalıklı bir hiddetle tuğlaları sicime sardı, ilmek yaptı, Mumu'nun boynundan geçirdi, nehre kaldırdı onu, son bir defa daha baktı... Mumu güvenle, korkusuzca bakıyordu ona ve hafifçe de kuyruğunu sallıyordu. Gerasim döndü, gözlerini yumdu sımsıkı ve ellerini açtı... Hiçbir şey işitmedi Gerasim; ne suya düşen Mumu'nun çığlığını, ne suyu şiddetle şapırdattığını; onun için en gürültülü gün bile bizim için en sakin gecede bile olmayacak kadar sakin ve sessizdi. Yeniden açtığında gözlerini, deminki gibi gidiyordu nehirde, küçük dalgalar birbiri ardınca vuruyordu tekneye, tahtaya çarpan suyun şıpırtısı işitiliyordu, sadece arkada, uzakta bir yerde, kıyıya doğru geniş halkalar yayılıyordu.

Gerasim'i gözden kaybeder kaybetmez Eroşka da eve dönmüş ve gördüğü her şeyi anlatmıştı.

"Evet, belli," dedi Stepan, "Mumu'yu boğacak. Artık rahat olabiliriz. Eğer bir şeye söz verirse..."

Gün boyunca kimse Gerasim'i görmedi. Evde yemeğe gelmedi. Akşam oldu, yemeğe oturdular, o gene yoktu.

"Ne tuhaf adam şu Gerasim!" diye ciyakladı şişman çamaşırcı kadın, "bir köpek yüzünden böyle gecikir mi insan! Değil mi?"

"Ama Gerasim buradaydı," diye bağırdı Stepan, kaşığını lapaya daldırırken.

"Nasıl yani? Ne zaman?"

"İki saat önce. Aynen. Onunla kapıda karşılaştım; gene buradan geçti, avludan çıktı. Köpeği sormaya niyet-

lendim bir an, ama belli ki keyifsizdi. Beni itekledi; efendime söyleyeyim, beni yolunda istemiyordu belli ki. Böyle bir insan yarması enseme yumruğunu indirmedi ya, oy-oy!" Ve Stepan isteksizce güldü, ensesini sildi. "Evet," diye ekledi, "eli var ya, mübarek eli, başka lafa gerek yok."

Herkes Stepan'a güldü ve yemekten sonra uyumaya gittiler.

Tam da bu sırada, T... yolunda, omuzlarında çuvalı ve elinde uzun bir değnekle dev gibi bir adam, azimle, durmaksızın ilerliyordu. Gerasim'di bu. Arkasına bile bakmadan, aceleyle köyüne, evine, yurduna dönmek için yürüyordu. Zavallı Mumu'yu boğduktan sonra odasına gelmiş, ötesini berisini çabucak eski bir çula koymuş, bir düğüm atmış, sırtlanmıştı. Daha onu Moskova'ya getirdiklerinde iyice bellemişti yolu; hanımın onu aldığı köy, yoldan topu topu otuz kilometre mesafedeydi. Sarsılmaz bir cesaret, yaman ve aynı zamanda mutlu bir kararlılıkla yürüyordu yolda. Yürüyordu; bağrı açılmıştı; gözlerini hırsla, doğruca ilerilere dikmişti. Sanki ihtiyar anası bekliyormuş memleketinde gibi acele ediyordu, sanki yaban ellerde, yabancı insanların yanında uzun bir ayrılıktan sonra onu yanına çağırmış gibi... Henüz yeni başlamış olan yaz gecesi sessiz ve sıcaktı; bir tarafta, güneşin battığı yerde gökyüzü beyazlıyor ve kaybolup giden günün son ışıklarıyla zayıfça kızıla çalıyordu; öte taraftaysa lacivert, kül rengi bir karanlık yükseliyordu. Gece oradan geliyordu. Yüzlerce bıldırcın inletiyordu etrafı, birbirleriyle yarışır gibi çığrışıp duruyorlardı... Gerasim bunları işitemiyordu, güçlü ayaklarıyla önlerinden geçip gittiği ağaçların keskin gece fısıltılarını da işitemiyordu, ama olgun çavdarların karanlık tarlalardan gelen tanıdık kokusunu hissediyordu, memleketinden uçarak onu karşılamaya gelen rüzgârın yüzünü şefkatle okşadığını, saçlarında ve sakalında oynadığını da hissediyordu; önünde ağaran yolu görüyordu –evinin yolunu, dümdüz bir ok gibi tıpkı; yolunu

aydınlatan gökyüzündeki sayısız yıldızları da görüyordu ve bir aslan gibi, güç ve cesaretle öyle bir yürüyordu ki, doğan güneş ıslak ve kızıl ışınlarıyla delikanlının yüzünü aydınlattığında Moskova'yla arasında kırk kilometreden fazla vardı...

İki gün sonra evine, kulübesine vardığında, buraya yerleştirdikleri asker karısı büyük bir şaşkınlığa kapıldı. İkonaların karşısında dua etti, sonra derhal muhtara gitti. Muhtar ilkin şaşırdı; ama ot biçmeye daha yeni başlamışlardı: harika bir işçi olan Gerasim'in ellerine tırpanı tutuşturdular. O da eskiden olduğu gibi sallamaya başladı tırpanı, öyle bir sallıyordu ki, onun azim ve gücüne bakan köylüler hayran kaldılar...

Moskova'da ise, Gerasim'in firarının ertesi günü, onu aramaya koyuldular. Önce odasına gittiler, aradılar, Gavrila'ya söylediler. Beriki de geldi, baktı, omuzlarını silkti ve sağırın ya kaçtığına, ya da aptal köpeğiyle birlikte öldüğüne kanaat getirdi. Polise haber verdiler, hanıma bildirdiler. Hanım öfkeye kapıldı, ağlamaya başladı, ne olursa olsun onu bulmalarını emretti, üstelik de köpeği yok etmeleri için hiçbir emir vermemiş olduğunu temin etti ve sonunda, Gavrila'ya öyle bir kükredi ki, beriki bütün gün "of!" çekerek başını salladı durdu; ta ki Kuyruk Dayı "of!" diyerek onu ikna edene kadar. Sonunda köyden, Gerasim'in orada bulunduğuna dair haber geldi. Hanım biraz rahatladı; ilkin onu derhal Moskova'ya geri çağırmaları için emir verdi, ama sonra, böyle nankör birinin ona lazım olmadığını duyurdu. Ne var ki bundan kısa süre sonra öldü; mirasçıları ise Gerasim'le uğraşmadılar: hatta analarının kalan adamlarını da azat ettiler.

Gerasim ıssız kulübesinde bir başına, bekâr yaşıyor hâlâ; eskisi gibi sağlıklı ve güçlü ve eskisi gibi dört kişilik çalışıyor, eskisi gibi ciddi ve vakur. Ama komşuları, Moskova'dan döndüğünden beri kadınlarla ilgilenmeyi bıraktığını, hatta yüzlerine bile bakmadığını, evinde de tek bir köpek bile tutmadığını fark ettiler. "Zaten," diyorlardı,

"ne mutlu ona ki kadınlara lüzum duymuyor; köpeğe gelince –köpek nesine gerek? Hırsız desen eşek olsa kapısına gelmez!" Sağırın yiğitlere yaraşır kuvvetiyle ilgili böyle söylentiler dolaşıyor işte.

1854

TROPMANN'IN İDAMI

I[1]

Bu yılın (1870) Ocak ayında, iyi bir ahbabımda konuk bulunurken, ünlü bir yazar ve Paris'te istatistik uzmanı M. Du Camp'dan, Tropmann'ın idamında bulunmam için beklenmedik bir davet aldım; üstelik sadece infaz da değil: beni bu hapishaneye girmesine izin verilen birkaç ayrıcalıklı kişi arasına katılmam için de davet ediyordu. Tropmann'ın işlediği korkunç suç daha unutulmuş değildi; ama bu sırada Paris, onunla ve idama mahkûmiyetiyle olduğu kadar, Ollivier'nin[2] kısa bir süre önce bakanlığa atanması ya da, daha sonra beraat edecek olan Prens Bonaparte'ın Victor Noir'ı öldürmesiyle de[3] (belki de

1 Hikâyeden ziyade anı olan bu eser, hırsızlık için girdiği Kink ailesinin evinde çocuklara varıncaya kadar herkesi vahşice öldürdüğü iddiasıyla giyotinle idama mahkûm edilen Tropmann'ın infazının tanıklığıdır. Katliam kadar infaz da Fransa'da uzun süre konuşulmuştur.

2 Émile Ollivier: Fransız devlet adamı. Başlangıçta III. Napoleon'un imparatorluğuna karşı olmasına rağmen 1870'de bakan atandı; Napoleon'un düşmesinden sonra başbakan oldu, Paris komününün kanla bastırılmasının başlıca sorumlularından.

3 Prens Pierre Bonaparte: Napoleon Bonaparte'ın yeğeni, III. Napoleon'un kuzeni. Grousset'nin etkisinde yayın yapan *La Revanche* adlı Korsika gazetesinde Napoleon Bonaparte'a hakaret eden bir yayın yapıldığı iddiasıyla kopan tartışmalardan sonra, Noir ve bir arkadaşı, Grousset'nin düello çağrısını Bonaparte'a iletmek üzere yanına gider; ancak çıkan bir tartışmada Bonaparte, Noir'ı vurur. Noir'ın ölümünden sonra Auguste Blanqui'nin önderliğinde yüz bin kişiyi bulan bir kalabalık protesto gösterisi yapar. Ancak Bonaparte beraat ettirilir ve bu, zaten popüleritesi azalmış III. Napoleon'a tepkileri artırır.

daha çok) meşguldü. Bütün fotoğrafçıların, kırtasiyecilerin vitrinlerinde, bu geniş alınlı, kara gözlü ve şişkin dudaklı genç delikanlının –ünlü Pantin katilinin (de l'illustre assassin de Pantin)– sıra sıra fotoğrafları asılıydı; birkaç gecedir binlerce sans-culottes da[4] Roquette hapishanesinin etrafında toplanıyor (nihayet giyotin görünecek mi acaba?) ve ancak gece yarısına doğru dağılıyorlardı. Ben de, M. Du Camp'ın şaşırtıcı davetini alınca, fazla düşünmeden kabul ettim; buluşma yerine geleceğime (Prens Eugene'ın heykelinin yanında, aynı adı taşıyan bulvarda, akşam saat 11'de) söz verince de sözümden caymak istemedim. Adeta bir utanç duygusu, beni bunu yapmaktan alıkoymuştu... Ne düşüneceklerdi, benim ödlek olduğumu mu? Şimdi, kendimi cezalandırmak için –ve başkalarına ibret olsun diye– gördüğüm her şeyi anlatmaya, o gecenin bütün ağır izlenimlerini belleğimde bir kez daha tazelemeye niyetliyim. Belki de bu, sadece okurun merakını tatmin etmekle kalmayacak, bu hikâyemden işe yarar bir şeyler çıkarmasına da yarayacaktır.

II

Prens Eugene'in anıtının yanında bizi Du Camp'la birlikte küçük bir grup insan bekliyordu. Bunların arasında, ünlü polis şefi (chef de la police de sûreté) M. Claude da vardı; Du Camp beni onunla tanıştırdı. Geri kalanlar da benim gibi ayrıcalıklı ziyaretçiler, gazeteciler, habercilerdi. Du Camp, muhtemelen hapishane müdürünün odasında uykusuz bir gece geçireceğimiz konusunda beni uyardı. Mahkûmun infazı, sabah saat yedide yapılacaktı; ama gece yarısından önce hapishanede olmak gerekiyordu, yoksa kalabalığı aşamayabilirdik. Prens Eugene heykelinden

4 Fransızcada "pantolonsuzlar" anlamına gelir. Fransız Devrimine önayak olmuş yoksul emekçiler. *Sans-culottes* terimi kökeninde ayaktakımı kavramıyla eş anlamlıydı. Yani yoksulluğu, kaba sabalığı ve cehaleti tasvir etmekteydi. Devrimle birlikte bu terim, kökten ve olumlu yönde anlam değişikliğine uğradı

Roquette hapishanesine sadece bir kilometre ya var ya yoktu, ama yol boyunca sıra dışı hiçbir şey görmedim. Yalnız bir şey fark ediliyordu: neredeyse herkes (ve özellikle de kadınlar) ağır adımlarla aynı yöne doğru yürüyordu; ayrıca bütün kafeler ve lokantalar da aydınlıktı; oysa özellikle gecenin böyle geç vaktinde, Paris'in uzak mahallelerinde nadir görülen bir şeydi bu. Gece sis yoktu, ama karanlık, yağmursuz bir rutubet ve buzsuz bir soğuk vardı –gerçek bir Fransız Ocak ayı gecesi. M. Claude gitme zamanının geldiğini söyledi ve yola koyulduk. Böyle bir olayın, belki de bu neşesiz görevi bir an önce bitirmek dışında hiçbir duygu uyandırmadığı bir insanın olanca patavatsız sükûneti vardı üzerinde. M. Claude elli yaşlarında biriydi, orta boylu, iri kemikli, geniş omuzluydu; yuvarlak başında saçları kısacık kesilmişti, yüzünün çizgileri ise neredeyse bir minyatürü hatırlatıyordu. Yalnızca alnı, çenesi, bir de ensesi epeyce genişti; kuru ve tekdüze sesinde, soluk gri gözlerinde, kısa ve güçlü parmaklarında, kaslı bacaklarında, acelesiz ama kararlı hareketlerinde sarsılmaz bir enerji hissediliyordu. Hırsız ve katillere ölümüne dehşet saçan biri, mesleğinin ustası olduğunu söylerlerdi. Siyasi suçlar görev alanına girmiyordu. Du Camp'ın çok takdir ettiği yardımcısı M. G... ise nazik, neredeyse hassas bir adama benziyordu ve davranışları çok daha rafineydi. Bu iki bey ve belki Du Camp dışında hepimiz, sanki bir ava gider gibi kaygısızca birbirimizi takip ediyor olsak da, biraz huzursuz (yoksa sadece bana mı öyle geliyordu?) ve bir parça da utanmış hissediyorduk kendimizi.

Hapishaneye yaklaştıkça çevremizdeki insanlar artıyordu, ancak hâlâ gerçek bir kalabalık yoktu. Tek bir çığlık, hatta biraz yüksek sesle konuşma bile işitilmiyordu; "gösteri"nin henüz başlamadığı belliydi. Bir tek sokak çocukları çevremizde dört dönüyorlardı; elleri pantolonlarının cebinde, kasketlerinin siperliğini burunlarına kadar çekmiş, sadece Paris'te görülebilecek ve göz açıp kapayana kadar sağa sola koşturmaya ve maymun

gibi sıçramaya dönüşebilecek bir genişlik ve umursamazlıkla sürtüyorlardı.

İşte o... işte o... bu o!" sesleri yükseldi çevremizden.

"Biliyor musunuz?" dedi Du Camp, ansızın. "Sizi cellat sandılar."

"İyi başladık!" diye düşündüm. Kendisiyle bu gece tanışacağımız Paris celladı, Monsieur de Paris, benim gibi kır saçlı ve benimle aynı boydaydı.

Az sonra uzun, ama çok geniş olmayan, iki taraftan asker barakalarına benzeyen kasvetli görünüşlü ve kabaca yapılmış binalarla çevrilmiş bir açıklığa geldik: burası Roquette meydanıydı. Solda genç suçluların tutulduğu bir hapishane (prison des jeunes détenus), solda ise cezaevi (maison de dépôt pour les condamnés), ya da Roquette hapishanesi.

III

Bu meydanı dört sıra asker enlemesine kesmişti; az daha ötede, ilkinden iki yüz adım ileride bir dört sıra daha bekliyordu. Genellikle infazda askerler bulunmaz; ama bu defa hükümet, Tropmann'ın "ünü" ve Noir'ın öldürülmesinin neden olduğu genel heyecan yüzünden, sadece polislerle yetirmemiş, en uç tedbirler de almıştı. Roquette hapishanesinin ana girişi, askerlerin tuttuğu boş meydanın ortasında bulunuyordu. Birkaç polis amiri girişin önünde ağır adımlarla ileri geri yürüyordu; kasketi sıra dışı bir şekilde incelikle işlenmiş epey şişman bir subay (herhalde bu mahallenin jandarma amiri olacak) sevgili ülkemdeki eski güzel günleri hatırlatan bir küstahlıkla bize doğru koştu, ama üstlerini tanıyınca sakinleşti. Kapıyı azıcık aralayıp bizi büyük bir dikkatle girişin yanındaki küçük bir nöbet odasına aldılar ve kısa bir arama ve sorgudan sonra, içerideki, biri küçük, diğeri küçük iki kapıdan komutanın odasına götürdüler. Komutan, asık yüzlü,

uzun boylu, kır bıyıklı ve uzun favorili, tipik bir Fransız piyade subayı suratına sahip, gaga burunlu, gözleri insana dimdik ve kıpırdamadan bakan, kemikli yüzlü bir adamdı. Bizi ilgi ve nezaketle kabul etti; ama farkında olmasa bile her jesti, her kelimesi, "emin bir adam" (un gaillard solide), amirlerinden ne talimat alırsa alsın uygulamakta tereddüt etmeyecek kesinlikle sadık bir memur izlenimi veriyordu. Hakikaten işindeki azmini de göstermişti: 2 Aralık'taki darbe gecesi, taburuyla birlikte Moniteur matbaasını işgal etmişti. Gerçek bir centilmen olarak bütün dairesini bize tahsis etti. Daire, ana binanın ikinci katındaydı, gayet düzgün döşenmiş dört odası vardı; bunların ikisinde şömine yanıyordu. Tek bacaklı, gözlerinde kederli bir ifade olan küçük bir İspanyol finosu, sanki o da kendisini tutsak hissediyormuş gibi, kuyruğunu sallayıp aksayarak bir halının üzerinden diğerine sekiyordu. Biz, ziyaretçiler demek istiyorum, sekiz kişiydik: kiminin yüzünü fotoğraflardan tanıyordum (Sardou, Albert Wolf); ama hiçbiriyle konuşmak içimden gelmiyordu. Hepimiz salonda iskemlelere oturduk (Du Camp, M. Claude'la birlikte çıkmıştı). Tahmin edilebileceği gibi, konuşmaların konusu, tıpkı düşüncelerimizin tam odağında olduğu gibi, Tropmann'dı. Komutan, Tropmann'ın akşam dokuzda uyumaya başladığını ve top atsan uyanmadığını; af başvurusunun sonucunu tahmin ettiğini; kendisine hakikati söylemesi için yalvardığını; inatla adlarını söylemek istemediği suç ortakları olduğunu iddia ettiğini; herhalde son anlarında korkmuş olduğunu, ama öte yandan iştahla yemeğini yediğini, ama kitap okumadığını anlattı. Bize gelince, içimizden kimileri, müzmin bir yalancı olduğu belli olan suçlunun sözlerine inanıp inanılamayacağını tartışıp, cinayetin ayrıntılarını tekrarladılar, frenologların[5] Tropmann'ın kafasıyla acaba ne yapacağını kendi kendilerine sordular, ölüm cezasıyla ilgili sorular yönelttiler... Ama bütün bunlar öyle güçsüz, öyle boş,

5 Frenolog: kafa şeklinden insanın karakterini, kişiliğini ve suça yatkınlığını belirleme iddiasındaki frenoloji dalında uzmanlaşmış kimse.

öyle genel geçer sözlerdi ki, konuşanlar bile isteyerek devam edemez oldular. Başka bir şey hakkında konuşmak ise uygunsuzdu... Hatta mümkün değildi; sırf ölüme, ona mahkûm edilmiş insana duyulan saygıdan dolayı bile mümkün değildi. Bir yorgunluk ve usanç, tam olarak ağır ağır gelen bir huzursuzluk hepimize hâkim olmuştu; sıkılmaya gelince – kimse sıkılmıyordu, ama bu kasvetli duygu sıkıntıdan yüz defa daha kötüydü! Sanki önümüzdeki gecenin sonu yoktu! Bana gelince; ben tek bir şey düşünüyordum: burada bulunmaya hakkım olmadığını ve hiçbir psikolojik veya felsefi mülahazanın beni bağışlatamayacağını. M. Claude döndü ve bize, ünlü Jude'un elinden nasıl kaçtığını ve eğer hâlâ hayattaysa onu yakalama umudunu kaybetmemiş olduğunu anlattı. Ama ansızın ağır bir tekerlek sesi işittik; birkaç dakika sonra da, giyotinin hapishaneye varmış olduğunu söylemeye geldiler bize. Hepimiz kendimizi dışarı attık –gayet mutlu olarak!

IV

Hapishane girişinin hemen önünde, arka arkaya üç atın çektiği, devasa, kapalı bir araba vardı; iki tekerlekli, küçük ve alçak, uzun bir çekmeceye benzeyen, tek atın çektiği bir başka araba da biraz daha yan tarafa çekilmişti. (Daha sonra, bu arabanın infazdan hemen sonra cesedi alıp mezarlığa götürmek için geldiğini öğrendik.) Arabaların etrafında kısa kazaklı birkaç işçi görünüyordu; yuvarlak şapkalı, uzun boylu, beyaz kravatlı, omuzlarına hafif bir palto atmış bir adam da alçak sesle talimatlar veriyordu... Cellat buydu. Bütün görevliler (komutan, M. Claude, mahallenin jandarma komutanı, vb.) onun çevresini sarmış, selamlıyorlardı. "Ah! Monsieur Indric! Bon soir, Monsieur Indric!" bağırışları işitiliyordu. (Gerçek adı Heidenreich idi, Alsace'lıydı.) Bizim grup da ona yaklaştı: bir anda ilgi odağımız oluvermişti. Herkes onunla bir parça gerilim içinde, ama saygılı

bir tavırla ve çoktandır tanışmış gibi konuşuyordu. "Biz, sizi aşağı görmüyoruz, zira gayet önemlisiniz." İçimizden kimileri, belki de sırf hava atmak için onun elini de sıktılar. (Güzel, oldukça beyaz elleri vardı.) Bana Puşkin'in Poltava şiirini hatırlatmıştı:

Cellat...
Beyaz elleriyle oynayan...

Monsieur Indric gayet mütevazı, kibar ve yumuşak davranıyordu, ancak kendine ataerkil bir önem atfettiği de belliydi. O gece bizim gözümüzde önem sıralamasında Tropmann'dan hemen sonra geldiğini ve adeta onun başbakanı gibi göründüğünü de hissediyordu sanki.

İşçiler arabayı açtılar ve girişin on beş adım ötesinde kurmaları gereken giyotinin bütün parçalarını dışarı çıkardılar.[6] İki fenerin ışığı, yoldaki parlak, küçük, boyalı kaldırım taşlarını aydınlatarak ileri geri hareket etmeye başladı. Saate baktım... Daha on iki buçuk! Hava gitgide daha sersemletici oluyor ve soğuyordu. Şimdiden epey bir kalabalık toplanmıştı; hapishanenin önündeki boş alanı kesen asker sıralarının arkasından uzun ve belirsiz bir hayhuy yükseliyordu. Askerlere yaklaştım: hareketsizce, birbirlerine biraz fazla yakın ve rütbelilerle diğerleri arasında olması gereken nizamı bozarak duruyorlardı. Yüzlerinde sıkıntıdan, soğuk ve sabırlı bir itaatin sıkıntısından başka bir şey yoktu; sorguçlu şapkaların ve asker üniformalarının, üç köşeli şapkaların ve polis redingotlarının arkasından görünen işçi ve zanaatkârların yüzlerinde de neredeyse aynı ifade vardı –sadece, fazladan, belli belirsiz bir tebessüm. Önde, tıkış tıkış kıpırdanan kalabalığın arkasından "Ohé Tropmann! ohé Lambert! Fallait pas qu'yaille!"[7]

6 Sadece infazın bütün özgüllükleriyle değil, ondan önce gelen bütün her şeyle ilgili de bilgi sahibi olmak isteyen okurlar, M. Du Camp'ın harika makalesine bakmalıdır: "La prison de la Roquette," *Revue des deux Mondes*, sayı 1, 1870. (*Turngenyev'in notu.*)

7 "Hey, Tropmann! Hey, Lambert! Oraya gitmeye gerek yok!"

bağrışları, çığlıklar, ıslık sesleri yarıyordu karanlığı; küfürlü yer kavgaları işitiliyordu, alaycı bir şarkının parçaları da yılan gibi sürünüyordu; ansızın bir kahkaha koptu, anında diğerleri de ona katıldı ve bir kükreme gibi kalabalığı sararak sona erdi. "Esas olay" henüz başlamamıştı; ne herkesin beklediği hanedan karşıtı haykırışlar, ne de Marseillaise'in ünlü, tehditkâr yankıları işitilmemişti henüz. Giyotinin ağır ağır yükseldiği alana döndüm. Kıvırcık saçlı, esmer suratlı, yumuşak, gri şapkalı bir bey, herhalde bir avukat, hemen yanımda duruyor, sağ elinin işaret parmağını sertçe yukarı aşağı sallayarak ve gergin dizlerini de kırarak nutuk atıyordu. Yanında duran, ceketlerinin önünü sıkıca iliklemiş iki-üç beye, Tropmann'ın bir katil değil, bir manyak olduğunu ispatlamaya çalışıyordu. "Un maniaque! Je vais vous le prouver! Suivez mon raisonnement!" diyordu boyuna. "Son mobile n'était pas l'assassinat, mais un orgueil que je nommerais volontiers démesuré! Suivez mon raisonnement!"[8] Ceketli beyler onun "mantığını takip ediyor" ama yüz ifadelerine bakılırsa kendisine pek de inanmıyorlardı; meydandaki giyotinin platformunda oturan bir işçi de, gizlemediği bir tiksintiyle ona bakıyordu. Komutanın dairesine döndüm.

V

Bizim "meslektaşlardan" birkaçı benden önce orada toplanmıştı. Kibar komutan, onlara baharatlı şarap ikram etmişti. Tropmann'ın uyuyup uyumadığı, acaba ne hissettiği ve hücresi sokaktan uzakta olsa bile dışarıdaki insanların gürültüsünü duyup duymadığıyla ilgili bir tartışma başladı tekrar. Komutan bize Tropmann'a gönderilmiş koca bir mektup yığını gösterdi; ama Tropmann, komutana kalırsa, bunları okumayı arzu etmemişti. Bunların büyük bölümü-

8 "Manyak! Size bunu kanıtlayacağım! Mantığımı takip ediniz. Amacı cinayet değildi, ama benim seve seve gurur diyeceğim şeyden onda aşırı derecede bulunuyordu! Mantığımı takip ediniz."

nün aptalca şakalarla, gerçeküstü şeylerle dolu olduğu belliydi, ama ciddi şeyler de vardı; bunlarda günah çıkarması ve her şeyi itiraf etmesi için yalvarıyorlardı; bir metodist rahip yirmi sayfalık koca bir ilahiyat denemesi göndermişti; mektuplarına çiçek (papatyalar ve çiçek kuruları) bile iliştiren hanımlardan gelen küçük notlar da vardı. Komutan bize, Tropmann'ın hapishanedeki eczacıdan zehir temin etmeye çalıştığını ve bunun için bir mektup yazdığını, tabii ki eczacının da bunu yetkililere bildirdiğini söyledi. Nedense içimde, değerli ev sahibimizin bizim neden, onun kanaatine göre vahşi ve iğrenç bir hayvan olan Tropmann gibi bir adana ilgi gösterdiğimizi kendi kendine izah edemediği gibi bir his vardı; bunu neredeyse, dünyanın uygar insanlarının amaçsız bir merakı sayıyordu. Kısa bir sohbetten sonra farklı köşelere dağıldık. Bütün gece lanetli ruhlar gibi dolaştık; Fransızcada denildiği gibi, "comme des ames en peine."[9] Odalara giriyor, salondaki iskemlelerde yan yana oturuyor, Tropmann'la ilgili bir şeyler öğrenmeye çalışıyor, saate bakıyor, esniyor, sonra tekrar merdivenlerden avluya iniyor, dışarı çıkıyor, dönüyor, tekrar oturuyorduk... Kimileri ilgi çekici hikâyeler anlatıyor, ufak tefek kişisel dedikodular aktarıyor, hafifçe siyasete, tiyatroya, Noir'ın öldürülmesine değiniyordu; kimileri şaka yapmaya, zekice şeyler söylemeye çalışıyor; ama bir türlü beceremiyorlardı; nahoş, anında kesilen kahkahalar, birbirlerinin anlattıklarını sahte bir tavırla onaylayanlar işitiliyordu. İlk odada küçük bir divan buldum ve her nasılsa ona uzandım, uyumaya çalışıyordum, ama tabii ki uyuyamadım, hatta bir an bile içim geçmedi. Kalabalığın uğultusu aralıksızcasına artıyor, şiddetleniyordu. Odaya girip çıkan, bir iskemleye oturan, bir an uyuyakalan ve sonra kaybolan M. Claude'u saat üçte astlarından biri çağırdı; dediğine göre dışarıda yirmi beş binden fazla insan toplanmıştı. Uğultu uzak bir denizdeki dalgaların sesine benziyordu: Wagner'in crescendo'su türünden bir şeydi, devamlı yükselmiyordu,

9 "Azap çeken ruhlar."

gel-git dalgaları arasında devasa aralıklar vardı; kadın ve çocuk seslerinin tiz notaları bu büyük gümbürtü içinde hafif bir serpinti gibi yükseliyordu havada; gürültünün içindeki, yaklaşan fırtınanın vahşi gücü hissedilebiliyordu. Bir anlığına diniyordu, sanki geçip gidecekmiş gibi; sonra uğultu tekrar başlıyor ve büyüyordu, sonra geri çekiliyordu, diniyordu, sonra tekrar büyüyordu –sonsuzcasına... Neyin işareti bu gürültü, diye düşünüyordum kendi kendime... Sabırsızlık, hoşnutluk, kötülük? Hayır! Bu yankılar münferit bir şeyi, insani bir duyguyu temsil etmiyordu... Sadece gürültü ve felaket uğultusuydu.

VI

Sabah üçe doğru, belki de onuncu defa dışarı çıktım. Giyotin hazırdı. Kasvetli ve korkutucu olmaktan çok, karanlık gökyüzüne tuhaf bir şekilde yükselen, birbirlerinden iki-üç metre ayrı iki direk, aralarında ikisini birbirine bağlayan eğri bıçağıyla birlikte belirmişti. Nedense bu direklerin birbirlerinden daha ayrı durmaları gerektiğini düşündüm; yakınlıkları bu alete uğursuz bir şekil veriyordu –kuğularda olduğu gibi, dikkatle gerilmiş uzun boyunlar. Valize benzeyen, koyu kırmızı büyük hasır bir sepet tiksinti uyandırıyordu. Cellatların sıcak, henüz titreyen vücudu ve kesilmiş kafayı bu sepete atacaklarını biliyordum... Az önce gelmiş olan atlı polis (garde municipale) hapishanenin önünde geniş bir yarım daire şeklinde yayılmıştı; atların sesleri duyuluyordu zaman zaman, ağızlarındakini geveliyor ve başlarını sallıyorlardı; her birinin ön ayaklarının arasında, kaldırım taşlarının üzerinde ağızlarından damlayan beyaz, iri köpükler belirmişti. Koyun postu şapkaları gözlerine kadar çekmiş atlılar uyukluyorlardı. Meydanı kesen ve kalabalığı tutan asker sıraları hapishanenin önündeki boş meydanda deminkinden yüz adım daha öteye yayılmışlardı. Bu sıralardan birine yaklaştım ve onun arkasında birikmiş kalabalığa bak-

tım uzun süre: doğal bir afet gibi, hissizce bağırıyorlardı. Kısa kazaklı, yirmi yaşlarında genç birini hâlâ hatırlıyorum: ağzı kulaklarında, sırıtmış duruyordu, sanki eğlenceli bir şeyler düşünüyor gibiydi, ansızın başını kaldırdı, ağzını kocaman açtı bağırdı: titrek bir sesle, bir şey söylemeden bağırdı, ama sonra başı tekrar yere eğildi ve tekrar sırıttı. Bu adama ne olmuştu? Neredeyse sekiz saat kıpırdamadan bekleyeceği böyle acılı ve uykusuz bir gecede, burada ne işi vardı? Kalabalığın içindeki konuşmaları işitemiyordum; yalnız arada sırada, kesilmeyen uğultunun içinden Tropmann hakkında, onun hayatı, infazı ve hatta "son sözleri" hakkında el ilanları satan bir işportacının tiz sesi geliyordu... Ya da uzaklarda bir yerde bir tartışma çıkıyor, çirkin kahkahalar atılıyor, kadınlar bağrışıyordu... Bu defa Marseillaise'i işittim – ama eni sonu beş-altı kişi söylüyordu onu, hem de aralıklarla. Marseillaise ancak binlerce kişi birden söylediğinde bir anlam kazanır. "A bas Pierre Bonaparte!"[10] diye haykırdı güçlü bir ses... "U... u... a... a..." diye bir kükreme duyuldu çevresinde. Başka bir yerdeki haykırışlar bir polka ritmindeydi: Bir-iki-üç! Bir-iki-üç! Des lampions'un ünlü ritmi! Ağır, ekşi sarhoş nefesleri yükseliyordu kalabalıktan: bütün bu insanlar bir sürü şarap içmişlerdi, buradakilerin birçoğu sarhoştu. Küçük lokantaların, meyhanelerin bu genel manzara içinde kırmızı ışıklarıyla göz alması boşuna değildi. Gece gitgide daha da karanlık oluyordu; gökyüzü kaşlarını çatmıştı iyice, kararmıştı. Zaman zaman ağaçların üzerinde belirsiz hayaletler gibi küçük figürler beliriyordu: bunlar oraya tırmanmış, dalların arasında oturan, ıslık çalan, kuşlar gibi çığlık atan sokak çocuklarıydı. Biri düştü; dediklerine göre ağır yaralanmıştı, belini kırmıştı, ama sadece bir kahkaha koptu, o da kısa süreliğine.

Daireye geri dönerken giyotinin önünden geçtim ve üzerindeki celladı gördüm; küçük bir meraklı kalabalığı çevresini sarmıştı; cellat onlar için bir "örnek" veya prova yapıyordu. Suçlunun bağlanacağı ve ucundan, direklerin

10 "Kahrolsun Pierre Bonaparte!"

arasındaki yarım daire şeklinde yarığa giren mafsallı tahtayı uzattı; bıçağı bıraktı; bıçak hızla ve düzgünce, kısa bir gürleme sesiyle aşağı düştü. Bu gösteriyi izlemek için durmadım, yani giyotinin üzerine çıkmadım; içimdeki acayip, belirsiz bir günah, gizemli bir utanç duygusu giderek daha da güçleniyordu... Belki de gözlerime hapishanenin önündeki, arabaları çeken ve şimdi yemliklerindeki yulafı sakince çiğneyen atların aramızdaki biricik masum varlıklarmış gibi görünmesini bu duyguya bağlamalıyım.

Tekrar küçük divanıma döndüm ve gürültüye kulak vermeye koyuldum...

VII

Genellikle düşünüldüğünün tersine, bekleyen birinin son saati ilkinden, daha çok da ikinci ya da üçüncüsünden daha hızlı geçer... Bu defa da öyle oldu. Saatin altıyı vurduğu haberine şaşırdık hepimiz; infaza yalnızca bir saat kalmıştı artık. Tam olarak yarım saat sonra, altı buçukta Tropmann'ın hücresinde olmalıydık. İnsanların yüzündeki uykusuzluk izleri bir anda kayboluverdi. Diğerlerinin ne düşündüklerini bilmiyorum, ama benim yüreğim sıkışıyordu. Yeni birileri belirdi; bir rahip, küçük, kır saçlı, zayıf yüzlü bir adam, Légion d'Honneur nişanının kurdelesi parlıyordu uzun, kara cübbesinde, başında geniş siperlikli, alçak bir şapka vardı. Komutan bize kahvaltıya benzer bir şey, une collation hazırladı; misafir odasındaki yuvarlak masada kocaman sıcak çikolata tabakları belirdi... Konuksever ev sahibimiz güçlü olmam gerektiğini söyledi gerçi, "zira sabah havası hasta edebilirdi," ama ben masaya yaklaşamadım bile. Bu anda yemek yemek, bana... iğrenç görünüyordu. Tanrım, ne için bu şölen! "Buna hakkım yok!" diye tekrar ettim kendi kendime, bu gecenin başından beri belki de yüzüncü defa. "O hâlâ uyuyor mu?" diye sordu içimizden biri, çikolatasını yudumlarken. (Herkes

Tropmann hakkında adını söylemeden konuşuyordu, ondan başkası olamazdı.) "Uyuyor," diye cevap verdi komutan. "Bu korkunç gürültüye rağmen mi?" (Gürültü gerçekten de alışılmadık şekilde artmıştı ve şimdi boğuk bir kükreme halini almıştı: korkunç koro henüz crescendo'ya başlamamıştı, şimdilik sadece neşeyle zafer şarkısını söylüyordu.) "Onun hücresiyle sokak arasında üç duvar var," diye cevap verdi komutan. Belli ki komutanın kendisine başrolü verdiği M. Claude saatine baktı ve "Altıyı yirmi geçiyor," dedi, "zaman geldi!" Herhalde içeride bulunan hepimiz birden titredik – ancak gene de şapkalarımızı başımıza geçirdik ve gürültüyle önderimizin arkasından hareketlendik. "Bugün nerede yemek yiyeceksiniz?" diye sordu bir muhabir; ama bu epeyce yapmacık geldi bana.

VIII

Büyük hapishane avlusuna çıktık; orada, köşede, yarı yarıya kapalı kapının hemen önünde isim yoklamasına benzer bir şey yaptılar; sonra uzun, dar ve tamamen boş, ortasında bir deri tabure olan bir oda gösterdiler bize. "Hükümlünün tuvalet odası – la toilette du condamné – burası," diye fısıldadı Du Camp bana. Ancak herkes buraya gelmiş değildi: komutan, rahip, M. Claude ve onun yardımcısıyla birlikte on kişiydik. Bu odada geçirdiğimiz iki ya da üç dakika boyunca (bu sırada bazı evrak işleri halledildi), burada yaptığımız şeyi yapmaya hakkımız olmadığı, bir insan evladı öldürüleceği halde riyakâr bir ciddiyet havasıyla burada bulunarak iğrenç, yasadışı bir komedi sergilediğimiz düşüncesi –işte bu düşünce, son defa geçti kafamdan. M. Claude'un arkasından iki gece feneriyle belli belirsiz aydınlatılan geniş taş koridorda tekrar hareketlendiğimizde –artık, şu an, şu dakika, şu saniye dışında hiçbir şey hissetmiyordum... Aceleyle iki merdivenden geçerek başka bir koridora çıktık, orada yürüdük,

dar, yuvarlak bir merdivenden aşağı indik ve kendimizi demir bir kapının önünde bulduk... Burası!

Nöbetçi kilidi dikkatle açtı. Kapı sessizce açıldı –hepimiz sakince, sessizce, yeşil duvarlı, içeride yüksek, parmaklıklı bir penceresi ve kimsenin yatmadığı kırış kırış bir yatak olan epeyce geniş bir odaya girdik... Büyük bir gece lambasından yayılan düzgün bir ışık, buradaki her şeyi belirgin bir şekilde aydınlatıyordu.

Diğerlerinin biraz arkasında duruyordum, hatırlıyorum da, elimde olmadan gözlerimi kısmıştım, ancak bir anda, hemen çaprazımdaki genç, kara saçlı, esmer, soldan sağa doğru ağır ağır dönen ve kocaman, yuvarlak gözleriyle bize bakan bir yüz gördüm. Tropmann'dı bu. Biz girmeden uyanmıştı. Daha demin annesine (belli ki önemsiz) bir veda mektubu yazdığı masanın önünde duruyordu. M. Claude şapkasını çıkardı ve ona yaklaştı.

"Tropmann!" dedi kuru, gürültüsüz, ama buyurgan bir sesle. "Size, af başvurunuzun kabul edilmediğini ve infaz vaktinizin geldiğini haber vermek için geldik."

Tropmann gözlerini ona çevirdi, ama artık kocaman değildi bunlar; sakince, uykulu bakıyorlardı, tek kelime de etmedi.

"Oğlum!" dedi rahip, zor işitilen bir sesle ve öte yandan ona yaklaştı. "Du courage!"[11]

Tropmann ona da, tıpkı M. Claude'a baktığı gibi baktı.

"Onun korkmayacağını biliyordum!" dedi M. Claude kendinden emin bir sesle, bize dönerek, "şimdi, ilk şoku (le premier choc) atlatmışken ben onun adına cevap verebilirim." (Öğrencisini tatlı sözlerle kandırmak isteyen bir okul müdürü de, aynen böyle, ilkin "aferin" deyip över onu.)

"Oh, korkmuyorum!" (Oh! Je n'ai pas peur!) dedi Tropmann, tekrar M. Claude'a dönerek, "korkmuyorum ben!"

Sesi (hoş, genç bir bariton) tamamen sakindi. Rahip cebinden küçük bir matara çıkardı.

11 "Cesur ol!"

"Biraz şarap içmek ister misiniz, oğlum?"

"Teşekkür ederim... Gerek yok," diye cevap verdi Tropmann, hafifçe eğilerek.

M. Claude tekrar ona döndü.

"Hâlâ mahkûm edilmiş olduğunuz bu cinayette masum olduğunuzu iddia ediyor musunuz?"

"Ona ben vurmadım!"(Je n'ai pas frappé!)

"Ancak?" diye araya girdi komutan.

"Ona ben vurmadım!"

(Tropmann, bilindiği gibi kısa bir zaman önce, bütün tanıklıklara rağmen, Kink ailesini gerçekten de öldürüldükleri yere kendisinin götürdüğünü, ama aileyi suç ortaklarının öldürdüğünü, hatta elindeki yaranın da aslında küçük bir çocuğu kurtarma girişimi yüzünden olduğunu iddia etmişti. Ancak yargılama sırasında, ancak pek az suçlunun söylediği kadar çok yalan söylemişti.)

"Ve hâlâ suç ortaklarınız olduğunu iddia ediyorsunuz?"

"Vardı."

"Ama onların adlarını söyleyemezsiniz?"

"Söyleyemem... ve istemiyorum. İstemiyorum." Tropmann'ın sesi yükseldi; yüzü parladı. Belli ki her an patlamaya hazırdı...

"Peki, tamam, tamam..." dedi M. Claude, aceleyle, sanki sadece, şimdi yerine getirilmesi gereken kaçınılmaz bir formalite gereği sormuş gibi...

Tropmann'ın soyunması gerekiyordu.

İki gardiyan ona yaklaştı ve üzerindeki hapishane tulumunu (camisole de force), kaba, maviye çalan, arkasında kemeri ve tokası olan, baldır ve bel hizasında yenlerinin ucuna geniş şeritler dikilmiş keten bezinden kazağı çıkarmaya koyuldular. Tropmann benden üç metre kadar uzakta, yan duruyordu. Onun yüzüne dikkatle bakmama engel olacak hiçbir şey yoktu burada. Eğer ağzını biraz fazla fırlak yapan ve hayvanlarda olduğu gibi yukarı doğru huni izlenimi veren sevimsiz, dolgun dudaklarına ve dudakların arkasındaki seyrek, yelpazeye benzer dişlerine aldırış edilmezse güzel

bile denebilirdi bu yüze. Sık, kara, hafifçe dalgalı saçları, uzun kaşları, zeki, çıkık gözleri, açık, sivri alnı, burun delikleri küçük, düzgün burnu, çenesinin altındaki yeni yetme kara sakallar... Böyle biriyle hapishanede, bu şartlar altında değil de başka bir yerde karşılaşsaydınız, herhalde olumlu bir izlenim bırakırdı üzerinizde. Fabrika işçilerinin, kamu kurumlarındaki çalışanların, öğrencilerin arasında buna benzer yüzlerce gençle karşılaşabilirsiniz. Orta boyluydu, gençlere has zayıf ve düzgün bir yapısı vardı. Büyümüş de küçülmüş bir oğlan çocuğu gibi geldi bana; aslında gerçekten de yirmisinde bile yoktu. Yüzü tamamen doğal ve sağlıklıydı, hatta biraz da pembeydi; biz içeri girince bile benzi solmamıştı... Hakikaten de bütün gece uyuduğuna şüphe yoktu. Gözlerini kaldırmıyordu, nefesi, dik bir tepeyi çıkan bir adam gibi, düzgün ve derindi. İki kez, sanki sıkıntı verici bir düşünceden kurtulmak istermiş gibi başını silkeledi, sonra geri attı, çarçabuk tavana baktı ve derin bir iç çekti. Bu neredeyse anlık hareketlerden başka, onda, korku demeyeceğim, ama heyecan ya da endişe bile görünmüyordu. Kuşkusuz ki hepimiz ondan daha solgun ve daha heyecanlıydık. Tulumun kör yenlerinden elleri kurtulunca, onları sırtındaki düğmeler çözülene kadar hoşnut bir gülümsemeyle önünde, göğsünün üzerinde tuttu; küçük çocuklar da üzerlerini giydirirken böyle yaparlar. Sonra gömleğini kendi çıkardı, diğer, temiz olanı giydi, önünü özenle iliklediı... Bu çıplak bedenin, hapishanenin sarıya çalan duvarları önündeki bu çıplak uzuvların geniş, serbest hareketlerini izlemek çok tuhaftı...

Sonra eğildi ve pabuçlarını geçirdi ayağına, ayağı daha iyi girsin içine diye topuklarını sertçe yere ve duvara vurdu. Bütün bunları kayıtsız, doğal, neredeyse neşeyle yaptı – sanki onu bir yürüyüşe çağırmışlar gibi. Susuyordu, biz de susuyorduk ve şaşkınlıktan istemeden omuzlarımızı silkerek birbirimize bakıyorduk. Hareketlerinin basitliği şaşırtmıştı bizi –hayatta görülen her tür sükûnet ve doğallık hali gibi bir basitlik, üstelik bir de zarafet. O günün ilerleyen saatlerinde tesadüfen karşılaşacağımız arkadaşlardan biri,

Tropmann'ın hücresindeyken, ansızın, 1870'te değil de, 1794'teymişiz, sıradan yurttaşlar değil de Jakobenmişiz gibi bir duyguya kapıldığını söyledi bana. Sıradan bir katili değil de bir kralcıyı idama götürüyormuşuz gibi: un cidevant, un talon rouge, monsieur![12] Bilinir: ölüme mahkûm edilmiş biri karar yüzüne okunurken ya tam bir hissizliğe kapılır ve adeta aslında daha önce öldürmüşler onu da şimdi çürümekteymiş gibi davranır, ya da umutsuzluğa kapılır, ağlar, titrer ve af diler... Tropmann bu kategorilerden hiçbirine ait değildi –M. Claude'u bile şaşırtmış olmasının nedeni buydu. Yeri gelmişken, Tropmann bağırıp ağlamaya kalkmış olsaydı, belki de sinirlerimin dayanamayacağını ve oradan kaçacağımı söylemeliyim. Ama sükûneti, sadeliği ve adeta mütevazılığı karşısında, bütün duygularım –affedilemez bir suça, "anne, anne" diye ağlayan çocukların gırtlağını kesen bir canavara karşı tiksinti ve nihayet ölümün alıp götürmeye hazırlandığı bir insana acıma duygusu– kaybolmuş ve tek bir şeyin, şaşkınlık duygusunun içinde boğulmuştu. Neydi Tropmann'a güç veren? Belli etmese bile, seyircilerin karşısında yerini alması, bize son bir temsil vermesi mi; doğal bir korkusuzluk mu, yoksa M. Claude'un sözlerinde dile getirdiği türden, sonuna kadar sürdürülmesi gereken bir savaşın gururu mu, yoksa başka, henüz gizemi çözülmemiş bir duygu mu? Bir sırdır bu, yanında mezara götürdüğü. Bazıları hâlâ, Tropmann'ın aklının başında olmadığına emindi. (Yukarıda beyaz şapkalı, daha sonra hiç görmediğim avukattan söz etmiştim.) Koca bir Kink ailesinin yok edilmesinin hedefsizliği denebilir belki, ya da saçmalığı, belli bir dereceye kadar bu düşünceyi destekliyordu.

IX

Pabuçlarıyla işini bitirdi –ve doğruldu, toparlandı: hazırım! Hapishane tulumunu üzerine giydirdiler tekrar. M.

12 "Eski asilzadelerden birini, Mösyö!"

Claude hepimizden çıkmamızı rica etti –Tropmann'ı rahiple yalnız başına bırakmak için. Cesaretle başını kaldırmış küçük siluetinin tekrar aramızda görünmesi için koridorda iki dakika bile beklememiz gerekmedi. Dini duyguları zayıftı ve herhalde kendisini günahlarından arındıracak rahibin karşısındaki günah çıkarmasını, tıpkı sıradan bir kilise ayininde olduğu gibi yapmıştı. Ortamızda Tropmann olduğu halde, hepimiz birden ağır ağır, daha on beş dakika önce indiğimiz dar, yuvarlak merdivenlerden çıktık ve zifiri bir karanlıkta kaybolduk... merdivendeki gece lambası sönmüştü. Korkunç bir andı. Hepimiz yukarı yönelmiştik, taş basamaklar üzerindeki telaşlı ve kaba ayak seslerimizi işitiyorduk, sıkışmıştık, omuzlarımızla birbirimizi itiyorduk, aramızdan biri şapkasını düşürdü, biri öfkeyle bağırdı: "Mais sacredieu![13] Bir mum yakın! Aydınlatın şurayı!" Kurbanımız, ganimetimiz... o talihsiz adam da aramızdaydı, zifiri karanlıkta bizimleydi... Bizim, birbirlerini itekleyenlerin, tıkış tıkış yukarı çıkmaya çalışanların arasındaki kimdi? Karanlıktan yararlanmayı, atikliği ve umutsuz azmiyle akıl etmiş miydi? Ama nereye gidecekti ki? Herhangi bir yere, hapishanenin uzak bir köşesine –orada kafasını duvara vurabilsin diye! Hiç değilse kendi işini kendi görmüş olurdu...

Bu "kuşku" diğerlerinin de kafasından geçti mi, bilmem... Ama gereksiz bir kuşku olduğu açığa çıktı çabucak. Küçük grubumuz, arasına almış olduğu o küçük siluetle birlikte merdiven çukurundan çıktı ve koridora ulaştı. Tropmann belli ki giyotine aitti –ona doğru yürüyüşü başladı.

X

Buna yürüyüş değil, koşma da diyebilirdik. Tropmann önümüzde hızlı, esnek, neredeyse sıçrarcasına adımlarla yürüyordu; belli ki aceleyle gidiyordu –ve biz de onun arka-

13 "Allah kahretsin!"

sından aceleyle gidiyorduk. Kimimiz, onun yüzüne bir kez daha bakabilmek için sağa sola koşturuyordu. Koridoru böylece geçtik ve diğer merdivenden aşağı indik –Tropmann iki üç basamak birden atlıyordu –başka bir koridordan geçtik, başka birkaç basamak daha aştık ve nihayet, az önce sözünü ettiğim, "mahkûmun tuvalet odası" olan o tek tabureli yüksek odada bulduk kendimizi. Biz bir kapıdan girdik; bizim karşımızdaki kapıda ise, beyaz kravatlı, siyah kostümlü, sanki bir diplomat veya Protestan rahibini andıran infazcı belirdi ciddi bir edayla; arkasından da siyah ceketli, kısa boylu, şişmanca bir ihtiyar olan onun başyardımcısı, Beauvais'nin celladı girdi. İhtiyar elinde küçük, deri bir çanta tutuyordu. Tropmann taburenin yanında durdu; herkes onun çevresine dağıldı. Cellat ve ihtiyar yardımcısı sağına geçtiler, komutan ve M. Claude da soluna. İhtiyar bir anahtarla çantanın kilidini açtı, üzerinde tokalar olan, uzun ve kısa birkaç beyaz deri kayış çıkardı, güçlükle Tropmann'ın arkasında diz çöktü, ayaklarını birbirine bağlamaya başladı. Tropmann kazara bu kayışlardan birinin ucuna bastı; ihtiyar onu kurtarmaya çalıştı, iki defa mırıldandı: "Pardon, monsieur!" ve sonunda Tropmann'ın baldırına dokundu. Tropmann derhal döndü ve her zamanki gibi nezaketle eğilerek ayağını kaldırdı, kayışı kurtardı. Bu arada rahip de büyük bir kitaptan alçak sesle dualar okuyordu. İki yardımcı daha yanaştılar –hızla Tropmann'ın üzerindeki tulumu çıkardılar, ellerini arkadan bağladılar ve bütün vücudunu kayışlarla sarmaya başladılar. Baş cellat parmağıyla göstererek talimatlar veriyordu. Kayışlarda tokaları geçirmek için yeterince delik olmadığı anlaşıldı; herhalde delikleri açanın aklında daha cüsseli biri vardı. İhtiyar ilkin çantasını aradı, sonra sırayla bütün ceplerini karıştırdı ve her şeyi bir güzel yokladıktan sonra nihayet ceplerinin birinden küçük, eğri bir tığ çıkardı, onunla kayışlara delik açmaya koyuldu: eklem yerleri şişti, beceriksiz parmakları pek itaat etmiyorlardı ona, üstelik deri de kalın ve yeniydi. Bir delik açtı, yokladı... toka buradan geçmiyordu, biraz daha oymak

gerekiyordu. Herhalde rahip, işlerin yolunda gitmediğini fark etti, omzunun üzerinden iki kez gizlice baktı, ihtiyarın işini görmesi için zaman kazansın diye kelimeleri uzatarak okumaya başladı dualarını.

Nihayet, açıkça itiraf edeceğim size, devam ederken baştan ayağa soğuk ter döktüğüm bu operasyon bitti –bütün tokalar olması gerektiği gibi geçirilmişti... Sonra başka bir operasyon başladı. Tropmann'dan önünde durduğu tabureye oturmasını istediler – ve eklem yerleri şişkin o aynı ihtiyar onun saçlarını kesmeye koyuldu. Küçük bir makas çıkardı, dudaklarını büzdü, ilkin Tropmann'ın gömleğinin kolalı yakasını kesti dikkatle, daha yeni giydiği gömleğinin – oysa daha önce kolayca kopartılabilirdi bu yaka. Ama sert bir bezdi bu, kırış kırıştı ve hiçbir keskin bıçağa da direnemezdi. Baş cellat baktı, ama beğenmedi: oyuk yeterince geniş değildi. Eliyle işaret etti: ihtiyar tekrar işe koyuldu ve bezden düzgün bir parça daha kesti. Belinin üzeri açılmıştı, neredeyse kürek kemiklerine kadar görünüyordu. Tropmann hafifçe ürperdi: oda soğuktu. Sonra ihtiyar saçlara başladı. Şişkin sol elini Tropmann'ın başına koydu, beriki hemencecik itaatkâr bir tavırla eğdi başını, ihtiyar sağ eliyle kesmeye başladı. Koyu kumral, kalın saçları omuzlarına kayıyor, yere dökülüyordu; bir parçası çizmelerimin önüne kadar geldi. Tropmann'ın başı eğikti hâlâ; rahip ise duanın kelimelerini daha da uzatarak okuyordu. Bir zamanlar masumların kanı bulaşmış, ama şimdi çaresizce üst üste duran o ellere ve özellikle de ince, genç boyuna bakmaktan kendimi alamıyordum... Onun üzerinde küçük bir kesiği hayal bile edemiyordum... İşte, diye düşünüyordum, birkaç dakika sonra yüz elli kiloluk bir bıçak ayıracak boynunu, kasları ve damarları kesecek... ve vücudu da bir vücuda benzemeyecek artık... öylesine düz, beyaz, sağlıklı...

İstemeden soruyordum kendime: şu anda ne düşünüyor, böyle masum bir itaatle eğilmiş bu kafa? İnatla direniyor mu dişlerini kenetleyip, tek bir düşünce mi var sadece: "Teslim olmayacağım!" Her çeşitten, hatta belki önemsiz

olanlar da dahil anıları geçiyor mu aklından? Kink ailesinin üyelerinden birinin ölüm öncesi suratı beliriyor mu zihninde, yoksa sadece hiçbir şey düşünmemeye mi çalışıyor bu kafa? Yalnızca şunu mu tekrar edip duruyor kendi kendine: "Önemli değil bu, dert değil, göreceğiz bakalım..." ve ölüm onu ayırana, bir yere yuvarlanana kadar da tekrar etmeye devam mı edecek bunu...

İhtiyar kesmeye devam ediyordu... Makasa takılan saçlar gıcırdıyordu... Sonunda bu operasyon da bitti. Tropmann hızla kalktı, başını salladı... Genellikle bu anda, henüz konuşabilen hükümlüler hapishane müdürüne son dileklerini bildirirler, kalan borçlarını ya da alacaklarını hatırlarlar, gardiyanlara teşekkür ederler, son bir notlarını ya da saçlarından bir parçayı yakınlarına vermelerini rica ederler, son kez veda ederler... Ama belli ki Tropmann sıradan bir mahkûm değildi, şefkate benzer her şeyi hor görüyordu – ve tek bir kelime etmiyor, sessizce bekliyordu. Omuzlarına kısa bir mont attılar– ve cellat dirseğinden tuttu.

"Dinleyin, Tropmann (Voyons, Tropmann!)" diye yankılandı M. Claude'un sesi, mezar sessizliğinde. "Şimdi, az sonra her şey sona erecek. Suç ortaklarınız olduğunda ısrar ediyor musunuz? (vous persistez)?"

"Evet efendim, ısrar ediyorum (Oui, monsieur, je persiste)," diye cevap verdi Tropmann, aynı hoş, sert bariton sesiyle ve nezaketle özür dilermiş ve başka türlü cevap veremeyeceği için üzgünmüş gibi hafifçe öne doğru eğildi.

"Eh bien! allons!"[14] dedi M. Claude ve hepimiz yola koyulduk; hapishanenin geniş avlusuna çıktık.

XI

Yediye beş vardı –ama gökyüzü neredeyse hiç aydınlanmamıştı ve aynı donuk sis örtüyordu üzerimizi ve şeylerin çizgilerini gizliyordu. Kalabalığın kükremesi, kulak-

14 "Peki o zaman! Gidelim!"

ları sağır edici dayanılmaz dalgalar halinde yükseliyordu ki, eşikten dışarı adım attık. Giderek azalan grubumuz taşlık avluda, kapının hemen önünde hızla ilerliyordu: birkaçımız geride kalmıştı –ben de, diğerleriyle birlikte yürüsem de biraz yana çekilmiştim. Tropmann küçük, hızlı adımlarla yürüyordu –prangaları engelliyordu onu– ve tıpkı bir çocuk kadar küçük görünüyordu gözüme! Aniden kapının iki kanadı, vahşi bir hayvanın ağzı gibi ağır ağır açıldı önümüzde –ve bir anda, neşeli, uzun zamandır gösteriyi bekleyen kalabalığın ürkütücü çığlıkları eşliğinde, iki dar, kara direği ve kalkık bıçağıyla önümüzde belirdi korkunç giyotin. Ansızın buz kestim, midem bulanıyordu; bana öyle geliyordu ki, bu soğuk da bizimle birlikte çıkmıştı sanki avluya; ayaklarım dolaşıyordu. Tropmann'a baktım bir kez daha. Bir anda ürkmüş, geriye çekilmişti, sanki biri göğsünden itiyormuş gibi başını geriye atmış, dizlerini kırmıştı, "Şimdi bayılacak!" diye mırıldandı yanımda biri... Ama çabucak toparlandı ve kendinden emin adımlarla ilerledi. Başının nasıl yuvarlanacağını görmek isteyen bizler de yanı sıra koşturuyorduk... Buna cesaretim yoktu; yüreğim daralıyordu –kapının yanında durdum...

Celladın ansızın giyotinin üzerinde, sağ tarafta, kara bir kule gibi yükseldiğini, Tropmann'ın da geride kalan gruptan koptuğunu ve basamakları tırmandığını (on basamaktı... on basamak!); durduğunu ve geri döndüğünü gördüm; konuştuğunu işittim: "Dites à monsieur Claude..."[15] Doğrulduğunu, sağında ve solunda iki kişinin tıpkı ağındaki sineğe saldıran örümcek gibi ona doğru atıldığını, aniden başını ileri doğru attığını ve ayaklarını tekmelediklerini gördüm...

Ama döndüm –ve beklemeye başladım– ama ayağımın altındaki toprak ağır ağır çalkalanıyordu... Ve bana, sanki

15 Cümlenin devamını işitmedim. Şöyleymiş: "*Dites à m-r Claude, que je persiste*," yani "söyleyin, suç ortaklarım olduğunda ısrar ediyorum." Tropmann bu son mutluluktan, son tatminden yoksun bırakmak istemiyordu kendini: yargıçların ve izleyicilerin akıllarında keskin bir şüphe ve sitem bırakıyordu. (Turgenyev'in notu.)

çok uzun bir süre beklemişim gibi geldi.[16] Tropmann'ın görünmesiyle birlikte kalabalığın uğultusunun ansızın dindiğini ve kimsenin nefes bile almadığı bir sessizliğin her şeye hâkim olduğunu fark ettim... Hemen önümde genç, kırmızı yanaklı bir nöbetçi duruyordu... Donuk bir tereddüt ve korkuyla gözlerini bana dikmiş bakmakta olduğunu da fark ettim... Belki de bu askerin ıssız bir köyden olduğunu, düzgün, kanuna saygılı bir aileden geldiğini de düşündüm o anda –ve şimdi– neler görmesi gerekiyordu! Sanki bir tahta parçası başka bir tahtaya çarpmış gibi hafif bir ses işittim –bu ses, üzerinde bıçağın geçmesi için bir oyuk olan, suçlunun boynunu saran ve başını hareketsiz tutan boyunduruktan geliyordu... Sonra ansızın, boğuk bir homurtuyla düşüverdi bir şey ve bir çarpma sesiyle kesildi... Tıpkı korkunç bir hayvan balgam çıkarıyormuş gibi... Başka, daha uygun bir karşılaştırma bulamam. Sersemlemiştim...

Birisi elimden tuttu... Baktım: M. Claude'un yardımcısı, M. G... idi; daha sonra ahbabım M. Du Camp'ın ondan, beni gözünün önünden ayırmamasını istediğini öğrenecektim.

"Çok solgun görünüyorsunuz... Su ister misiniz?" dedi gülümseyerek. Ama ben teşekkür ettim –ve geri, bana sanki kapının bu tarafındaki dehşetten kaçıp sığınabileceğim bir yer gibi görünen hapishane kapısına doğru yürüdüm.

XII

Grubumuz, komutana teşekkür etmek ve biraz da kalabalığın dağılmasını beklemek için girişin yanındaki nöbet odasında toplandı. Ben de oraya gittim ve Tropmann'ın tahtanın üzerinde yatarken aniden başını yana çevirdiğini, çünkü boynunun yarım daire şeklindeki deliğe tam oturma-

16 Aslında, Tropmann'ın giyotine ilk adımını atmasıyla ölü vücudunun hazır sepete yuvarlanması arasında sadece yirmi saniye geçmişti. (Turgenyev'in notu.)

dığını, cellatların saçından tutup onu tekrar yerine yerleştirdiğini, bunun üzerine Tropmann'ın onlardan birinin, baş celladın parmağını ısırdığını; infazdan hemen sonra, ceset arabaya atılıp hızla götürülürken, kalabalıktan iki kişinin kaçınılmaz şaşkınlıktan yararlanarak asker sıralarının arasından geçtiklerini, giyotinin altına süründüklerini, döşemenin aralıklarından damlayan kanla mendillerini ıslattıklarını öğrendim...

Ama bütün bu konuşmaları sanki bir düşteymiş gibi işitiyordum: kendimi çok yorgun hissediyordum –ve böyle hisseden bir tek ben değildim. Açıkça, omuzlarından ağır bir yük kalkmış gibi kendilerini rahatlamış hissetseler de herkes yorgun görünüyordu. Ama hiçbirimiz, kesinlikle hiçbirimiz, daha demin bir adalet gösterisinde bulunmuş olduğumuzun farkında gibi görünmüyorduk: herkes kendine gelmeye ve adeta bu cinayetten duyduğu sorumluluğu üzerinden atmaya çalışıyordu...

Ben ve Du Camp, komutanla vedalaştık ve eve doğru yola çıktık. İnsanlardan, erkeklerden, kadınlardan, çocuklardan oluşan koca bir nehir, çirkin ve kirli dalgalarıyla akıyordu çevremizde. Neredeyse herkes susuyordu; sadece işçiler, arada sırada birbirlerine sesleniyorlardı: "Sen nereye?" "Ya sen nereye?" Sokak çocukları da arabalarla geçen "kokot"ları ıslıklarla selamlıyorlardı. Ve içkili, somurtkan, uykulu yüzler! Can sıkıntısı, yorgunluk, tatmin olmamışlık, hayal kırıklığı, donuk ve amaçsız hayal kırıklığı ifadeleri! Ama fazla sarhoş görmüyordum; ya onları toplayıvermişlerdi daha önceden, ya da ayılmışlardı şimdi. Çalışma hayatı bir kez daha bağrına basıyordu bu insanları –ama ne için, hangi hisler için bunca saat bu hayatın çemberinden uzaklaşmışlardı? Burada gizlenmiş olanı düşünmek bile korkunçtu.

Hapishaneden iki yüz adım kadar uzaklaşınca bir araba bulduk, atladık ona ve yola çıktık.

Yol boyunca Du Camp ve ben, gördüklerimizi ve bundan kısa zaman önce onun söylemiş olduğu önemli, değerli

sözleri (yukarıda zaten değindiğim Revue des deux Mondes'ın Ocak sayısındaki sözler) konuştuk. Bütün bu ortaçağ prosedürünün gereksiz, anlamsız barbarlığı üzerine (bu nedenle suçlunun gördüğü azap yarım saat sürmüştü); bu soyunmaların, giyinmelerin, saç tıraşlarının, merdivenlerden ve koridorlardan yapılan yolculukların kepazeliği üzerine konuştuk... Hangi hakla yapılıyordu bunlar? Bu rezil rutine nasıl izin veriliyordu? Ve idam cezası –haklı mıydı acaba? Bu gösteriye benzer şeyin halkta nasıl bir etki yarattığını görüyorduk ve sözüm ona ibretlik falan da değildi bu. Gelen kalabalığın ancak binde birinden, elli-altmış kadarından fazla değildi sabah karanlığında, yüz elli adımdan, asker sıraları ve atların sağrılarının ardından bir şeyler görebilen. Ya geri kalanlar? Küçük de olsa hangi dersi çıkarabilirlerdi bu ayyaş, uykusuz, serseri ve baştan çıkarıcı geceden? Birkaç dakika boyunca yüzünü incelediğim, amaçsızca bağıran o genç işçiyi hatırladım. Gerçekten de bugün işe, eski günahlarından ve aylaklığından daha çok utanan biri olarak mı gidecekti? Ve son olarak, ben ne bulmuştum burada? Ölümü hor görüşünü gösterebilen bir katil, ahlaksız bir canavar karşısında istemsiz bir şaşkınlık duygusu. Yasa yapanlar buna benzer bir izlenim arzu ederler miydi acaba? Aksi deneyimlerle bunca çok kanıtlandığı halde, nasıl hâlâ konuşulabilir bir "ahlaki amaç" hakkında?

Ama bu tartışmalara girmeyeceğim: bunlar beni fazla uzağa götürürler. Ve kim bilmiyor ki, ölüm cezasının çağdaş insanlığın çözmek zorunda olduğu en önemli sorunlardan biri olduğunu? Eğer bu anlatım, ölüm cezasının kaldırılmasından, ya da en azından halk önündeki idamların kaldırılmasından yana olanlara birkaç yeni fikir verdiyse, memnun olurum ve bu yersiz merakımdan ötürü kendimi bağışlarım.

Weimar 1870

ALEKSEY BABANIN HİKÂYESİ

Bundan yirmi yıl kadar önce –özel olarak teftiş etmek için– teyzemin epeyce çok sayıda olan bütün mülklerini dolaşmam lazım gelmişti. Bu sırada kendileriyle tanışmam gerektiğini düşündüğüm yerel papazların oldukça sıradan, adeta aynı tornadan çıkmış kişiler olduklarını da keşfetmiştim; nihayet, teftiş ettiğim mülklerin aşağı yukarı sonuncusunda, kardeşlerine benzemeyen bir rahiple karşılaştım. İhtiyar, bir ayağı çukurda biriydi bu; onu seven ve saygı duyan cemaatin güçlü ricaları olmasaydı, çoktan emekliye ayrılmış olurdu. Aleksey Baba'nın (papazı böyle çağırıyorlardı) iki özelliği beni çok şaşırtmıştı. Birincisi, kendisi için hiçbir şey istememekle kalmıyor, hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını da duyuruyordu sürekli; ve ikincisi, ben hiçbir insan yüzünde bundan daha fazla keder, hani bir ölünün kayıtsızlığıyla dolu bir ifade görmemiştim o zamana değin. Yüz hatları sıradan bir köylününki gibiydi: kırışık bir alın, küçük külrengi gözler, güçlü bir burun, yüzünün çevresini saran sakal, esmer ve güneş yanığı ten... Ama o ifade! O ifade! En kayıtsız bir bakışında –ve ancak hüzünle– belli belirsiz parıldardı hayat; sesiyse hem cansız, hem de solgundu. Hastalanmış ve birkaç gün yatmıştım; Aleksey Baba akşamları uğruyordu bana –sohbet etmeye değil, duraçki oynamaya. Belli ki iskambil oynamak onu benden daha çok eğlendiriyordu. Bir keresinde, elim öyle kötüydü ki o oynarken çok düşünmem gerekmişti (ve Aleksey Baba epey memnundu bu durumdan), lafı onun eski hayatına, onda böyle derin bir iz bırakmış

olan ıstıraplara getirdim. Aleksey Baba ilkin uzun süre ayak diredi, ama sonra hikâyesini anlattı bana. Sanırım nedense sevmişti beni; neden samimi davranmayacaktı ki bana karşı!

Hikâyesini kendi kelimeleriyle aktarmaya çalışacağım. Çok basit ve temiz konuşuyordu Aleksey Baba, ne bir vaazdan ne de taşra havasından eser yoktu konuşmasında. Ağır yıkımlara uğramış her kesim ve mevkiden, uysal Rus insanlarının kendilerini tam olarak bu dille ifade ettiklerini birçok defa fark etmiştim.

Güzel ve iyi huylu bir karım vardı, diye başladı, bütün ruhumla severdim onu; sekiz çocuğum oldu, ama çoğu daha küçük yaşta öldüler. Sağ kalan oğullarımdan biri patrikhaneye girdi –daha yakın zamanlarda episkoposlukta öldü; diğer oğluma gelince, adı Yakov'du, şimdi onu anlatacağım size. Onu T. şehrindeki rahip okuluna verdim; kısa zaman sonra da onunla ilgili çok rahatlatıcı haberler aldım: bütün derslerinde birinci olmuştu! Çocukken evdeyken de çalışkanlığı ve mütevazılığıyla öne çıkmıştı; bazen bütün gün hiç işitmezdiniz sesini... oturup kitap okur dururdu boyuna. Asla, en ufak bir rahatsızlığa bile neden olmamıştı bizim için: sakin biriydi. Sadece bazen yaşının gerektirdiğinden çok daha ciddi davranırdı ve sağlığı da zayıftı. Bir keresinde tuhaf bir şey olmuştu. O sırada on yaşına yeni varmıştı. Petrov gününün arifesinde evden kaçtı, neredeyse bütün gece ortada görünmedi. Sonunda geri döndü. Karımla birlikte sorduk ona: "Neredeydin?" –"Ormandaydım," dedi, "yürüyüşe çıkmıştım. Yemyeşil bir ihtiyara rastladım orada; benimle bir sürü şey konuştu ve öyle lezzetli yemişler verdi ki bana!" –"Kimmiş bu yeşil ihtiyar?" diye sorduk. "Bilmiyorum," dedi, "şimdiye kadar hiç görmemiştim onu. Küçük bir ihtiyar, sırtında kamburu var, çabuk çabuk yürüyor ve boyuna kıkırdıyor –ve baştan ayağa, yaprak gibi yemyeşil." –"Nasıl yani," dedik, "yüzü de mi yeşil?" –"Yüzü de, teni de, hatta gözleri bile yeşil." Oğlumuz hiç yalan söylememişti, ama karımla birlikte kuşkuya düştük.

"Sen herhalde ormanda güneş çarpmış da uyuya kalmış olacaksın, o ihtiyarı da düşünde görmüşsündür." –"Hiç de değil," dedi, "uyumadım ben; yoksa," dedi, "bana inanmıyor musunuz? İşte, cebimde küçük bir yemiş kalmış." Cebinden yemişi çıkardı, bize gösterdi... Küçük bir şeydi, kestaneye benziyordu, üzeri eciş bücüştü; bizim bildiğimiz kabuklu yemişlere benzemiyordu. Bunu alıp sakladım, doktora göstermek istiyordum... ama her nasılsa kayboldu... daha sonra bulamadım.

Her neyse, onu papaz okuluna verdik –ve size söylemiş olduğum gibi o da başarılarıyla sevindiriyordu bizi! Bundan nasıl büyük bir adam olacak, diye düşünüyorduk hanımla birlikte! Ev izniyle çıkıp geliyordu, öyle mutlulukla bakıyorduk ki ona: böylesine yakışıklı, tek bir fena davranışı yok; herkes beğeniyor, herkes bizi kutluyor. Sadece zayıf mı zayıf –yüzünde kan yok. On dokuz yaşına vardı, eğitim yakında bitecekti! Bir mektup aldık. Bize şöyle yazıyordu:

"Sevgili baba ve anne, bana hiddet etmeyiniz, dünyevi hayata girmeme müsaade buyurunuz; yüreğim manevi mevkilere yatkın değil benim, sorumluluktan dehşete düşüyorum, günahtan korkuyorum –bir kuşku doğuverdi içimde! Sizin müsaadeniz ve mübarek sözleriniz olmadan bir şey yapmaya cüret edemem –ama şunu söylemeliyim size: kendimden korkuyorum, zira çok fazla düşünmeye başladım."

Size şunu da söyleyeyim, aziz efendim: bu mektuptan ziyadesiyle kedere kapıldım – sanki çatal belle dürtüyorlarmış gibi yüreğimi – ve şunu da görüyordum: olduğum yerde mirasımı taşıyacak, arkamdan gelecek kimsem yok! Büyük oğlum keşiş, bu oğlansa bütün mevkiini bırakmayı arzu ediyor. Bir de şundan acı duyuyordum: bizim cemaatte neredeyse iki yüz senedir ailemizden hep papaz çıkmıştı! Ama düşünüyordum: kimse kaderin çizdiği yola karşı gelemez, her şey yazılmıştır kaderimizde. Bir çoban, yüreğine kuşku tohumları ekilirse ne etsin! Karımla danıştım, konuştum –ve oğluma şöyle bir şey yazdım:

"Oğlum, Yakov, iyi düşün –on defa tefekkür et, bir defa yap– devlet hizmetlerindeki güçlükler büyüktür, hem açlık hem yokluk, hem de bizim gibi insanlara karşı bir hor görme vardır! Ve şunu aklından çıkarma: kimse yardım eli uzatmaz sana; sonra dövünme, dikkat et! Benim arzumu biliyorsun zaten: yerimi almanı arzu ederim; ama eğer mesleğinde kuşkuların varsa ve inancın sarsılmışsa –o zaman seni zorlayamam. Rabbin rahmeti büyüktür! Annenle ben, sana hayır duası etmekten geri durmayız."

Yakov bana bir minnet mektubuyla cevap verdi. "Beni mutlu ettin, sevgili baba; niyetim, ilmi bir eğitim almak, bir hamim de var; üniversiteye gireceğim, doktor olacağım; çünkü bilime karşı büyük bir düşkünlük hissediyorum."

Yakov'un mektubunu okudum, ağır bir kedere kapıldım; acımı paylaşacak kimse de yoktu yanımda: bu sırada benim ihtiyar ağır bir soğuk algınlığı geçirmiş ve ölüvermişti –soğuk algınlığından mı, yoksa rabbim mi aldı onu yanına, bilinmez. Ağladım, ağladım, ama ne çare, dul kalmıştım. Ne yaparsın. Kara toprağa girseydim keşke... ama öyle katıydı ki toprak, açılmıyordu benim için. Hem oğlumu da bekliyordum, ziyaretime gelsin diye: "Moskova'ya gideceğim önce, eve sonra geleceğim." Ve hakikaten baba ocağına geldi, ama uzun kalmadı burada. Telaş eder gibiydi: kanat takıp da uçabilse Moskova'ya, sevgili üniversitesine! Kuşkuları hakkında sorgulamaya koyuldum onu –efendime söyleyeyim, hangi sebepten? Ama bütün bu konuşmalarda ondan hiçbir şey öğrenemedim –kafasında tek bir düşünce vardı, bir tek bununla doluydu! Yakınlarıma yardım etmek istiyorum, diyordu. Her neyse, benden ayrıldı –düşün ki bir kuruş bile almadı yanına, sadece birkaç parça kıyafet. Kendine öyle çok güveniyordu ki! Hem boş yere de değildi güveni. Sınavlarında çok iyi not aldı, öğrenciliğe kabul edildi, evlerde özel dersler veriyordu. Eski dilleri çok iyi biliyordu! Hem biliyor musunuz, bana para göndermeyi bile akıl ediyordu. Biraz keyiflendim –tabii ki para yüzünden değil– paraları ona geri gönderdim ve üstelik azarladım

onu; ama sevindim, şundan ki, yolunu tuttuğunu görüyordum. Ancak sevincim uzun sürmedi!

İlk yaz tatiline geldi... Ne çok zaman geçti! Benim Yakov'u tanıyamamıştım! Acayip sıkıcı, asık suratlı olmuştu, ağzından laf alamıyordun. Yüzü de değişmişti, sanki on yıl birden yaşlanmıştı. Evvelden utangaçtı, konuşmak şöyle dursun! Öyle bir mahcuptu ki, kız gibi kızarıyordu ağzından söz çıktıkça... Ama gözlerini şöyle bir kaldırıyordu ya, ruhundaki aydınlığı görüyordun! Şimdiyse utanmıyordu hiç, ama sokulgan değildi, kurt gibi, suratından düşen bin parçaydı her zaman. Bir gülümseme, selamlama şöyle dursun, taş gibiydi! Sorgulamak için alıyordum karşıma, ya susuyordu, ya da dişlerini gıcırdatıyordu. Düşünüyordum: içmeye başlamış olmasın? Tanrı esirgesin! Yoksa kumar mı oynuyor? Kadınlara karşı zaaf gösterdi de maceralara mı girişti yoksa? Genç yaşlarda delikanlıların kanı kaynar –hem de böyle, Moskova gibi büyük bir şehirde böyle şeylerden eksik kalacak değil ya! Ama değil: böyle bir şey değildi. İçtiği bir tek kvasla[1] su; karı kısmına da dönüp bakmıyordu bile – zaten genelde kimseyle ilgilenmiyordu. Bana en çok acı veren de şuydu: artık eskisi gibi güvenmiyordu bana –kayıtsızca geçiyordu karşıma, sanki bütün bunlar onu tiksindiriyormuş gibi. Bilimler hakkında, üniversite hakkında konuşuyordum –ama doğru düzgün bir cevap alamıyordum bir türlü. Gerçi kiliseye, pazar ayinine gidiyordu, ama bunda da bir tuhaflık vardı: hep somurtkan, kasvetli, kilisede boyuna kaşları çatık oturuyordu. Bu halde altı hafta kaldı yanımda, sonra tekrar Moskova'ya döndü! Moskova'dan iki defa yazdı bana; mektuplarına bakınca tekrar içinde bir şeyler kıpırdamaya başladığını düşündüm. Ama bir düşünün şaşkınlığımı, aziz efendim! Ansızın, kışın orta yerinde, Noel yortusundan hemen önce karşıma çıkıverdi! Neden? Nasıl? Ne? Tatil zamanı olmadığını biliyordum. "Moskova'dan mı geliyorsun?" diye sordum. "Moskova'dan." –"Nasıl yani... üniversite ne oldu?" –"Üniversiteyi bıraktım." –"Bıraktın

1 çavdar ekmeğinin mayalanması ile üretilen bir içecek

mı?" –"Aynen öyle." –"Tamamen mi?" –"Tamamen." –"Yakov, hasta falan mısın sen?" –"Hayır," dedi, "sevgili baba, hasta değilim, ama endişelenme benim için, bir şey de sorma, yoksa çeker giderim buradan, beni de bir daha göremezsin." Yakov gerçi bana hasta olmadığını söylüyordu ya, yüzüne baktıkça dehşete kapılıyordum! Korkunç, karanlık, sanki insana ait değilmiş gibiydi bu yüz! Yanakları çekilmişti, kemikleri sayılıyordu, sesi bir fıçıda yankılanır gibi boğuktu... Ya gözleri... Ulu tanrım! Nasıl gözlerdi onlar! Tehditkâr, vahşi, fır dönüyorlardı yuvalarında –bakışlarını yakalayamıyordun; kaşları kıpır kıpırdı, dudakları da buruş buruş... Benim güzel Yusuf'uma, sevgili oğluma ne olmuştu! Aklım almıyordu. "Çıldırmış olmasın?" diye düşünüyordum. Hayalet gibi dolaşıp duruyor, gece uyumuyor, ansızın kalkıp bir köşeye dikiyordu gözlerini ve baştan ayağa kaskatı kesiliveriyordu... Ürküyordum! Bir de beni, babasını, kendisini rahat bırakmazsam evden çekip gitmekle tehdit ediyordu! Son umudum da kırılıyordu –sussa mıydım? Nihayet birinde fırsat buldum, gözyaşlarıyla yalvarmaya koyuldum Yakov'a, müteveffa annesinin anısıyla etkilemeye çalıştım onu: "Söyle bana, Yakov, etiyle ruhuyla ne ifade ediyor sana baban? Öldürme beni –anlat, ruhumu rahatlat! Bir Hıristiyanın canını mı aldın yoksa? İtiraf et!" –"Peki, baba," dedi bana ansızın, "üzüldüm haline; şimdi bütün hakikati anlatacağım sana! Kimsenin canını almadım ben, ama kendi ruhumu kaybettim." –"Nasıl oldu bu?" –"Şöyle... " Yakov ilk kez gözlerini kaldırdı bana... "Dört ay oldu..." diye başladı. Ama susuverdi ansızın, boğulur gibi nefes alıp veriyordu. "Ne oldu dört ay önce? Anlat, boşal!" –"Onu göreli dört ay oldu." –"Kimi? Kim o?" –"Onu... Adı bile anılmayacak olanı." Baştan ayağa buz kestim, bütün vücudum titredi. "Nasıl?" dedim. "Onu mu gördün?" –"Evet." –"Şimdi de görüyor musun?" –"Evet." –"Nerede?" Geri dönüp arkama bakacak cesaretim bile yoktu, fısıldayarak konuşuyorduk ikimiz de. "İşte orada..." Ve gözleriyle işaret etti bana: "Orada, köşede." Bütün cesaretimi topladım...

köşeye baktım: hiçbir şey yoktu! "Bir şey yok orada, Yakov, kendine gel!" –"Sen görmüyorsun, ama ben görüyorum." Tekrar baktım... gene bir şey yoktu. Ansızın ona kuru yemiş veren ormandaki ihtiyarı hatırladım. "Nasıl bir şey?" dedim, "yeşil mi?" –"Hayır, yeşil değil, kapkara." –"Boynuzları var mı?" – "Hayır, insana benziyor –sadece kapkara." Yakov konuştukça dişleri takırdıyordu –ve ölü gibi bembeyaz kesilmişti ve dehşet içinde bana yaslanmıştı; gözleriyse yuvalarından fırlayacak gibiydi –ve doğruca, başını hiç çevirmeden o köşeye bakıyordu. "Demek ki bu kara şey," dedim, "bugün de görünüyor sana, ve sen onun insana benzediğini söylüyorsun." –"Öyle değil! Gözlerini görüyorum onun: işte yuvarlanıyor gözbebekleri, elini kaldırıyor, beni çağırıyor." –"Yakov, Yakov, dua etmeye çalışsaydın ya oğlum, bu hayal dağılır o zaman. Tanrı dirilir ve bütün düşmanları yok olur!" –"Çalıştım," dedi, "ama değişen bir şey olmadı." –"Diren, diren. Yakov, cesur ol; şimdi tütsü yapacağım, dua okuyacağım, kutsal su serpeceğim çevrene." Yakov sadece ellerini salladı. "Senin tütsülerine inanmıyorum ki ben, ne de kutsal suyuna; hiçbirinin şu kadarcık hayrı olmaz bana. Artık ayrılamam ondan. Bu yaz, lanet bir günde geldi ya bana, o zamandan beri değişmez misafirim oldu, def edemiyorum bir türlü. Biliyorsun bunu, baba, artık şaşırma benim hareketlerime –ve işkence etme bana." –"Hangi gün geldi sana?" diye sordum, bir yandan da istavroz çıkarıp duruyordum karşısında. "Kuşkuların hakkında yazdığında mı?" Yakov elimi tuttu. "Bırak beni baba," dedi, "gama kedere gömme beni. Kendimi öldürmeme de az kaldı zaten." Aziz efendim, tahmin edersiniz bunu işittiğimde neler hissettiğimi... Bütün gece ağladığımı hatırlıyorum. "Ne yaptım ben," diye düşünüyordum, "tanrının bu gazabını hak etmek için?"

Aleksey Baba, cebinden kare şeklinde bir mendil çıkardı ve sümkürerek burnunu sildi, belli etmemeye çalışarak gözlerini kuruladı.

Hayatımız cehenneme dönmüştü, diye devam etti. Sadece tek bir şey düşünüyordum: kaçıvermesin de, ya da,

tanrı esirgesin, hakikaten kötü bir şey yapmasın kendine! Her adımında gözlüyordum onu –tekrar konuşmaya girişmekten de korkuyordum. Bu sırada bize yakın bir komşumuz vardı, bir albayın dul karısı –Marfa Savişna'ydı adı; büyük bir hürmet besliyordum ona –çünkü genç ve güzel olmasına rağmen akıllı, izanlı ve sessiz bir kadındı; sık sık uğrardım yanına –düşük mevkiim yüzünden kaçınmazdı benden. Acı ve kederle, ne yapacağımı bile bilmeden gittim ona ve her şeyi anlattım. İlkin çok korktu, hatta neredeyse teyakkuza geçti; ama sonra mantıklı düşünmeye başladı. Uzun süre sessizce oturdu; sonunda, oğlumu görmek ve onunla konuşmak istediğini söyledi. Ve orada, muhakkak onun arzusunu yerine getirmem gerektiğini düşündüm; zira böyle bir meselede bir kadının ilgisi bile yardımcı olmazsa, hiçbir şey olmazdı. Eve dönünce Yakov'u ikna etmeye çalıştım: "Beraber gidelim müteveffa albayın karısına." Ayak diredi! "Gitmem," dedi, "niye gidecekmişim! Ne konuşacağım ki ben onunla!" Neredeyse bağırıyordu bana. Ama sonunda ikna etmeyi başardım ve kızağa atıp Marfa Savişna'ya götürdüm. Anlaştığımız gibi, ikisi yalnız kaldılar. Bir tek nasıl olup da böyle çabuk kabul ettiğine şaşırmıştım. Ama her neyse, bakalım. Üç ya da dört saat sonra geri döndü benim Yakov. "E," diye sordum, "bizim komşuyu beğendin mi?" Bana cevap vermedi. Tekrar yokladım. "Erdemli bir kadın," dedim, "sana çay ikram etti mi?" –"Evet," dedi, "başkalarına benzemiyor." Yumuşadığını görüyordum. Ve ayrıntıları sormaya karar verdim... "Peki o hayal ne âlemde?" Yakov bana baktı, sanki kırbaçlayacakmış gibi –ve gene tek kelime etmedi. Onu daha fazla endişelendirmek istemedim, odadan çıktım; bir saat sonra kapıya yaklaştım, sürgünün deliğinden içeri baktım... Benim Yakov uyuyordu, inanabiliyor musunuz? Ben de döşeğime düştüm uyumak için. Arka arkaya birkaç kez istavroz da çıkardım. Ulu tanrım Marfa Savişna'dan razı olsun! Cesur, içten, yılmaz yüreğini esirgesin!

Ertesi gün bir de baktım, Yakov şapkasını geçiriyor başına... Sorsam mı, diye düşündüm, nereye gidiyor diye –ama hayır, en iyisi sormamak... Herhalde Marfa Savişna'ya gidiyor! Hakikaten de ona gitti Yakov ve bu defa, ilkinden daha uzun süre yanında kaldı; ama ertesi gün bir daha! Bir gün geçti, sonra gene! Ruhum yeniden diriliyordu; çünkü görüyordum ki oğlumda değişiklikler vardı –yüzü başka türlü olmuştu, gözlerine bakmak mümkündü şimdi: öyle fır dönmüyordu. Gerçi gene aynı şekilde kederliydi, gene eskisi gibi umutsuz görünüyordu, ama eskisi gibi bir korku yoktu. Azıcık neşelenmeye bile başlamıştım ki bütün dertler geri döndü! Gene çıldırmış gibi davranıyordu Yakov, gene imkânsızdı yanına yaklaşmak. Kapıyı kilitleyip oturuyordu odasında –ve müteveffa albayın karısına da gitmiyordu! "Belki de," diye düşünüyordum, "bir şey söyledi de incitti kadını –beriki de artık gelmesini istemiyor? Ama hayır," diye düşünüyordum... Mutsuz olmasına mutlu da, gönül eğlendirmeye kalkmaz, hem Marfa Savişna da öyle bir kadın değil!" Sonunda dayanamadım, sordum ona: "Ne oldu, Yakov, bizim komşuyla... Tamamen unuttun herhalde onu?" Hiddetle bağırdı bana: "Komşu mu? Yoksa onun benimle alay etmesini mi istiyorsun sen?" –"Nasıl yani?" dedim. Yumruklarını sıktı, hiddetten kıpkırmızı olmuştu! "Evet!" dedi. "Başlangıçta sadece gözlerini dikip bakıyordu, şimdiyse gülmeye başladı, otuz iki dişi meydanda hem de! Çık artık! Dışarı!" Kime diyordu bu sözleri bilmiyordum, ama ayaklarım dışarı sürükledi beni –allak bullak olmuştum. Bir düşünsenize: yüzü bakır gibi kırmızı, ağzı köpük köpük, sesi hırıltılı, sanki biri boğazlıyormuş gibi! Ve ben zavallıcık, o gün Marfa Savişna'ya gittim... Büyük bir keder içindeydi. Bedeni bile değişmişti: yüzü zayıflamıştı. Ama benimle oğlum hakkında konuşmak istemedi. Yalnızca şunu söyledi: bir insanın yardım etmesi mümkün değil ona; dua edin, papaz efendi! Ve yüz ruble çıkarıp verdi bana. "Cemaatinizdeki fakirler ve hastalar için,"

dedi. Üstelik tekrarladı: "Dua edin!" Tanrım! Sanki o söylemeden de gece ve gündüz dua etmiyormuşum gibi!

Aleksey Baba tekrar çıkardı mendilini ve gene gözlerini kuruladı –ama bu defa gizlice değil; bir parça dinlendikten sonra hüzünlü hikâyesini anlatmaya devam etti.

Dağdan aşağı bir kar yumağı gibi yuvarlanıyorduk Yakov'la birlikte ve uçurumdan uçmak üzereydik; nasıl kaçınacaktık, ne tedbir alacaktık? Bunu gizlemeye de imkân yoktu: civarda herkes, papazın oğlu cinlenmiş diye konuşuyordu ve bütün bu olan bitenlerle ilgili kilise idaresini bilgilendirmek gerek diyordu. Gecikmeden bildirdiler, ama benim cemaat (tanrı razı olsun onlardan) bana acıdı. Bu arada kış bitmiş, bahar gelmişti. Hem de öyle bir bahar bahşetmişti ki tanrı –güzel, aydınlık, ihtiyarlar bile ömürlerinde böylesini görmemişlerdi: her gün güneş, rüzgâr yok, sıcak mı sıcak! Ve mübarek bir fikir geldi aklıma: Yakov'u benimle birlikte Voronej'e, Aziz Mitrofan'a ibadet için gelmeye ikna edecektim! "Eğer bu son girişimim de deva olmazsa," diye düşünüyordum, "tek bir umut kalır: mezar!"

Bir akşamüzeri verandada oturuyordum –batan güneş gökyüzünü kızıllaştırmıştı, tarlakuşları şakıyordu, elma ağaçları çiçeklenmişti, otlar yeşillenmişti... Oturuyor ve, bu niyetimi benim Yakov'a nasıl söylesem diye düşünüyordum. Bir de baktım, ansızın o da verandaya çıktı; hemen yanı başımda durmuş, çevresine bakınıyor, derin derin nefes alıyor ve neredeyse uyukluyordu basamağın üzerinde. Mutluluktan korkuyordum artık, ama sadece sustum. Oysa oturmuş, batan güneşi bakıyor ve benim gibi tek kelime etmiyordu! Duyguları yumuşamış gibi gelmişti bana: alnındaki kırışıklar düzelmişti, gözleri parlıyordu... Belki de, bir parça –ve gözyaşı yuvarlanıyordu yanaklarından! Ondaki bu değişikliğe baktım ve cesaretlendim (suç benim!). "Yakov," dedim ona, "Hiddetlenmeden dinle beni..." Ve niyetimi anlattım ona: Mitrofan'a gidelim birlikte, yaya; bizim buradan Voronej'e yüz elli kilometre var; ne iyi ola-

cak," dedim, "ikimiz, bahar serinliğinde, güneşle beraber kalkarız, yeşil otların üzerinde, geniş yolda yürürüz; eğer oraya gönlümüzce varıp da kutsal azizin dizleri dibinde dua edersek, kim bilir, ulu tanrı acır da çoklarına verdiği gibi bize de şifa verir belki!" Mutluluğumu düşünebiliyor musunuz, aziz efendim? "Peki," dedi Yakov başını bile çevirmeden, gökyüzüne bakmaya devam ediyordu. "Kabul ediyorum. Gidelim." Aptallaştım bir anda... "Güzel oğlum benim," dedim, "mübarek oğlum!" O da sordu bana: "Ne zaman yola çıkıyoruz?" –"Yarından tezi yok," dedim.

Böylece ertesi gün yola çıktık. Çantalarımızı omzumuza aldık, elimizde de birer değnek, yürüdük. Yedi gün boyunca yürüdük, bütün bu süre boyunca havalar esirgedi bizi –öyle şaşırtıcıydı ki! Ne yakıcı sıcak, ne yağmur; sinekler sokmuyor, rüzgâr kalkmıyordu. Ve her geçen gün benim Yakov daha iyi görünüyordu. Size şunu da söylemeliyim: Yakov'u açık havada o şeyi görmüyordu, ama arkasında, hemen peşinde hissediyordu onu; oğlumu boğan o şeyin gölgesi de onunla birlikte yürüyordu sanki. Ama bu defa öyle bir şey olmadı; geceyi geçirdiğimiz hanlarda da hiçbir şey görünmüyordu. Pek az konuşuyorduk... Ama gene de iyi hissediyorduk –özellikle de ben! Zavallı oğlumun yeniden canlandığını görüyor, hissediyordum. Her neyse, sonunda Voronej'e vardık. Temizlendik, yıkandık ve doğruca azizin kilisesine gittik! Üç gün boyunca oradan neredeyse hiç dışarı çıkmadık. Öyle çok insan dua ediyordu, öyle çok mum yakmışlardı ki! Her şey yolundaydı, her şey harikaydı; günlerimiz ibadetle geçiyordu, geceler sakindi; benim Yakov'um bir bebek gibi uyuyordu. Üstelik kendi isteğiyle benimle konuşmaya başlamıştı. Mesela soruyordu: "Baba, sen hiçbir şey görmüyor musun?" –ve gülümsüyordu. "Hiçbir şey," diyordum, "görmüyorum." –"Ben de," diyordu, "hiçbir şey görmüyorum." Başka neden endişe edecektik ki? Kutsal azize sınırsız bir minnet hissediyordum.

Üç gün geçti; Yakov'a dedim ki: "Peki oğlum, şimdi her şey yolunda, bayram ediyoruz. Tek mesele kaldı: günah

çıkar, ruhunu arındır; eve tanrıyla dön –ve gerektiği gibi dinlenip gücünü toparlamak biraz tarla işleri görünce, artık başka şeylerle ilgilenebilirsin, kendine bir hayat kurabilirsin. Marfa Savişna," dedim, "bu işte yardım eder herhalde sana." –"Hayır," dedi Yakov, "neden rahatsız edelim ki onu; işte, Mitrofan'ın eli değmiş bir yüzük götüreceğim ona." Bense ölçüsüzce bağırdım ona: "Bana bak," dedim, "altın değil, gümüş bir yüzük al, altından nişan yüzüğü olur, yoksa kadın evlilik teklif ediyorsun diye düşünür!" Yakov'um kıpkırmızı oldu ve onu rahatsız etmemek gerektiğini söyledi gene –ama gene de, çabucak her şeyi kabul etti. Ertesi gün de kiliseye gittik; Yakov günah çıkardı ve bundan önce bütün yüreğiyle dua etti! Bense kutsal şarap ve ekmek için azizin sunağına yaklaştım. Bir kenarda duruyordum; ayaklarımın altında toprağı bile hissetmiyordum... Gökyüzündeki melekler bundan daha tatlı değildir! Sadece bakıyordum: ne anlama geliyor bu! Benim Yakov da yaklaştı –ama vaftiz şarabından içmeye gitmiyordu! Bana sırtını dönmüş duruyordu... Yaklaştım. "Yakov, ne duruyorsun öyle?" Aniden döndü! İnanır mısınız, öyle korktum ki, geriye sıçradım! Yüzü ürkütücü görünüyordu –bir hayvan gibi, korkunç! Ölü gibi beyazdı, saçları dimdik, gözleri fır dönüyordu... Benimse korkudan sesim bile çıkmıyordu; konuşmak istiyordum, ama konuşamıyordum –donakalmıştım... Oysa –nasıl atıldı kiliseden dışarı! Ben de peşinden... Doğruca geceyi geçirdiğimiz hana gitti, heybesini sırtladı. Aynen böyle. "Nereye?" diye bağırdım ona. "Yakov, neyin var! Dur, bekle!" Yakov ise bana cevap vereceğine tavşan gibi koşuyordu, yetişmek mümkün değildi! Böylece gözden yitti. Bense geri döndüm, bir araba tuttum; ödüm kopuyordu, sadece "tanrım!" diyebiliyordum, "tanrım!" Anlamıyordum: başımıza gelen neydi böyle? Eve doğru hızla yola koyuldum –çünkü şöyle düşünüyordum: herhalde o da eve gidiyordur. Gerçekten öyleydi. Şehirden altı kilometre ötede gördüm onu: yolda yürüyordu. Yetişip arabadan atladım ve yanına koşup seslendim: "Yaşinka!

Yaşinka!" Durdu, başını bana çevirdi, ama gözleri yerdeydi ve dudaklarını ısırıyordu. Ne söylersen söyleyeyim, put gibi öylece duruyordu, bir tek nefes alıp verdiğini görüyordum. Sonunda tekrar yola koyuldu. Ne yapacaktım! Ben de arabayla, ağır ağır, arkasından...

Ah, nasıl bir yolculuktu o, aziz efendim! Voronej'e öyle mutlulukla gitmişken, nasıl korkunçtu dönüşümüz! Onunla konuşmaya çalıştım –ama tıpkı bir kaplan ya da sırtlan gibi takırdatıp duruyordu dişlerini! Aklımı nasıl oldu da kaybetmedim, o zamandan beri bilmiyorum! Sonunda bir gece, isten kapkara bir köylü kulübesinde bacaklarını altına alıp ranzaya oturdu, çevresine bakıyordu –ben, karşısında diz çöktüm, acı sözlerle yalvararak ağlamaya başladım: "Öldürme ihtiyar babanı, umutsuzluk uçurumundan itme onu –söyle bana, ne oldu orada sana?" Gözlerini bana dikti –ama önünde kimin olduğunu görmüyor gibiydi – ansızın bugüne kadar hiç işitmediğim bir sesle konuşmaya başladı. "Dinle," dedi, "babalık. Bütün gerçeği bilmek istiyor musun? Şimdi söyleyeceğim sana. Hatırlıyor musun, şaraplı ekmeği yiyordum, bir parçası da hâlâ ağzımdaydı, ansızın, gündüz vakti, kilisede, sanki topraktan çıkar gibi ayağa kalktı karşımda ve fısıldadı bana; oysa daha önce hiçbir zaman hiçbir şey söylemiş değildi... Fısıldadı: tükür ağzındakini! Öyle yaptım –tükürdüm ve ayağımla üzerine bastım. Artık ebediyen mutsuzluğa mahkûmum ben – çünkü her tür suçtan kurtulabilirsin ama, Kutsal Ruh'a karşı işlediğin suçtan kurtulamazsın..." Ve bu korkunç sözleri söyledikten sonra kendini ranzaya bıraktı, bense kulübenin zeminine düştüm... Bacaklarım tutmaz olmuştu...

Aleksey Baba bir an sustu ve elleriyle yüzünü kapadı.

Ancak, diye devam etti, ben bile sıkılmışken daha fazla bunaltmayacağım sizi bu hikâyeyle. Oğlanla birlikte eve geldik, kısa süre sonra ömrünün sonu geldi çattı – Yakov'um yitip gitti! Ölmeden önce birkaç gün boyunca ne yedi, ne içti; durmaksızın odada ileri geri volta adıyor ve günahının affolmayacağını tekrarlıyordu... Ama o şeyi

bir daha görmedi. Öldürüp gitti işte, ruhumun parçasını; daha niye görünsün ki? Yakov kendini kaybedip düşüverdi ya oracıkta, günah bile çıkartamadan, ruhsuz bir solucan gibi göçüp gitti bu hayattan ebediyete...

Ama tanrının onu ilahi adaleti karşısına çıkaracağına inanmak istemiyorum...

Buna inanmak istemiyorum, çünkü tabutunda öyle güzel yatıyordu ki –tamamen gençleşmişti sanki; eski Yakov'a benziyordu artık. Yüzü dingindi, temizdi, saçları dalga dalga akıyordu –dudaklarında da bir gülümseme vardı. Marfa Savişna onu görmeye geldi, o da aynı şeyi söyledi. Bütün vücudunu çiçeklerle çevirdi, yüreğinin üzerine de çiçekler koydu –mezar taşını da kendi hesabından ödeyip diktirdi.

Bense yalnız kaldım... İşte bu yüzden aziz efendim, yüzüme baktığınızda böyle büyük bir keder görüyorsunuz... Bir türlü gitmiyor bu keder –gidemez de zaten.

Aleksey Baba'yı teskin edecek bir şeyler söylemek istedim... Ama bir kelime bulamadım.

Bundan kısa süre sonra da ayrıldık.

1877

DENİZDE YANGIN

Olay, 1838 yılı Mayıs ayında oldu.

Diğer birçok yolcuyla birlikte ben de, Petersburg'la Lübeck arasında sefer yapan I. Nikolay buharlısındaydım. Bu sırada demiryolları henüz pek yaygın olmadığından, bütün yolcular deniz yoluyla gitmeyi seçiyordu. Bu nedenle birçokları da, daha sonra Almanya'da, Fransa'da yollarına devam etmek için arabalarını yanlarına alıyorlardı.

Bizim gemide yirmi sekiz de araba olduğunu hatırlıyorum. Biz yolcular iki yüz seksen kişi kadardık, yirmi çocuk da bunlara dahildi.

O sırada çok gençtim ve, deniz tutmasına yakalanmamıştım ve bütün bu yeni izlenimlerle çok doluydum. Gemide birkaç kadın da vardı, oldukça güzeldiler ya da bakımlı görünüyorlardı –ne yazık ki bunların büyük kısmı öldü!

Annem yalnız yolculuk yapmama ilk defa izin vermişti, ona akıllı olacağıma ve iskambil kâğıtlarına dokunmayacağıma söz vermem gerekmişti... İşte bu son verdiğim söz, ilk olarak bozacağım söz oldu.

O akşam geminin salonunda büyük bir kalabalık vardı –laf aramıza, aralarında Petersburg'da epey ün kazanmış kumarbazlar da bulunuyordu. Her akşam altına faro oynuyorlardı; bu oyun o zamanlar şimdikinden daha sık oynanıyordu ve altının çınlayan sesi neredeyse kulakları sağır ediyordu.

Bir köşede kendi halimde durduğumu gören ama bunun nedenini bilmeyen beylerden biri beklenmedik bir şekilde beni oyuna katılmaya davet etti; ben de tuttum,

yirmi yaşımın naifliğiyle ona, neden uzak durduğumu açıkladım –bir kahkaha attı ve arkadaşlarına dönüp, iskambil kâğıtlarına hiç dokunmamış ve bunun sonucunda muhakkak ki devasa, işitilmemiş boyutta bir şansa, bir aceminin şansına sahip genç bir adam, bir hazine buldum diye bağırdı! Nasıl oldu bilmiyorum, ama on dakika sonra kumar masasına oturmuş, ellerimde iskambil kâğıtları, oynuyordum –hem de pervasızca oynuyordum. Ve itiraf etmek gerek: o eski atasözü yalan söylemiyordu. Para avuçlarıma akıyordu; titreyen ve terle sırılsıklam terlemiş ellerimin her iki yanında, masada, iki küçük altın öbeği yükseliyordu. Beni ayartan kumarbaz durmaksızın cesaretlendiriyor, kışkırtıyordu beni... Doğrusunu söylemek gerekirse, az zamanda zengin olacağımı bile düşünüyordum!

Ansızın salonun kapısı alabildiğine açıldı ve kendinden geçmiş görünen bir kadın, boğulurcasına bağırdı: "Yangın!" ve bayılıp divanın üzerine düştü. Bu durum büyük bir heyecana neden oldu; herkes yerini terk etti; altın, gümüş, kâğıt paralar yuvarlandı ve her yöne dağıldı, biz yolcular da öyle. Salona bile dolmuş olan dumanı nasıl olmuş da daha önce fark etmemiştik? Bunu hâlâ anlayamıyorum. Merdivenler tıka basa doldu. Sağda solda, sıcak kömürden çıkar gibi koyu kırmızı parıltılar seçiliyordu. Göz açıp kapayana kadar herkes güverteye çıktı. Bacanın iki yanında, direklerin yanında alev dillerinin yaladığı iki uzun ateş sütunu yükseliyordu; dinmek bilmeyen büyük bir hengâme başlamıştı. Hayal bile edilemez türden bir kargaşaydı bu: herkes, tabii bu arada en başta ben, korkunç bir kendini kurtarma duygusuna kapılmıştık. Bir gemicinin koluna sarıldığımı ve eğer beni kurtarabilirse annemin adına ant olsun ki ona on bin ruble vaat ettiğimi hatırlıyorum. Doğal olarak sözümü ciddiye almayan denizci, elimden kurtuldu; ben de, konuştuğum şeyin mantıklı bir şey olmadığını anlayarak ısrar etmedim.

Zaten çevremde gördüğüm şeylerde de fazla bir mantık yoktu. Çok doğrudur; bir gemi kazasıyla ya da denizde yangının trajedisiyle, onun gülünçlüğü dışında hiçbir

şey karşılaştırılamaz. Örneğin, dehşete kapılmış zengin bir toprak ağası, çıldırmış gibi eğilmiş, yerde sürünüyordu; kocaman kütleler halinde ocaklara akan su bir anlığına alevlerin öfkesini yatıştırdığında, bu yolcu da hemen doğruldu ve gök gürültüsü gibi bir sesle bağırdı: "İnancı zayıf olanlar! Hakikaten tanrımızın, Rus tanrısının bizi terk edeceğini mi düşündünüz?" Ama alevler bir dakikaya varmadan daha da şiddetlendi ve sağlam inançlı adamımız tekrar yere kapandı, gene sürünmeye başladı. Perişanlıkta ikinci sırada gelen bir general de durmadan bağırıyordu: "İmparatora bir haberci göndermemiz gerek! Bizzat benim de bulunduğum askeri karargâhta isyan olduğunda ona bir haberci göndermişlerdi ve bu hiç değilse bir kısmımızı kurtarmıştı!" Bir başka bey de, elindeki şemsiyesiyle hemen yakınında, bagajının yanında duran, sehpaya iliştirilmiş ucuz bir yağlıboya portreyi delmeye koyulmuştu. Şemsiyenin ucuyla beş delik açtı: gözlerin, burnun, ağzın ve kulakların yerinde. Bu vandallığa çığlıkları eşlik ediyordu: "Ne işe yarayacak ki artık bu?" –ve dahası, bu tablo ona ait değildi! Alman bira imalatçısına benzeyen şişman bir bey, gözyaşlarına boğulmuş, zırıl zırıl bir sesle durmadan bağırıyordu: "Kaptan! Kaptan!" Ve artık sabrını kaybeden kaptan yakasından tutup da "Ne var! Kaptan benim, ne istiyorsunuz?" diye bağırınca ona, şişko perişan gözlerle kaptana baktı, inlemeye devam etti: "Kaptan!"

Ancak hepimizin hayatını kurtaran da bu kaptandı. Birincisi, henüz makine dairesine inilebilirken rotamızı değiştirmişti; eğer gemimiz, keskin bir şekilde sahile manevra yapmak yerine Lübeck'e doğru yola devam etmiş olsaydı, limana varmadan önce tamamen yanmış olurdu. İkincisi de, denizcilere kılıçlarını çekmelerini ve kalan iki filikadan birine yaklaşmaya kalkan kim olursa olsun merhamet göstermemelerini emretmişti –diğer filikaların hepsi de, onları denize indirmeye çalışan deneyimsiz yolcular yüzünden alabora olmuştu.

Çoğu Danimarkalı, soğuk ve enerjik yüzlü denizciler ve onların, alevleri adeta kana bulanmışçasına yansıtan kılıçları, ister istemez bir dehşet atmosferi yaratmıştı. Üstelik aniden güçlü bir fırtına da çıkmıştı; teknenin üçüncü mevki bölümünü saran yangın daha da şiddetleniyordu bu fırtınayla. İnsan soyunun erkek cinsiyeti bunu hiç düşünmemiş olsa da, bu olayda kadınların erkeklerden daha fazla cesaret göstermiş olduğunu itiraf etmeliyim. Ölüm kadar beyaz olan gece onları yataklarında yakalamıştı (elbiseler yerine sadece battaniyeler vardı üzerlerinde) ve benim o sırada dini inancım olmadığı halde, gözüme, bizi utandırmak ve cesaret vermek için gökyüzünden gelen melekler gibi görünmüşlerdi. Ancak korkusuz gibi görünen erkekler de vardı. Bunlardan özellikle birini, Kopenhag'daki eski Rus büyükelçisi Sayın D.'u hatırlıyorum: çizmelerini, kravatını ve ceketini çıkardı, ceketin kollarını göğsüne sardı ve kalın bir palamarın üzerine oturdu, sakince sigarasını içerek ve alaycı bir hüzünle her birimize dikerek gözlerini, ayaklarını sallamaya koyuldu. Bana gelince, ben dışarıdaki merdivene sığınmıştım ve en alt basamaklarından birine oturuyordum. Hemen altımda kaynayan ve tekneye çarptıkça yüzüme kadar gelen alevle kırmızılaşan köpüğe bakıyordum donmuşçasına ve kendi kendime şöyle diyordum: "Demek ki yirmi yaşımda burada ölmem gerekiyormuş!" –çünkü, yanarak ölmektense boğulmanın daha iyi olduğuna karar vermiştim. Alevler serbestçe dans ediyorlardı üzerimde ve ben kolayca ayırt edebiliyordum onun uğultusunu, dalgaların kükremesinden.

Yakınımda bir yerde ihtiyar, küçük bir kadın oturuyordu; herhalde Avrupa'ya gitmekte olan bir ailenin aşçısı olacaktı. Elleriyle başını gizlemiş, sanırım dua ediyordu – ansızın hızla bana baktı ve sanki yüzümdeki ölme kararlılığını okumuş gibi, ya da belki başka bir nedenle koluma sarıldı ve neredeyse yalvarırcasına bir sesle, ciddi bir tavırla şöyle dedi: "Hayır beyim, hiçbirimizin kendi hayatıyla istediğini yapmaya hakkı yok, sizin de yok, kimsenin de

yok. Tanrı ne istediyse öyle olur –kendi elleriyle hayatını sonlandıran öbür dünyada bunun cezasını çeker."

Bu ana kadar intihar düşüncem yoktu, ama şimdi, benim durumumda tamamen açıklanamaz olan böbürlenme kabilinden bir şey yüzünden, iki ya da üç kez sanki onun yapmak istediğimi sandığı şeyi yapmaya niyetliymişim gibi davrandım –her defasında da ihtiyar kadın, onun gözünde bir canilik olan bu şeyi yapmamı engellemek için bana doğru atıldı. Sonunda utandım ve vazgeçtim. Hem zaten, bu dakikada cidden geldiğini, kaçınılmaz olduğunu düşündüğüm ölüm karşısında bu komediyi oynamaya ne gerek vardı ki?

Şu anda bu tuhaf duyguyu ne kendi kendime izah, ne de zavallı kadının bencillikten tamamen uzak oluşunu (şimdilerde buna diğerkâmlık diyorlar) takdir edecek zamanım yoktu, çünkü bu dakikada başımızın üzerindeki alevler iki kat daha şiddetli kükrüyordu; ama bu anda bakır bir tas gibi çınlayan bir ses de yükseldi yanı başımızda: "Ne yapıyorsunuz orada, zavallılar? Arkamdan gelin, yoksa öleceksiniz!" Ve o anda, kimin seslendiğini ya da nereye gideceğini bilmeden hem ihtiyar hem de ben yay gibi sıçradık ve hemen önümüzdeki bir ip merdivenden çıkıp, mavi bir mont giymiş denizcinin arkasından dumanın içine daldık. Nedenini bilmeden ben de onun arkasından merdivenden tırmandım; sanırım o anda denize atlasaydı ya da kesinlikle hiç alışık olunmayan bir şey yapsaydı bile takip ederdim onu. İki ya da üç basamak çıkan denizci, alt tarafı tutuşmuş arabalardan birinin üzerine atladı. Ben de arkasından atladım, ihtiyar kadının da arkamdan atladığını işittim; sonra denizci, bu ilk arabadan ikincisine sıçradı, sonra üçüncüsüne, ben de arkasından – böylelikle buharlının burnuna kadar ilerledik.

Neredeyse bütün yolcular burada toplanmıştı. Denizciler, kaptanın gözetimi altında iki filikadan birini denize indirdiler –hem de en büyük olanını. Geminin karşı küpeştesine, iskele tarafına baktığımda, Lübeck'e kadar

deniz kıyısı boyunca ilerleyen dimdik kayalıkların yangının ışığıyla aydınlandığını gördüm. Kayalıklarla aramızda aşağı yukarı üç kilometre vardı. Yüzme bilmiyordum –biriktiğimiz yer (hiçbirimiz bunun nasıl olduğunu bilmiyorduk) kesinlikle geniş değildi, ama dalgalar çok yüksekti. Ancak gene de, kayalıkları görür görmez kurtulacağımıza dair bir inanç ele geçirdi beni –ve çevremdeki insanları şaşkına çevirerek birkaç kez sıçrayarak haykırdım: "Hurra!" Geniş filikaya inen merdivene ulaşmak için toplanmış kalabalığın olduğu yere daha fazla yaklaşmak istemiyordum –bir sürü kadın, ihtiyar ve çocuk vardı orada; hem de kayalıkları gördüğümden beri fazla acele etmiyordum: çünkü kurtulduğuma emindim. Şaşkınlıkla fark ettim ki, çocuklardan neredeyse hiçbiri korkuya kapılmamıştı, hatta aralarından bir kısmı annelerinin kucağında uykuya dalmıştı. Tek bir çocuk bile ölmemişti.

Yolcuların ortasında uzun boylu bir general gördüm; elbisesinden su damlıyordu; geminin güvertesinden az önce söktüğü bir tahtayı dikmiş, yaslanmış ona, hareketsiz duruyordu. İlk panik anında, daha sonra yolcular yüzünden alabora olacak ilk filikalardan birine ondan önce atlamak isteyen bir kadını kabaca iteklediğini anlattılar bana. Görevlilerden biri onu arkadan yakalamış ve tekneye geri fırlatmış; bunun üzerine anlık ödlekliği yüzünden utanç içindeki bu yaşlı asker, gemiden en son, hatta kaptandan bile sonra ineceğine yemin etmiş. Uzun boylu biriydi, yüzü solgundu, alnında kanlı bir yara vardı ve adeta özür diler gibi, ezik ve üzgün gözlerle bakıyordu çevresine.

Bu arada ben de geminin sancak tarafına yaklaştım ve dalgaların arasında bir oyuncak gibi dans eden daha küçük filikayı gördüm; filikadaki iki denizci, filikaya atlamaları için yolculara işaret ediyorlardı; tehlikeli bir atlayıştı bu, kolay değildi: I. Nikolay uzun bir tekneydi ve filikalara çarpmamak için çok düzgün düşmek gerekiyordu. Sonunda atlamaya karar verdim: geminin hemen yanından denize doğru uzanan çapa zincirine uzandım ve tam sıçramaya

hazırlanıyordum ki, şişman, ağır ve yumuşak bir kütle düşüverdi üzerime. Bir kadın boğazıma sarıldı ve hareketsizce üzerimde asılı kaldı. İtiraf etmeliyim: ilk düşüncem, kadının kollarını zorla çözüp böylelikle bu kütleden kurtulmaktı; ama iyi ki öyle davranmadım. Kadının bir anda düşmesi yüzünden neredeyse ikimiz birden denize uçacaktık, ama, kim bilir nereye asılı bir halatın ucu burnumun ucunda duruyordu; bir elimle, öyle büyük bir hiddetle ona asıldım ki, elimin derisi yüzüldü, kan geldi... Sonra aşağıya baktım ve boynumdaki yükle birlikte filikanın tam üzerinde olduğumu gördüm... Sonra, tanrıya şükür! Aşağıya kaydım... teknenin bütün tahtaları çatırdadı... "Hurra!" diye bağırdı denizciler. Yükümü teknenin dibine indirdim. Bayılmıştı. Yüzümü tekneye çevirdim, çoğu kadın, heyecanla küpeşteye yığılmış bir sürü kafa gördüm.

"Atlayın!" diye bağırdım, kollarımı uzatarak. Bu anda cesur hareketimin başarısı sayesinde, ateşin tehlikesinden uzak olma güveni, tarif edilmez bir güç ve cesaret vermişti bana; benim filikaya atlamaya karar veren üç kadını, daldan düşen olgun elmalar gibi yakaladım. Eklememe izin verin: bu kadınların her biri gemiden atladıkları anda muhakkak tiz bir çığlık atıyorlardı ve aşağıya indiklerinde de bayılıveriyorlardı. Panik yüzünden adeta aptallaşmış bir bey, bu talihsizlerden birini neredeyse öldürüyordu: ağır bir kasa fırlattı aşağıya, kasa tekneye düşünce açıldı ve değerli tuvalet malzemeleriyle dolu olduğunu gördük. Onlara emir vermeye hakkım olup olmadığını bile düşünmeden hemen iki denizciye hediye ettim bunu; onlar da en ufak bir utanma bile göstermeden hediyeyi kabul ettiler. Derhal, bütün gücümüzle kıyıya doğru kürek çekmeye başladık, gemiden yükselen haykırışlar da eşlik ediyordu bize: "Çabuk dönün! Filikayı geri gönderin bize!" Bu yüzden, suyun derinliği neredeyse bir metreyken atladık tekneden. Neredeyse bir saattir ince, soğuk bir çise yağıyordu, yangına hiç etki etmiyordu gerçi ama iliklerimize kadar ıslanmıştık.

Sonunda kıyıya ulaşmıştık; ama burası ıslak, yapışkan bir çamurdan başka bir şey değildi, bir anda dizlerimize kadar batmıştık.

Bizim filika hızla uzaklaştı ve büyük filika gibi o da gemiyle kıyı arasında gidip gelmeye başladı. Pek az yolcu ölmüştü, sadece sekiz kişi: biri kazan dairesine düşmüştü, diğeri ise bütün parasını yanına aldığından boğulmuştu. Adını bilmediğim bu ikincisi, günün büyük bölümünde benimle satranç oynamıştı ve bunu öyle bir ciddiyetle yapmıştı ki, sonunda partiyi izleyen prens V... dayanamamış, "Sanki ölüm kalım meselesiymiş gibi oynuyorsunuz!" diye bağırmıştı ve biz de oyunu bitirmek zorunda kalmıştık.

Bagajların neredeyse hepsi gitmişti – arabalar da öyle.

Kazadan kurtulan kadınlara gelince, çok hoş ve tatlı, ama dört kızı ve onların dadılarıyla ilgilenen bayan T... de vardı aralarında; bu yüzden kıyıda perişan, yalın ayak kala-kalmıştı, omuzları da neredeyse çıplaktı. Ben de kendimi centilmen bir adam rolü oynamak zorunda saydım ve bu bana, o ana kadar koruduğum ceketime, kravatıma, hatta çizmelerime mal oldu; üstelik kayalıkların üzerinde görüp yetiştiğim, altında iki atın çektiği bir araba olan köylü de, beni beklemeye gerek bile görmeden yanımdakileri alıp doğru Lübeck'e sürdü; böylece yarı yarıya çıplak, iliklerime kadar ıslanmış, yanıp yok olan gemimizin olduğu denize karşı yapayalnız buldum kendimi. Özellikle "yanıp yok olan" diyorum, çünkü böyle güçlü bir teknenin böyle çabuk yok olabileceğine asla inanmazdım. Gemi şimdi denizin üzerinde hareketsiz duran, iri, yüzen, baca ve direğin kara çizgileriyle kesilmiş, çevresinde martıların ağır ağır ve kayıtsızca uçuştuğu bir benekten fazlası değildi –sonra sağında solunda küçük kıvılcımlar çıkan ve artık sakinleşmiş olan dalgalarda geniş, kıvrımlı çizgilerle parçalara ayrılan büyük bir kül yığını. "Hepsi bu mu?" diye düşündüm: "Bütün hayatımız rüzgârda dağılan bir parça külden mi ibaret?"

Çenesi durmak bilmeyen bir filozof sayesinde, diğer arabacı beni de aldı. Bunun için bana iki duka ödetti, ama

kalın gocuğunu üzerime sardı ve iki ya da üç Mecklenburg şarkısı söyledi. Şarkıları epey beğendim. Gün doğarken Lübeck'e ulaştık; orada kazadan kurtulan diğerleriyle karşılaştım ve Hamburg'a doğru yola koyulduk. Hamburg'da yirmi bin ruble bulduk: o sırada Berlin'e giden imparator Nikolay yaveriyle bize göndermişti. Bütün erkekler toplandık ve hepimiz de bu parayı hanımlara vermeye karar verdik. Bunu yapmanın müşkülatı yoktu, çünkü o zamanlarda Almanya'ya seyahat eden her Rus'un sınırsız kredisi vardı. Artık böyle bir şey yok.

Annemin adına ant içerek beni kurtarması karşısında astronomik bir para ödemeyi teklif ettiğim denizci, gelip sözümü tutmamı istedi benden. Ama bunun gerçekten de aynı denizci olduğundan emin değildim ve ayrıca beni kurtarmak için de hiçbir şey yapmamıştı, bu yüzden ona bir taler teklif ettim, o da memnuniyetle kabul etti.

Ruhumun selameti için onca kaygılanmış olan zavallı ihtiyar aşçı kadına gelince, daha sonra hiç görmedim onu –ama ya yandığı, ya da öldüğü söylenebilir herhalde, cennetteki yeri de hazır olmalı.

Bougival — 17 Haziran 1883

SON

I[1]

Herkes bilir, en azından iddia eder ki, önemsiz tiranlar soyu Rus ülkesinde yok olup gitmiş ya da yok olmaktadır. Ne var ki ben, bu türden birileriyle karşılaştım; bıraktıkları izlenimler hâlâ öyle canlı ki, fazla bir gayret göstermeksizin bunlardan birini anlatabilirim size.

Halkın "hasat ayı" dediği, yılın sıcak, en yakıcı zamanında, Temmuz ayında oldu bu. Kendimi ve atımı dayanılmaz yorgunluk ve bitkinlikten korumak için, geniş araba yolunun hemen yanında yalnız başına duran hanın geniş, tahta güneşliği altında gizleniyordum. Eski bir toprak kölesi olan han sahibi tanıdıktı. Gençken sıskanın tekiydi, her zaman gevşek ve kayıtsızdı; şimdiyse koca göbekli, besili biri olup çıkmıştı, parmakları puf puftu, boynu bir öküzünki gibi geniş ve yer yer kırlaşmış saçları da darmadağındı. Göğsünün hemen altından ensiz bir kuşakla bağlı daracık kaftanının önü her zaman sımsıkı iliklenmiş olurdu; hiç çorap giymezdi; kravat da takmazdı. Kaftanını çıkardığında eteğinden iple bağlanmış gömleği torba gibi çıkardı ortaya, o zaman bacaklarındaki kara, pelüş şalvarı görürdünüz. Aklı, girişkenliği ve genel olarak da tuttuğunu bırakmaması sayesinde kendisine karşı ne bir kuşku ne de kıskançlık doğurmadan güçlü bir mevki edinmişti –bilindiği gibi böylesine nadiren rastlanır bizde.

1 Turgenyev'in son hikâyesi.

Bir demlik çay istedim –bu içeceğin kış soğuğunda insanın içini ne kadar sıcak tutuyorsa sıcaklarda da o kadar serinlettiğini deneyimlerimden biliyordum.

Birlikte çay içme teklifimi kabul eden Alekseyiç (han sahibinin adı buydu) nezaketle yanıma oturdu.

Şimdiden görülen iyi hasat, otların en nihayet biçilmiş olduğu, davarların durumu ve diğer şeyler üzerine sohbet ediyorduk.

Alekseyiç aniden sanki başından çıkarmaya niyetliymiş gibi kasketinin siperliğini tuttu ve bağırdı:

"Aha da, davarlardan konuşmaya başladık ya, bir akbaba göründü!"

Gözlerimi Alekseyiç'in parmağıyla işaret ettiği yöne çevirince epey tuhaf görünümlü bir arabanın bize doğru yaklaşmakta olduğunu gördüm. Arkasında üzerleri deri bir örtüyle örtülü deri çuvalların sarktığı, burnu top arabası gibi genişçe, uzun, üzeri açık, hafif yolcu arabasına benzer bir şeydi bu. Değişik büyüklüklerde ve görünüşlerde deri çuvallar, bir avcı çantası, Türk tüfeklerini hatırlatan namlusu epey uzun bir tüfek, kurutulmuş sukabağından yapılmış büyük, sarı bir su matarası, her çeşit kumaş ve elbiselerden koca bir küme, geniş siperlikli, hasır, kocaman bir şapka, ikisi vurulmuş, yaban, biri de henüz canlı ve korkunç çığlıklarıyla havayı inleten kümes hayvanı, üç ördek, bu üçüncüsünün hemen yanında sanki kendi acı kaderinin de habercisi olan, tüyleri yolunmuş iki tavuk –bütün bunlar bu tuhaf arabanın her sıçrayışında umutsuzca zıplıyor, kule gibi yükseliyor ve düşüyordu; bütün bu şeylerin üzerinde de arka patileri üzerine oturmuş, boyuna çuvalların altından sağa sola dağılmış bir sebze öbeğini kemiren küçük, kara bir tavşan minicik burnunu uzatıyordu.

Arabacı yerinde Türk usulü bağdaş kurmuş oturan adam da arabadan daha az tuhaf değildi bana göre. Otuz yaşlarında, güçlü kuvvetli, epey şık, iyi giyimli görünen biriydi, sıcağa rağmen kısa yakalı, koyun postundan bir mont giymiş, sımsıkı bağlanmış bir Çerkez kuşağı takmış-

tı; başında da uzun, kaba yünden, püsküllerı başının çevresinden akan güzel bir Çerkez kalpağı vardı. Gözleri iri ve parlaktı, sertçe bakıyordu; kırmızıya çalan, elmacık kemikleri belirgin yanaklarında ince kırışıklıklar vardı; bunlar yüzüne sırıtıyormuş gibi, sert bir ifade veriyordu; düzgün kartal burnunun üzerindeki sürekli hareket eden kırışıklık da bu ifadeyi güçlendiriyor gibiydi. Uzun, sarkık bıyıkları, herhalde kendisini köylü, tacir, hatta daha kötüsü vaiz ya da zangoç sanmasınlar diye özenle tıraş edilmiş çenesinin iki yanından sarkıyordu.

Bizi görünce küçük atını durdurdu ve boru gibi bir sesle bağırdı:

"Açık havada insan ne güzel serinliyor... Kapr Alekseyiç, senin de o göbeğini serinletmen lazım! Hadi bakalım!"

"Kim bu adam?" diye sordum hancıya.

"Akşamüzeri karşılaşmak istemeyeceğin biri..." dedi, "bilhassa da ahırında atın varsa... Hiç fırsatı kaçırmaz, anında bulur neredeyse... At gördü mü dayanamaz..." diye ekledi, acı bir gülümsemeyle.

"Selam, Platon Sergeyiç," diye bağırarak seslendi hancı, parmak ucuyla kasketinin siperliğine dokunarak, "nereden, şehirden mi?"

"Aynen öyle! Ne yapacakmışım şehirde? Senin gibi yağ bağlayanları mı seyredeyim? Yoksa gözlerini dört açıp adamın elinde rüşvet var mı diye bakan memurları mı?"

"Benim elim çoktandır boş..." dedi hancı. "Söylesenize, Platon Sergeyiç, ne götürüyorsunuz arabada? Hayvanat bahçesinden farksız resmen"

"Bu, kuzum," dedi Platon, "bu, benim tüccarlar arasına yazıldığımın kanıtı... Ticaretle uğraşacağım da... Neden olmasın? Asilzadeyim diye mi? Dedem kafasına Timur'un hediyesi altın sırmalı kasket takıyordu! –Ama ben hiç aldırmıyorum buna! Ayrıca da seni ilgilendirmez bu; şu ördekleri alsana benden; daha yeni vurdum, en iyi cins!"

Bu konuşma sırasında Kapr, küçük adımlarla arabaya yaklaşmış, sanki pek hoşuna gitmiş gibi tüfeğin dipçiğini

kaldırmıştı, ama aslında sadece dolu olup olmadığını yoklamak istiyordu –sonra tekrar eski yerine döndü.

Göz ucuyla hancının hareketlerini takip eden Talagayev (okurun bu hikâyenin kahramanının adını nihayet öğrenmesi gerek) belirgin bir öfkeyle konuştu:

"O halde şu canlı ördeği al benden."

"Bu da barut kokuyor olmasın?" diye homurdandı Kapr inanmazcasına.

"Demek ki bu kardeşinle iş yapmak istemiyorsun!" dedi Talagayev, incinmiş bir sesle. "Mesela şu tavşan: biliyorum ki kılından ne kadar iyi çorap örülürse örülsün almayacaksın bunu..."

Hemen önünde kulaklarını dikip titreten zavallı tavşanı öfkeli bir hoşnutsuzlukla arabanın dibine fırlattı.

"Harika bir kaplan postu da var bende, ama sana göstermeye değmez! Malın böylesini hiç görmemişsindir kardeş! Bir bakmak istemez misiniz?" Ansızın bana dönmüştü.

Benden yana hiçbir istek olmadığını görünce tekrar açık bir öfkeyle hancıya döndü:

"Seni beş para etmez herif, tüfeğin dolu olmadığını mı sanıyorsun –bak bakalım!"

Tüfeği çabucak kaldırdı, havaya dikti, namluyu atının kulakları arasına dayayarak ateş etti; beriki herhalde böyle beklenmedik hareketlere alışkın olsa gerekti, kıpırdamadı bile.

Tam da bu anda, hanın içinde bir çığlık koptu ve açılan bir pencereden kucağında çocuk tutan şişman bir kadın belirdi.

"Ne yaptığınızı sanıyorsunuz siz? Gördünüz mü, gelinimi uyandırdınız!" diye bağırdı hancı, zor tuttuğu bir hiddetle bembeyaz kesilmişti. "Öbür gelinim de doğurdu doğuracak, yatıyor evde... Ne yapıyorsunuz böyle! Toz olun buradan... Hadi, toz olun... Yoksa..."

"O-o-o!" diye konuşmaya başladı Platon giderek yükselen bir sesle, "beni korkutacağını mı sanıyor nedir! Burası

babanın değil, çarın araba yolu... Ne olacakmış 'yoksa'? Bende bir tek bu tüfek mi var sanıyorsun?"

Platon arkaya atladı, eğildi ve oralarda bir yerden uzun bir Çerkez hançeri çıkardı.

"Madem öyle... Dur bakalım sana ne yapacağım..." dedi hancı sakin bir sesle.

Sonra gürültüyle ellerini çırptı ve seslendi: "Levka! Pyotr! Miheşka!"

Neredeyse aynı anda yabalarla silahlanmış çam yarması gibi üç delikanlı avlunun farklı köşelerinden koşup geldiler.

"İşte buradalar, benim çocuklarla münakaşa etmek istersiniz belki..." dedi hancı.

Platon'un yüzü çarpıldı, fena bir şeylere hazırlandığı belliydi. Arabanın kasasından fırladı, sürücü sırasına sıçradı, yumruklarını tehditkâr bir şekilde sallayarak atı kamçıladı, dörtnala gitmeye başladı.

"Kendinize tehlikeli bir düşman buldunuz," dedim hancıya.

"Bu mu?" dedi Kapr, hor görüyle omuzlarını sallayarak, "boş versenize, beyim! Bir haftaya kalmaz, gene ördek ya da bir aygır satmaya gelir... Dikkatli olmak gerek, bu doğru... Yalnız kesinlikle sizin tahmin ettiğiniz şekilde saldırmayacaktır..."

Bu sırada ormanda pek uzak olmayan bir mesafeden Talagayev'in sesi duyuldu. Stenka-Razin'in başından geçenlerle ilgili sıradan, ünlü bir halk türküsü söylüyordu; ama sesi ne güzel, ne de düzgündü.

Delikanlılardan biri homurdandı: "Soyguncu olmak istiyor, ama daha soyguncu türküsünü bile doğru dürüst söyleyemiyor..."

Birkaç dakika sonra bu defa bu delikanlı aynı türküyü söylemeye başladı, ama öyle bir kuvvetli ve öyle güzel söylüyordu ki, efendisinin yerinde olsaydım elimde olmadan başıma gelebilecekleri düşünürdüm.

II

Talagayev, bir zamanlar epey zengin olan ama burnunun dikine giden bir kuşak yüzünden sonunda yoksul düşmüş eski bir Tulsk ailesinden geliyordu. Fazla uzağa gitmeye gerek yoktu; Talagayev'in hızlı troykalarındaki gümüş işlemeli koşumlarıyla hava atan, avlarıyla böbürlenen, bütün kasabayı çılgınca cinlikleriyle hayrete düşüren babasının da bu kuşaktan olduğunu söylemek mümkündü. Mesela, bir keresinde arabacıyı azat edip bir de yüz ruble para vermiş, berikiyse atın gözünü bağlayıp onunla birlikte daha yeni buz tutmaya başlamış nehre koşmuş, buz kırılınca göz açıp kapayıncaya kadar suyun altında kaybolmuş, ama yüzü kan revan içinde kalsa da suyun yüzüne tek parça halinde sağlam çıkmış. Hemen sahibi ve velinimeti şerefine bir tas votka içmiş. Talagayev'in oğlu ise, atalarına layık olduğunu göstermek için bir tek amuda kalkmadığı kalsa da, böyle cömert cinlikler yapacak halde değildi artık. Bu yüzden, kısa zamanda bütün bu civarda önce yapıp sonra düşünen, her tür çirkefe hazır biri diye nam salmıştı; herkes onunla iş yapmaktan kaçınıyordu.

Cesur postunun altında bir ödlek olup olmadığını anlamak için iyice silkelemek gerektiğini pek az insan bilir. Ben de, Talagayev gerçek yüzünü bana gösterene kadar onu yakından tanımasam da, hakkındaki genel kanıyı paylaşıyordum.

Köydeki komşularım arasında küçük bir malikâne sahibi de vardı –altmış yaşlarında, ihtiyar, saçı başı kırlaşmış, tostoparlaktı. Ama iyi bir gezgin ve avcıydı da, tatlı şeyler yemeyi severdi, yorulmak bilmeden koşturur ve her zaman düzgün moraliyle göze çarpardı. Sık sık ziyaretime gelirdi, ortak bir zaafımız vardı: kumar. Büyük oynuyor değildik, istemeden garip sesler çıkardığımız küçük poker partileri; eğer şansımız dönerse bir daha elimize kâğıt almayacağımıza büyük yeminler ederdik –ve bütün bunlar tabii ki ertesi gün tekrar aynı işe koyulmak içindi.

Bir akşam benim bu ahbabım, yüzünde umutsuzluğa yakın bir ifadeyle çıkageldi; yüzü allak bullaktı: gözleri şişmişti –belli ki uzun uzun ağlamıştı.

Derhal elinden tuttum, çabucak yan odaya geçtik.

"Pavel Martınıç, neyiniz var?" diye seslendim, "ne oldu?"

"Bittim ben! Bana bakın; gördüğünüz tamamen bitmiş biridir!" dedi şaşkınlık içinde, yanaklarından yuvarlanan gözyaşları onun hep gülümseyen yüzüne hiç uymuyordu.

"Ne oldu, söyleyin lütfen? Nedir? Başınıza bir felaket gelmedi ya?"

"Benim başıma gelmedi... Hayır! Ama korkunç bir felaket! Korkunç!"

Onun hıçkırıklarla kesilen hikâyesinden öğrendiklerim şunlardı:

İhtiyarın taptığı, bütün hayatının merkezi olan, tatlı, on beş yaşındaki sarışın kızı sabahleyin evden kaçmıştı.

"Şu Platon Tagalayev dedikleri namussuzun yanında muhakkak –o soyguncu Platon'un!" diye inledi ihtiyar, "dün evimin çevresinde dolaştığını görmüşler namussuzun... Dün bahçede kızımla konuştuğunu da görmüşler... Ve kızım, değerli dostum, benim kızım ihtiyar dadısı olmaksızın asla evden dışarı çıkmazdı! Hepsi hepsi on beş yaşında! Bir kuzu gibi kayboldu! Düşünebiliyor musunuz sadece on beş yaşında! Anlıyor musunuz, bu işi böyle bırakamam... Hayır! Yardımınızı rica etmek için geldim ben!"

"Ama ben nasıl yardım edebilirim size, sevgili Pavel Martınıç?"

İhtiyar, canlı bir hareketle kollarını göğsünde kavuşturdu.

"Birlikte gidelim bu hayduda!" diye bağırdı, "ganimetini elinden alalım... Eğer olay büyürse ben düelloya çağıracağım onu... Öldüreceğim!"

"Ama kızınızın onunla olduğuna nasıl bu kadar emir olabiliyorsunuz, Pavel Martınıç?"

Çabucak sözümü kesti:

"Size söylüyorum, kızım onun yanında! Buna hiç kuşku yok! Ondan başka kim, böyle bir işe kalkışabilir ki? Egor Antonoviç mi, Zahar Plutarhoviç mi? Tabii ki değil! Kızımı orada aramalıyım... Bir tek orada olabilir, başka bir yerde değil..."

İkna olmadığını görünce, arabayı hazırlamalarını emrettim ve birkaç dakika sonra birlikte, benden birkaç kilometre uzakta oturan Talagayev'e doğru yola koyulduk. Komşum yol boyunca hüzün ve keder içindeydi; dahası içtenlikle söylemek gerekirse, bunun düşmanıyla karşılaşma korkusundan mı, yoksa kızının izini bir an önce bulma arzusundan mı olduğunu tahmin etmek güçtü.

"Kuzum benim," diye tekrarlıyordu boyuna, "zavallı, savunmamız güvercinim... Sadece on beş yaşında, düşünsenize!"

Tagalayev'in evi küçük, düz, bel vermiş, bir toprak ağasının evinden çok köylü kulübesine benziyordu. İçeri girer girmez eli yüzü yağa bulanmış, şaşkın gözlerini üzerimize diken küçük bir hizmetçi çocuk karşıladı bizi, üstelik bir anda ev sahibiyle de yüz yüze geldik. İran usulü hırpani bir robdöşambra sarınmıştı (başında da aynı malzemeden bir takke vardı), uzun, kiraz ağacından bir çubuğu tüttürüp duruyordu –onurlu görünmek için özel çaba gösterdiği belliydi. Komşumu görünce yüz hatları titremeye benzer bir şeyle çarpıldı; ama daha ağzını bile açamamıştı ki, Pavel Martınoviç kollarını açarak üzerine atıldı, hiddetli bir sesle bağırdı:

"Nastenka! Nastenka nerede?"

Talagayev doğruldu ve çubuğundan çekip uzun bir duman bulutu üfledi.

"Hangi Nastenka'dan söz ediyorsunuz siz?" dedi sesini yükselterek.

"Kızımdan! Kızım!" diye inledi ihtiyar, boğulurcasına, "sabahtan beri senle... Derhal bana ver onu! Ne hakla kaçırdın onu... Bana ver diyorum! Senin tabancalarından,

kılıcından, bıyıklarından korkmuyorum ben... Taş üzerinde taş koymam burada, her şeyi yıkarım! Seni de onlarla!"

"Pek harika!" diye araya girdi Talagayev. "Çılgın bir ihtiyar gelmiş, kızını kaçırdığımı söylüyor, benim evimde üzerime atılıyor, kepazelik çıkarıyor –benim evimde! Benim gibi bir asilzadenin! Karşısında sesini bile yükseltemeyeceğin insanlardanım ben... Ve siz, sayın beyim, siz ne istemiştiniz?" diye ekledi aniden bana dönerek, "müsaade ederseniz soracağım: hangi hakla geldiniz evime?"

"Değerli komşumu benimle gelmesi için davet eden benim!" diye bağırdı Pavel Martınoviç, "kızıma gelince, o gelene kadar buradan çıkmayacağım... Nastya! Nastenka!" bağırıyor ve çıldırmış gibi koşuyordu odada, "Nastya, sevgiyi kızım! Neredesin? Neredesin!"

"Buradayım, babacığım!" dedi biri açık pencerenin arkasından; üstelik hiç beklenmedik bir şekilde, tiz, tanıdık bir sesti bu.

Bundan harika bir tiyatro sahnesi olurdu. İhtiyar odadan çıkıp sesin geldiği avluya doğru koştu. Ben de onu takip ettim.

"Nastya!" diye inledi tekrar baba, ama bu defa mutluluktan soluk soluğa kalmıştı. "Güvercinim, neredesin? Neredesin!..."

"Buradayım babacığım, kilitlediler beni!" dedi ses. İhtiyar bir sıçrayışta bahçedeki küçük kulübenin yanına gitti, kapıyı usta bir darbeyle devirdi ve eski, deri kaplı bir divanın üzerinde oturan Nastya'yı gördük. Kızın yüzü korkmuştan çok utanmış gibiydi.

Babası onu kucaklamak için atıldı derhal; öpücüklere boğarken bir taraftan da inliyordu:

"Oh, seni kötü kız! Yaramaz kız! Vicdanın nasıl kaldırdı bunu? Bana böyle davranmaktan utanmıyor musun hiç? Hem de kimin için? Kimin için?"

"Bağışla beni, babacığım... Bağışla... Ama şunu söyleyeceğim size:" Bir adım geri attı ve oracıkta durup,

gözlerini donmuş gibi babasına dikti: "Benim için korkmayın... Namusuma sahip çıkıyorum ben... Oh, asla! Asla!"

"Sonra, sonra! Sonra konuşuruz... Şimdi gidelim! Bir an önce gidelim buradan..." dedi Pavel Martınoviç telaşla, kızını arabaya doğru götürürken.

"Göreceğiz bakalım, nasıl gidecekmişsiniz!" diye haykırdı Talagayev, ama bunu söyler söylemez durdu; ihtiyarın yüzündeki öfkeli ifade ve kararlı bakışlarıyla cesaretini kaybetmişti belli ki.

Bu fırsatı kaçırmadık –kızı kaptık, çabucak arabaya götürdük, kendimiz de arabaya atladık, sürücüye atları sürmesini buyurduk.

Talagayev, kudurmuş gibi bağırdı ve dört tazıyı arkamızdan saldı.

"Bir şey olmaz, beyim," dedi arabacı, dört nala sürerken gülümseyen yüzünü bize doğru çevirip, "tazılar iyi köpeklerdir, atlara ve insanlara dokunmazlar!"

Gerçekten de peşimizden iki yüz adım gelen dört köpek de sanki sözleşmiş gibi hep birden ansızın durdular, büyük bir hoşnutluk ifadesiyle kıllı kuyruklarını sallamaya başladılar.

Daha uzun süre arkamızdan Talagayev'in lanet ve tehditlerini işittik, ama artık bunlara pek aldırış etmiyorduk; ilgilenmemiz gereken başka türden bir sorun vardı.

Nastya durmadan babasını öpüyordu –hatta beni bile; öyle yoğundu ki duyguları, şefkatini paylaştırıyordu bize. Gözyaşlarına boğulmuştu, ama bu defa tamamen mutluluk gözyaşlarıydı bunlar. Babası da bir taraftan ağlıyor, diğer taraftan gülüyordu.

"Size söylememiş miydim!" deyip duruyordu her dakika, "topu topu on beş yaşında, beyefendi, sadece on beş yaşında! Daha yakın zamana kadar oyuncak bebeklerle oynayan bir çocuk hâlâ... Ama ne olursun, söyle," aniden kızına dönerek gözlerini dikti, "nasıl etkilendin böyle, sözlerine nasıl inanabildin bu hayvanın..."

"Hiç sormayın, babacığım," diye cevap verdi Nastya, yüzünü elleriyle gizleyerek, "hiç sormayın..."

"Ama nasıl? Nasıl?" dedi baba ısrarla.

"Aslında öyle yakışıklı ki..." diye mırıldandı parmaklarının arasından.

"Yakışıklıymış! O!" diye bağırdı ihtiyar. "Ulu tanrım! Bıyıkları mı cezbetti seni nedir –bizim kedi Vaska'nınkiler daha uzun..."

"Beni Moskova'ya götüreceğine, Kremlin'i göstereceğine söz verdi..." deyiverdi kız gözyaşları içinde.

"Herhalde sana güzel elbiseler almaya da söz vermiştir, değil mi?"

"Evet, öyle... Ama bunun önemi yok benim için... En önemlisi, babacığım... Özgürlük istiyordum ben..."

"Özgürlüğün yok muydu sanki nankör seni! Hele bir dur bakalım, bir dur, Moskova'ya götüreceğim ben seni... Kremlin'i göstereceğim... Hem daha fazlasını da..."

Bunun üzerine baba ve kız gönülden öpüşmeye başladılar; bu arada ben de başını beğeniyle sallamakta olan arabacının sırtına bakıyordum. Belli ki o da gayet memnundu.

Sonradan öğrendik ki, kız yanına sadece bir elbise ve bir çift de başmak tıkıştırdığı bohçasını alıp bahçeden sessizce kendisi kaçmıştı.

III

Evimden yirmi kilometre kadar mesafede büyük, zengin bir köy vardı; neredeyse bütün sakinleri sınır muhafızıydı. Burada yılda iki defa oldukça kalabalık panayırlar düzenlenirdi. Aslında bu panayırlar öyle büyük şeyler değildi: at ve sığırların yanı sıra, Rus köyleri için ev eşyaları ve diğer ıvır zıvır ev ihtiyaçları gibi birçok şey satılan mütevazı köy pazarlarına benzerdi. Bu panayırlar çok canlı ve gürültülü olurdu –açıklamak gerekirse, her yerde bir sürü meyhane ve küçük lokanta açılırdı.

Bir çift iyi, ama pahalı olmayan at almak için Grohovo'ya (köyün adı buydu) doğru yola çıkmıştım. Köye tam öğle vaktinde vardım; çevremi haylaz çocuklar, bağırışlar ve bir uğultu sardı bir anda. Arabaları dizerek yaptıkları ilk tezgâh sırasına yaklaşırken tek bir yerden bu kadar gürültü çıkıyor olmasına öyle şaşırdım ki, elimde olmaksızın şöyle düşündüm: "Herhalde kabadayının biriyle dalaştılar," çünkü böyle tiplerle karşılaşmadan bizim pazarları dolaşmak nadiren mümkündür. Gerçekten de, on beş adım ötemde, heyecanlı bir ayyaş kalabalığının ortasında ellerini ateşli bir tavırla sallayan, üzerinde Çerkez kıyafetiyle genç birini görünce Tagalayev'i hemen tanıdım.

Üç-dört aydır onunla hiç karşılaşmamıştım; bu arada kıyafetleri düzelmemiş, hatta bana kalırsa tersine daha da bozulmuş, yıpranmıştı; ama eskisinden daha pespaye görünüyor olmasına rağmen o eski pervasız, meydan okur görünüşünü koruyordu. Etrafımı saran gürültüden anladığım kadarıyla, Talagayev, bir köylüye ballandıra ballandıra kötü bir at sattığı için suçlanıyordu. Talagayev, aslında onu rezil etmelerine isyan ediyordu ve kendini suçlu hissetmek bir yana yavuz hırsız misali kibirle çevresine bakınıyor, bunun kalabalığı dağıtacağını düşünerek avazı çıktığınca bağırıyordu. Hiçbir şey cesaretini kıramazmış gibi ellerini havaya kaldırıyor, yumruklarıyla tehdit ediyor, göğsünü dövüyordu –ama bütün bunlar ortamı yatıştıramıyordu. Kan bürümüş gözler ona dönmüştü, kudurmuş gibi haykırışlar küfürlerle karışıyordu. Küçük, esmerce, sakalları karmakarışık bir mujik diğerlerinden daha öne çıkıyordu.

"Mahkeme edelim şunu! Mahkeme edelim, millet! Onun bu pozlarını az görmedik biz... Geçti bunların zamanı! Şunu mahkeme edelim!"

"Hele bir deneyin, pis köylüler!" diye bağırdı ansızın Talagayev, elimde olmaksızın bana (operanın ilk sahnesinin sonunda çevresini köylülerin sardığı) Don Juan'ı hatırlatan bir tavır takınarak.

"Kimse senden korkmuyor!" diye haykırdı esmer köylü, "başka vakit artistlik yaparsın, şimdi kimse yemez! Mahkeme edelim şunu!"

"Beni mi? Beni mahkeme edeceklermiş! Kimse yapamaz bunu!" diye kükredi Talagayev, yüzü sarıdan mora dönmüştü. Öfkeyle gözlerini kırptı, hançerini kınından çıkardı ve başının üzerinde salladı. Ama hançeri, bu ana kadar sakince duran sarışın bir çam yarması elinden kapıverdi.

Talagayev onun üzerine atıldı, ama aynı anda onlarca güçlü, sağlıklı el onu tuttu. Çerkez kaftanının parçaları dört yöne uçuştu, başındaki şapka yere düştü, gösterişli kuşağı parçalandı. Talagayev'den ve onun güzel bıyıklarından kala kala öyle acınacak bir şey kalmıştı ki, bu seyirliği, Amerikan linçlerini andıran ama sıradan bir Amerikalının yüreğinde şu ya da bu kadar var olan adalete bakılırsa onunla fazla bir benzerliği de olmayan bu köylü intikamını görmemek için elimde olmadan başımı çevirdim.

Havadaki bu boğucu toz, bu çığlıklar, her yerden fışkıran bu votka kokusu, yumruklarıyla adaleti yerine getiren bu sürü –bütün bunlar öyle bir tiksinti duygusu doğuruyordu ki, kendime bir daha buna benzer bir seyre hiç bakmayacağıma ve bir daha Talagayev'le de karşılaşmayacağıma dair söz verdim.

Bu son dileğim gerçek olmadı. Görüleceği gibi, kaderimde bu gençle bir kez daha karşılaşmak yazılıydı.

IV

Kasım ayında, soğuk, kasvetli bir akşam vakti oldu bu.

Evden neredeyse hiç istemeden çıkmıştım (yakın komşulardan birine, yemeğe davetliydim) ve yalnız başıma kızakla eve geri dönüyordum. Kızağa bir çan asılıydı; ihtiyaç duyduğunda dizginlere sarılan genç arabacı da bana eşlik ediyordu. İri pamuk taneleri gibi ağır ağır yağan kar yolu tamamen kaplamıştı ve ağırlığıyla ağaçların dalla-

rını eğiyordu. Zaman zaman rüzgâr da uğuldayarak tozuyordu tarlaları. Ağır, kasvetli bir örtüyle örtülmüştü gökyüzü, bulutlar hilali gizliyorlardı, hilal de görünmeyen bir düşmandan kaçmaya çalışırmış gibi bir buluttan diğerine sıçrıyordu. Huzurlu ve kararsız ay ışığında, yol boyunca küçük, beyaz yaban tavşanlarının sıçradığı görülüyordu; sıradan şeylerin suretleri fantastik şekiller alıyor, geriniyor, büyüyor ve ansızın kayboluyorlardı.

Işıkla gölge arasında bir çeşit savaştı bu.

Benim genç arabacı ansızın bir türkü tutturdu. İlkin sırf kendisi için söylüyor gibiydi, ama sonra, benim sessizliğimle cesaret kazanmış olacak ki, sesi giderek yükseldi ve sona doğru neşeli, çınıltılı, ama belli bir özlem tınısı da taşıyan bir hal aldı; neredeyse bir çocuk sesiydi bu, kızağa bağlı çan sesi de bir enstrüman gibi eşlik ediyordu ona, gecenin hüzünlü sessizliğinde hiçbir şey bu çalgı ve arabacının sesi kadar ahenkli olamazdı. Türküde geçen kelimeleri seçemiyordum, ama pek büyük olasılıkla mesele, hani türkülerin çoğunda olduğu gibi, genç kızlara duyulan aşktı.

"Kaç yaşındasın?" diye sordum.

"On sekizim doldu," diye cevap verdi, beklenmedik sorumdan biraz şaşırmıştı.

"Evlenmeyi düşünmüyor musun?"

"Niye evlenmeyecekmişim ki! Uygun birini bulursam evlenirim tabii... Yani, mesela güzel olacak..."

"Yani mesela Nastenka gibi..."

"Nesi varmış onun! Bir tek, bey kızı! Bizim köyde ondan daha iyileri de var! Babam bütün gün meyhaneden çıkmaz, onun için hiç fark etmez, kimi istersem razı! Benim ihtiyar, isteğime karşı gelmez... Yeter ki bir ıslıklayayım... Ah, beyim, neyi varmış senin dediğin kızın?" diye bağırdı, dizginlere sarılıp aniden yoldan çıkmaya davranan atı tutmaya çalışırken.

Hilal bulutların ardına gizlendi; her yer zifiri karanlıktı; at ağır adımlarla karı eziyor, sağa sola yalpalayarak ağır

ağır ilerliyor, burnundan soluyor, inatla başını sallıyordu... Karanlıkta, tam seçemesem de yol çatallaşıyordu...

"Bir bak, ne var orada?" dedim arabacıya, "dizginleri ben tutarım..."

Arabacı kızaktan atladı.

Atı tutmak kolay değildi gerçi; bütün vücudu titriyordu ve tüyleri de dimdik olmuştu.

"Beyim!" diye seslendi arabacı beklenmedik şekilde değişmiş bir sesle, "beyim, çabucak gidelim buradan..."

"Ne oldu?"

"Burası hayırlı değil..."

"Ama neden?" dedim, kızaktan atlarken.

"Hayırlı değil diyorum size, beyim..."

Bu sözleri söyledikten sonra istavroz çıkardı ve birkaç adım geri çekildi.

"Bu at hırsızına da böylesi gerekti..." diye homurdandı; genç, sakalsız ve çocuksu yüzünde bir fenalık ifadesi belirmişti.

Hem adamı, hem de atı korkutan şeye biraz yaklaştım, eğildim... Ve Tagalayev'i tanıdım. Alnı bir balta darbesiyle ikiye bölünmüştü; hilalin belli belirsiz ışığında, ölünün başının çevresinde bir kan gölü parlıyordu; boğazı, uçları dağılmış kalın bir urganla sıkılmıştı.

Bütün bu şekilsiz, parçalara bölünmüş, parçaları etrafa saçılmış şey, el değmemiş karın beyazlığındaki soğukta anlatılmaz bir güçle seçiliyordu.

Bir keresinde, onun başrolünde olduğu görülmemiş türden yumruklu bir kavgaya tanık olduğumu anımsadım; "Talagayev'in hayatının böyle bir pislik içinde sona erebileceğini düşünmesi ne üzücü!" demiştim o zaman... Ama beni işiten Talagayev anında o kendine has küstahlığıyla itiraz etmişti: "Öyle mi? Hayır, beyefendi, Talagayev'ler böyle ölmezler!"

"İşte sonları böyle olur!" diye düşündüm o gece, şekilsiz, parçalanmış cesedinin önünde.

1883

TURGENYEV HAKKINDA

İvan Sergeyeviç Turgenyev'in ailesi Altın Orda Tatarlarından geliyordu.15. yüzyılda Altın Ordu parçalanıp, Tatarların etkisi azalınca birçok Altın Ordu murzası (mirzası), giderek güçlenmekte olan Büyük Prens Vasiliy İvanoviç'e katıldı. Bunlar arasında Arslan Turgen de (hızlı, gözü pek) vardı. Kısa süre içinde adını Lev Turgenyev şeklinde Ruslaştırarak Rus soylu sınıfı arasına katılmayı başardı. Turgenyev ailesine mensup kişiler genellikle Rus ordusunda önemli mevkilere geldiler. Ama İvan Petroviç Turgenyev 1796-1803 yılları arasında Moskova Üniversitesinin yöneticisiydi; oğullarından birinin adı Aleksandr İvanoviç'ti ve tarihçi ve devlet adamı olarak ün kazanmıştı; diğer oğlu Nikolay ise iktisatçı ve yayıncıydı ve daha da önemlisi, önde gelen Dekabristlerden biriydi.

1818'de doğan İvan Sergeyeviç'in babası büyük bir toprak ağasıydı. Bu nedenle köyde büyüdü, köylülüğü ve doğayı çok iyi tanıdı. Aile 1827'de Moskova'ya taşındı. Turgenyev burada önce özel okullarda ve evde iyi öğretmenlerden eğitim gördü. 1833'te Moskova Üniversitesine girdi, ama ertesi yıl St. Petersburg Üniversitesinin Tarih ve Filoloji Fakültesine kaydoldu.

1836'da üniversitedeki hocası P. A. Pletnev'e ilk şiirlerini gösterdi ve onun ilgisini çekmeyi başardı; bu sayede edebiyat akşamlarına da katıldı. Eserleri ilk defa 1838'de, ünlü ve efsanevi edebiyat dergisi Sovremennik'te (Çağdaş) yayınlandı. Aynı yıl, toprak köleliğinin olduğu bir ülkede öğrenim görmek istemediğini söyleyerek eğitimini tamamlamak üzere Almanya'ya gitti. Elinizdeki kitapta bulunan "Denizde Yangın" bu yolculuğun anısıdır. 1839'da kadar Berlin'de kalarak üniversiteye devam etti. Bu sırada şiirler yazıyor ve Rus göçmen çevresindeki faaliyetlere katılıyordu.

1843'ün ocak ayında içişleri bakanlığında göreve başladı. Aynı yıl, Paraşa adlı şiiri vesilesiyle Belinskiy'le tanıştı ve onun ve Nekrasov'un en yakın dostlarından biri oldu.

Bu ilişkiler edebiyat anlayışını da değiştirdi; sonraki eserlerinde ironik bir ahlakçılık ve bir tür doğalcılık görülür. 1845'te görevinden ayrıldı; 1847-1850 arasında yurtdışında (Almanya ve Fransa) yaşadı. 1848 Paris ayaklanmasının doğrudan tanığı oldu, dönemin hemen bütün büyük Alman ve Fransız yazarlarıyla tanıştı ve dostluklar kurdu. 1852'de, Gogol'un ölümünden sonra çarlıkla ilişkileri gerildi; bu sırada Petersburg'da yasaklıydı ve eserleri ancak Moskova'da yayınlanabiliyordu. Çarın emriyle kısa bir süreliğine gözaltına alındı; "Mumu" bu gözaltı günlerinin ürünüdür. Sonra Spaskoe'ye sürüldü ve bir buçuk yıl kadar orada kaldı.

Sovremennik redaksiyonuyla yakın dostlukları nedeniyle eserleri burada yayınlanan genç yazarlardan Gonçarov, Tolstoy ve Ostrovskiy'le tanıştı. Gene bu dönemde uzak akrabası O. A. Turgenyeva ile evlendi ve 1856'ya kadar Rusya'da yaşadıktan sonra Paris'e gitti; kızını orada büyütmeye niyetliydi, Ama 1857'de İngiltere'ye sonra da Almanya'ya geçti, daha sonra da İtalya'ya. 1843'te tanıştığı hayatının aşkı Polina Viarlo ile 1863'te yeniden yakınlaştı. Onunla Baden ve Paris'te birlikte yaşadılar. Turgenyev kendini, batı ve Rus edebiyatları arasında bir köprü sayıyordu ve Avrupa'nın, özellikle Fransa'nın edebiyat çevrelerinde büyük saygı görüyordu. "Tropmann'ın İdamı," "Denizde Yangın," "Aleksey Babanın Hikâyesi" ve "Son" bu dönemin ürünleridir. 1879-1881'de, genç tiyatro oyuncusu M. G. Savina'ya gönlünü kaptırdı ve onunla birlikte ülkesine döndü. 1883'te Fransa'da, Bougival'da öldü.

Turgenyev büyük bir yazardı; ülkesinden bu kadar zaman ayrı kaldığı halde Rus insanını bu kadar canlı tasvir edebilmiş olması şaşkınlık vericidir. Siyasi faaliyetlerde aktif olarak yer almamış, ancak eserleri Narodnikleri derinden etkilemiştir.